

BİNGÖLÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ŞEVKİ DAYF'IN ARAP GRAMERİNİN YENİLENMESİ
KAPSAMINDAKİ GÖRÜŞLERİNE DAİR BİR
İNCELENME

Hazırlayan
İshak ORTA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BEDEVA

Bingöl – 2025

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ŞEVKİ DAYF'IN ARAP GRAMERİNİN YENİLENMESİ
KAPSAMINDAKİ GÖRÜŞLERİNE DAİR BİR
İNCELENME

Hazırlayan
İshak ORTA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BEDEVA

Bingöl – 2025

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	IV
ÖNSÖZ	V
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1
1. TEZİN KONUSU, ÖNEMİ VE SINIRLANDIRILMASI.....	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	1
3. KONUYLA ALAKALI YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	2
4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
4.1. Tecdîd.....	4
4.2. Islâh.....	4
4.3. İhyâ.....	5
4.4. Teysîr.....	5
4.5. Tebsîr.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

NAHİV İLMİNİN TANIMI, DOĞUŞU, NAHİV İLMİNDEKİ ZORLUKLAR VE NAHİV İLMİNDE YENİLİKÇİ FİKİRLERİN ORTAYA ÇIKIŞI	
1.1. NAHİV İLMİNİN TANIMI	7
1.2. NAHİV İLMİNİN DOĞUŞU.....	10
1.2.1. Dini Etkenler	10
1.2.2. Toplumsal Etkenler	11
1.3. NAHİV İLMİNİN ZORLUKLARI VE YENİLİKÇİ FİKRİN ORTAYA ÇIKMASI	12
1.3.1. Arap Gramerinde Yenilikçi Hareketler	13
1.3.1.1. İlk Dönem Yenilikçi Hareketler.....	14
1.3.1.2. Modern Dönemde Yenilikçi Hareketler.....	20
1.3.1.2.1. İbrahim Mustafa'nın Çalışması	20

1.3.1.2.2. Mısır Eğitim Bakanlığının Çalışması	24
1.3.1.2.3. Temmâm Hassân'ın Çalışması	26
1.3.1.2.4. Mehdî el-Mahzûmî'nin Çalışması	29
1.3.1.2.5. Klasik ve Modern Dönmelerde Nahiv İlmindeki Yenilikçi Hareketlerin Mukayesesi	31

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEVKÎ DAYF'IN HAYATI, ESERLERİ VE ETKİSİ

2.1. HAYATI.....	33
2.1.1. Doğumu ve Eğitim Dönemi	33
2.1.2. Yürütmüş Olduğu Bilimsel Çalışmalar ve Aldığı Ödüller	35
2.1.3. İlmi Kişiliği.....	36
2.2. ESERLERİ VE TELİF ÇALIŞMALARI	38
2.2.1. Telif Eserleri.....	39
2.2.1.1. Edebiyat.....	39
2.2.1.2. Belâgat ve Edebi Eleştiri Alanında.....	40
2.2.1.3. Dil Bilgisi	40
2.2.1.4. Tefsîr ve Diğer İslâmî Konular.....	41
2.2.2. Tahkikler.....	41
2.2.3. Hakkında Yapılan Çalışmalar	42
2.3. İLMÎ KATKISI VE BOYUTLARI	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TECDÎDU'N-NAHV ADLI ESERDE YENİLİKÇİ FİKİRLER

3.1. Eserin Tanıtımı ve Muhtevası	45
3.2. Eserde Geçen Yenilikçi Fikirlerin Temel Esasları.....	46
3.2.1. Nahiv Bâblarının Yeniden Düzenlenmesi	46
3.2.1.1. Mef'ûl Bih Başlığına Dâhil Edilmesi Gereken Konular	46
3.2.1.1.1. Kâne ve Kardeşleri(كان وأخواتها)	47
3.2.1.1.2. Leyse (ليس) ye Benzeyen Mâ (ما) Lâ (لا) ve Lâte (لات)	48
3.2.1.1.3. Kâde ve Kardeşleri(كاد وأخواتها).....	50

3.2.1.1.4. Zanne ve Kardeşler (ظن وأخواتها).....	52
3.2.1.1.5. Erâ ve A‘leme (أرى وأعلم).....	53
3.2.1.2. Zikr ve Hazf Konusuna Dâhil Edilmesi Gereken Konular	54
3.2.1.2.1. Tenâzu (التنازع)	54
3.2.1.2.2. İştigâl (الإشتغال)	56
3.2.1.2.3. İğrâ (الإغراء) ve Tahzîr (التحذير).....	57
3.2.1.3. Temyîz Konusuna Dâhil Edilmesi Gereken Konular.....	58
3.2.1.4. Nidâ Konusuna Dâhil Edilmesi Gereken Konular	59
3.2.1.4.1. Terhîm (الترخيم), İstiğâse (الإستغاثة) ve Nudbe (الندبة)	59
3.2.2. Takdîrî ve Mahallî İrâb’ın Kaldırılması	61
3.2.3. Öğrenciye Faydası Olmayan Bazı Kelimelerin İrâb’ının Ders Kitaplarına Alınmaması	66
3.2.4. Yeni Bazı Tanımlamalar	69
1) Mef‘ûl-u Mutlâk.....	69
2) Mef‘ûl-u Ma‘ah.....	71
3) Hâl.....	72
3.2.5. Nahiv Kitaplarından Fazlalıkların Çıkarılması	73
3.2.6. Ders Kitaplarına Eklenmesi Gereken Bazı Konular	74
3.2.6.1. Tecvîd Konuları	75
3.2.6.2. Fiil Çekim Tabloları.....	75
۳,۲,۶,۳. Zikr (الذكر) Hazf (الحذف)	76
3.2.6.4. Takdîm (التقديم) Te’hîr (التأخير).....	76
SONUÇ	77
KAYNAKÇA.....	79

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım *Şevkî Dayf'ın Arap Gramerinin Yenilenmesi Kapsamındaki Görüşlerine Dair Bir İncelenme* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İshak ORTA tarafından hazırlanan “Şevkî Dayf’ın Arap Gramerinin Yenilenmesi Kapsamındaki Görüşlerine Dair Bir İnceleme” başlıklı bu çalışma, 12.09.2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliği başarıyla bulunarak jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	:	İmza:
Danışman	:	İmza:
Üye	:	İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../202.. tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İslam'ın temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerîm'in ve Hadis-i şeriflerin sahih bir şekilde anlaşılması, Arap dili kurallarının doğru biçimde öğrenilmesi ve kullanılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu sebeple, Arap dili grameri kurallarının tespit edilmesi için çalışmalar başlatılmış ve bunun neticesinde nahiv ilmi teşekkül etmiştir. İlk dönem dil âlimleri tarafından temelleri atılan nahiv ilmi, sonraki dönemlerde daha da sistemli hale gelmiş; zamanla pek çok fer'î meselelerle genişlemiştir. Bu durum nahiv ilmini büyük bir külliyat haline getirmiş; ancak aynı zamanda öğrenciler için nahiv ilmini tam olarak kavramayı güçleştiren karmaşık bir yapıyı da ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle söz konusu durum, Arap dil öğrenme sürecine birtakım zorlukları da beraberinde getirmiştir. Bunu fark eden bazı dil âlimleri, nahiv ilmini kolaylaştırmak ve temel konularını ön plana çıkarmak amacıyla nahvi sadeleştirme yoluna gitmiş, bazı konulara dair ayrıntıları ise eserlerinden çıkarma yoluna gitmişlerdir. Bu tür çabalar hem mütekaddim hem de müteahhir dönemlerde sürmüş, özellikle modern dönemde daha yaygın bir hal almıştır. Modern dönemde bu alanda yaptığı çalışmalarla ön plana çıkan isimlerden biri de Şefkî Dayf olmuştur. Özellikle *Teyşîrû'n-Nahv* ve *Tecdîdü'n-Nahv* adlı eserleriyle nahiv ilmini sadeleştirme, öğretimini kolaylaştırma ve gereksiz görülen detayları ayıklama konularında önemli katkılarda bulunmuştur.

İşte bu çalışmanın hedefi nahiv ilmini daha sade, anlaşılır ve öğretilabilir bir hâle getirmeyi hedefleyen bu girişimlerin modern temsilcilerinden biri olan Şevkî Dayf'ın konuya ilişkin görüşlerini analiz ederek değerlendirmektir.

Bu çalışmanın her aşamasında bana vakit ayıran ufuk açıcı önerileriyle araştırmamı bilimsel bir zemine oturtmamda rehberlik eden danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Abdullah BEDEVA'ya teşekkür ederim. Ayrıca, akademik gelişimime katkı sağlayan ve eğitim hayatımda pay sahibi olan tüm kıymetli hocalarıma en içten şükranlarımı sunarım.

İSHAK ORTA

Bingöl, 2025

ÖZET

Bu çalışma, Arap dili ve grameri açısından önemli bir yere sahip olan nahiv ilminin doğuşunu, bu ilmin zamanla karşılaştığı zorlukları ve yenilikçi yaklaşımları ele almaktadır. Özellikle Şevkî Dayf'ın nahiv ilmini kolaylaştırma yönündeki fikirlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Tezde Şevkî Dayf'ın hayatı, ilmi kişiliği, akademik çalışmaları ve eserleri incelenmiştir. Nahiv ilminin doğuş sebepleri dini ve toplumsal etkenler çerçevesinde analiz edilmiştir. Arap olmayan toplulukların İslam'a girmesiyle birlikte dil bozulmaları başlamış, Kur'an'ın doğru anlaşılması için dilin kurallara bağlanma ihtiyacı doğmuştur. Bu süreç, nahiv ilminin teşekkülünü zorunlu kılmıştır. Ayrıca nahiv ilminin, zamanla ağır ve karmaşık bir yapıya bürünmesi nedeniyle, onu daha anlaşılır kılmaya yönelik çeşitli yenilikçi hareketlerin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Son olarak ilk dönem ve modern dönem yenilikçi hareketler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Özellikle de Şevkî Dayf'ın *Tecdîdü'n-Nahv* adlı eserindeki temel görüşleri, klasik nahiv anlayışıyla mukayese edilerek incelenmiştir. Tezimiz giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun önemi ve amacına değinilmiştir. Birinci bölümde nahvin doğuşuna neden olan faktörler, nahvin kurucusu ve nahivde yapılan yenilikçi hareketler ele alınmıştır. İkinci bölümde yazarın hayatı, ilmi kişiliği ve eserlerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Şevkî Dayf'ın *Tecdîdü'n-Nahv* adlı eserindeki yenilikçi görüşleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelime: Nahiv, Tecdîd, Teysîr, İrâb, Şevkî Dayf.

ABSTRACT

This study explores the emergence of the science of Nahw (Arabic grammar), its significant role in Arabic linguistic studies, the challenges it has faced over time, and the innovative approaches developed in response. In particular, it examines Shawkī Ḍayf's efforts to simplify the discipline of nahw. The thesis analyzes Shawkī Ḍayf's life, scholarly personality, academic works, and publications. The reasons behind the emergence of nahw are examined within religious and social contexts. With the conversion of non-Arab communities to Islam, linguistic errors began to appear, necessitating the establishment of grammatical rules to ensure the correct understanding of the Qur'an. This process made the formation of nahw essential. Furthermore, the study highlights that as nahw became increasingly complex and difficult, various reformist movements emerged to make it more comprehensible. Finally, early and modern reformist movements are evaluated comparatively. In particular, the core views in Shawkī Ḍayf's work *Tajdīd al-Nahw* are analyzed in relation to the classical methodology of nahw.

Keywords: Nahw, Tajdīd, Taysīr, I' rāb, Shawkī Ḍayf.

KISALTMALAR

a.g.md. : Adı geçen madde

b. : İbn

bkz. : Bakınız

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

h. : Hicrî

nşr. : Neşreden

ö. : Ölüm tarihi

Ör. : Örneğın

s. : Sayfa

s.a.s. : Sallallâhu aleyhi ve sellem

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : Tahkîk

vb. : Ve benzeri

GİRİŞ

1. TEZİN KONUSU, ÖNEMİ VE SINIRLANDIRILMASI

Nahiv ilmi, Kur'an-ı Kerîm'in ve Arap dilinin doğru anlaşılması, öğretilmesi ve korunması açısından İslami ilimler arasında temel bir yere sahiptir. Bu ilim dalı, tarihsel süreç içinde büyük ölçüde şekillenmiş, sistemleşmiş ve köklü bir ilim haline gelmiştir. Ancak zamanla nahiv ilmi, özellikle öğretim ve kullanım açısından birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir. Kuralların ayrıntılı ve kapsamlı oluşu, dil alimlerinin tartışmaları ve öğretimindeki soyut yaklaşım, nahiv ilmini hem öğrenciler hem de araştırmacılar nezdinde zorlaştırmıştır.

Nahiv ilminde karşılaşılan bu zorluğu ortadan kaldırma amacıyla hem ilk dönem nahiv âlimleri hem de sonraki dönem nahiv âlimler tarafından çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur.

İşte bu noktada Şevkî Dayf, Arap dili eğitimi alanında yaptığı yenilikçi çalışmalarla dikkat çeken bir dil âlimi ve düşünür olarak öne çıkmaktadır. Onun *Tecdîdü'n-Nahv* adlı eseri, klasik nahiv geleneğine karşı eleştirel bir perspektifle yazılmış; nahiv ilminin içerik, yöntem ve amaç bakımından yeniden gözden geçirilmesi gerektiği fikrini savunan önemli bir eser olarak kabul edilmektedir. Dayf, bu eserinde sadece bir dilbilimci değil, aynı zamanda bir eğitimci kimliğiyle yaklaşım sergilemiş; dili yaşayan ve işlevsel bir varlık olarak ele almaya çalışmıştır.

Bu çalışmada, Şevkî Dayf'ın *Tecdîdü'n-Nahv* adlı eseri incelenerek onun nahiv ilmine yönelik eleştirileri, çözüm önerileri ve yenilik teklifleri analiz edilmiştir. Ayrıca eserde yer alan görüşlerin geleneksel nahiv anlayışıyla hangi yönlerden ayrıldığı ve bu yaklaşımın Arap dili öğretimi üzerindeki olası etkileri tartışılmıştır. Eserin içeriği ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve yazarın bu konudaki görüşleri detaylı biçimde ele alınmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın temel amacı ilim dünyasında önemli katkıları bulunan ve özellikle nahiv ilminin daha kolay anlaşılması bağlamında ülkemizde yeterince araştırılmamış olan Şevkî Dayf'ın bu kapsamda tanıtılması ve nahiv ilminin yenilenmesi ve öğretim yöntemlerinin sadeleştirilmesine dair görüşlerinin incelenmesidir.

Çalışma, bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, önemi, amacı, yöntemi ve kavramsal çerçevesi ele alınmıştır. Birinci bölümde Şevkî Dayf'ın hayatı, ilmi kişiliği, akademik kariyeri ve eserleri incelenmiştir. İkinci bölümde nahiv ilminin doğuşu, zorlukları ve bu zorluklara çözüm üretme çabaları bağlamında klasik ve modern dönemdeki yenilikçi yaklaşımlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Şevkî Dayf'ın *Tecdîdü'n-Nahv* adlı eseri çerçevesinde nahvi sadeleştirme ve kolaylaştırmaya yönelik fikirleri incelenmiş, klasik nahiv âlimlerinin görüşleriyle karşılaştırılarak analiz edilmiştir.

Şevkî Dayf, yalnızca nahiv ilmine değil, aynı zamanda Arap dili ve edebiyatının farklı alanlarında da yaklaşık elli eser vermiştir. Ancak özellikle nahiv alanında ortaya koyduğu fikirlerin ülkemizde yeterince araştırılmamış olması, bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu nedenle, bu tez çalışması Şevkî Dayf'ın nahiv ilmindeki yenilikçi yaklaşımını ele almakla kalmayacak; aynı zamanda nahiv öğretiminin günümüz şartlarında nasıl daha etkili hâle getirilebileceği konusunda da katkı sunmayı amaçlamaktadır.

3. KONUYLA ALAKALI YAPILAN ÇALIŞMALAR

Arap dili ve nahiv ilmi, klasik dönemden günümüze kadar pek çok açıdan araştırma konusu olmuştur. Bu araştırma konularından biri de nahiv ilmini sadeleştirme ve kolaylaştırma konusu olmuştur. Bu bağlamda Câhiz (ö. 255/869) ve İbn Madâ el-Lahmî (ö. 592/1196) gibi âlimler, nahiv ilmini gereksiz konulardan arındırıp onu kolaylaştırmaya çalışmışlardır. Modern dönemde de İbrahim Mustafa, Temmâm Hassân, Mehdî el-Mahzûmî ve Şevkî Dayf gibi âlimler bu konuyu tekrar canlandırmışlardır. Türkiye'de Şevkî Dayf ile ilgili çalışmalara bakıldığında, genel olarak Arap edebiyatı tarihi yönündeki çalışmalarına ilgi gösterildiği; ancak Şevkî Dayf'ın nahiv ilmini kolaylaştırması ve *Tecdîdü'n-Nahv* adlı eserinin sınırlı düzeyde incelendiği görülmektedir. Bu konuda yapılmış çalışmalardan bazıları şöyle sıralanabilir:

1. İslam Batur: *Şevkî Dayf ve Arap Dilindeki Yeri*

2017 yılında yüksek lisans tezi olarak tamamlanan bu çalışma, 141 sayfadan oluşmaktadır. Giriş ve iki bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında tezin konusu, amacı, yöntemi ve kaynakları ele alınmıştır. Birinci bölümde Şevkî Dayf'ın hayatı,

eserleri ve ilmi üslubu hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise nahiv, sarf, fasih Arapça ve lehçeleri üzerinde yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi verilmiştir.¹

2. Mohammed Malek Khaznawi: *Modern Dönemde Nahivde Yenilik Hareketleri*

Yüksek lisans tezi olarak tamamlanan bu çalışma, 99 sayfa olup bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında yenilikçi kavramların çeşitliliğine değinilmiştir. Birinci bölümde nahiv ilminin doğuşu, karşılaşılan zorluklar, yenilikçi fikrin ortaya çıkışı ve bu bağlamda yapılan çalışmalar ele alınmıştır. İkinci bölümde ise modern dönemde nahiv ilminin yenilenmesine dair yapılan çalışmalar ele alınmıştır.²

3. Şahin Şimşek: *Arap Gramerinin Kolaylaştırılması Bağlamında Yenilikçilik Hareketleri ve Arapça Öğretimine Etkileri*

Doktora tezi olarak tamamlanan bu çalışma, 288 sayfa olup giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, yöntemi ve kapsamı ele alınmıştır. Birinci bölümde nahiv ilminin tanımı, oluşumu, zorlukları ve delilleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde teorik olarak yenilikçi hareketler geniş bir şekilde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise pratik ve pedagojik olarak yapılan yenilikçi hareketleri etraflıca ele alınmıştır.³

4. Yusuf Doğan: *Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri*

2008’de makale olarak yayınlanan bu çalışma kısaca ilk dil çalışmaları, nahvin doğuşu ve Arap gramerinde yapılan çalışmaları özet bir şekilde ele alınmaktadır. Ayrıca Endülüs’te yapılan yenilikçi çalışmaları değerlendirmektedir.⁴

Yukarıda belirtilen çalışmalar genel olarak nahiv ilminde yenileme ve kolaylaştırma çabalarını ele almaktadır. Bu çalışma ise özellikle Şevkî Dayf’ın *Tecdîdü’n-Nahv* adlı eserinde yer alan nahiv ilmini kolaylaştırmaya yönelik görüşlerini kapsamlı bir biçimde analiz etmekte ve bu görüşleri klasik dönem nahiv

¹ İslam Batur, *Şevkî Dayf ve Arap Dilindeki Yeri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

² Mohammed Malek Khaznawi, *Modern Dönemde Nahivde Yenilik Hareketleri*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2017).

³ Şahin Şimşek, *Arap Gramerinin Kolaylaştırılması Bağlamında Yenilikçi Hareketleri ve Arapça Öğretimine Etkileri*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

⁴ Yusuf Doğan, “Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8/2 (Nisan2008).

anlayışıyla mukayese etmektedir. Bu yönüyle çalışmamız, alanda yapılan önceki araştırmalardan farklılık arz etmektedir.

4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Modern dönemde nahiv ilminin yenilenmesi ve kolaylaştırılması bağlamında çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramlar, hem nahiv ilminin geleneksel yapısına eleştirel bir bakış sunmakta hem de bu ilmin öğretiminde ve anlaşılmasında daha işlevsel ve sade bir yöntem arayışını ifade etmektedir. Kullanılan başlıca kavramlar şunlardır: *Tecdîd, ıslâh, ihyâ, teysîr, tabsît*.

4.1. Tecdîd

"تجدید" kavramı (تفعیل) vezninde جدد fiilinin mastarı olup “kesmek, yenilemek, yeniden ele almak” anlamlarına gelir.⁵ Ayrıca değişim, dönüşüm ve bir durumdan başka bir duruma geçiş gibi anlamları da içeren tef'îl bâbı dikkate alındığında, modern dönem nahivcilerin tecdîd kelimesinden nahiv ilminde değişim ve yenilemeyi kastettikleri görülmektedir. Bu çerçevede Şevkî Dayf da nahiv ilminde yeniliği esas alan bir eser kaleme almış ve bu eserine *Tecdîdü'n-Nahv* ismini vermiştir. Dayf, bu kavramla, klasik nahiv anlayışının çağdaş ihtiyaçlara göre yeniden yapılandırılmasını hedeflemiştir.⁶ Yine bu bağlamda Abdülmute'âl es-Se'idî, *en-Nahvu'l-Cedîd* adlı bir eser yazmıştır.

4.2. Islâh

"إصلاح" kavramı (إفعال) vezninde أصلح fiilinin mastarıdır. Sözlükte “faydalı olanı yapmak, iyi davranmak, yanlış düzeltmek” anlamlarına gelir.⁷ Modern dönemde nahiv ilminin karmaşıklığını giderme ve yeni bir formatla düzenleme çabası içinde olan dil bilginlerinin, bu kavramı kullandıkları görülmektedir. Bu bağlamda

⁵ Ebü'l-Fadl Cemaleddin b. Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâder, 1414/1993), “cd”, 3/111.

⁶ Halil Hamîş, *Cuhûdu Şevkî Dayf et-Tecdîdiyye fi'n-Nahvi'l-'Arabiyy Dirâseten fi'l-Ususi ve'l-Menheci* (Cezair: Câmi'at Mevlûd Ma'meri, 2014), 20.

⁷ Zeynü'd-din Muhammed b. Ebubekir b. Abdulkadir el-Hanefî er-Râzî, *Muhtârû's-sihâh*, thk. Yusuf Şeyh Muhammed (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye 1420/1999), “slh”, 178; Komisyon, *el-mu'cemü'l-Vesît* (Kahire: Mecme'u'l-Lügati'l-'Arabiyye, 1391/1972), “slh”, 1/520.

Abdolvâris Mebrûk'un *fî İslâhi'n-Nahv*, Yakûb Abdunnebi'nin *İslâhu'n-Nahv* adlı eserleri örnek olarak zikredilebilir.⁸

4.3. İhyâ

"إحياء" kavramı (إفعال) vezninde olup أحيى fiilinin mastarıdır. Sözlükte “düzeltmek, yaşatmak, yeşertmek, uygun hale getirmek” anlamlarına gelmektedir.⁹ Bu kelimenin sözlük anlamı dikkate alındığında, ölü olanı diriltmek, işlevsiz olanı işlevli hale getirmek gibi anlamlar taşıdığı görülmektedir. Modern dönem nahivciler, yazdıkları eserlerle nahiv ilmine canlılık kazandırmak amacıyla eserlerine bu ismi vermişlerdir. Bu anlamda modern dönemde ilk defa bu kavramı kullanan İbrahim Mustafa olmuştur. O, klasik dönem nahvini eleştirerek nahiv ilmine canlılık kazandırmak amacıyla yazmış olduğu eserine *İhyâu'n-Nahv* ismini vermiştir.

4.4. Teysîr

"تيسير" kavramı (تفعيل) vezninde olup يسر fiilinin mastarıdır. Sözlükte “bir şeyi kolaylaştırmak, zorluğu gidermek” anlamlarına gelir.¹⁰ Nahiv ilminin kolaylaştırılması bağlamında teysîr kavramı, en çok kullanılan terimlerden biridir. Öyle ki bu kavram, modern dönemde nahiv ilmini yenileme ve kolaylaştırma girişimini ifade eden diğer terimlerin yerine geçebilecek niteliktedir. Hatta modern dönemde Arap nahvi üzerine yapılan tüm çalışmalar bu başlık altında toplanabilir. Modern dilbilimcileri tarafından teysîr kavramına yüklediği anlamlara bakıldığında, teysîrin amacının yalnızca nahiv ilminin konularını kolaylaştırmak değil, aynı zamanda eğitim yöntemlerini de daha etkili hale getirmek olduğu anlaşılmaktadır.¹¹ Bu konuda Şevkî Dayf'ın yazdığı *Teyssîrü'n-Nahv Kadîmen ve Hadîsen* adlı eser örnek verilebilir.

4.5. Tebsît

Nahvi kolaylaştırma bağlamında kullanılan kavramalardan biri de tebsîttir. "تبسيط" kavramı (تفعيل) vezninde olup بسط fiilinin mastarıdır. Sözlükte “bir şeyi

⁸ Hâmiş, *Cuhûdu Şevkî Dayf*, 19.

⁹ Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tacü'l-Lügâ ve Sihâhü'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğaffâr Attâr (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1407/1987), “hyy”, 6/23.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “ysr”, 5/295.

¹¹ Hâmiş, *Cuhûdu Şevkî Dayf*, 21.

yaymak, kapalı olanı basitleştirmek ve kolaylaştırmak” anlamlarına gelmektedir.¹² Modern dilciler, tebsî kavramını teysîr kavramıyla aynı anlamda kullanmakta ve bu kavramla nahiv ilmindeki karmaşıklığı ortadan kaldırmayı, onu kolay ve sade bir hale getirmeyi kastetmektedirler.

Yukarıda bahsi geçen kavramları iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci grup *ihyâ, tecdîd ve ıslâh* kavramlarıdır. Bu kavramlar, temelde klasik nahiv anlayışını kabul etmekle birlikte, bu yapının öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun bir biçimde yenilenmesi gerektiğini ifade etmektedir. İkinci grup ise *teysîr ve tebsî* kavramlarıdır. Bu kavramlar ise daha çok nahiv ilminin öğretim yöntemleri ve teknikleriyle ilgilidir. Bir diğer ifadeyle bilgilerin sunumunda sadeleştirme ve kolaylaştırmayı hedeflemektedir.¹³

¹² Cevherî, *es-Sihâh* “bst”, 3/1116.

¹³ Hâmiş, *Cuhûdu Şevkî Dayf*, 23.

BİRİNCİ BÖLÜM

NAHİV İLMİNİN TANIMI, DOĞUŞU, NAHİVDEKİ ZORLUKLAR VE NAHİVDE YENİLİKÇİ FİKİRLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

1.1. NAHİV İLMİNİN TANIMI

Nahiv "نحو" kelimesi, sözlükte “yönelmek, kastetmek, takip etmek” gibi anlamlara gelmektedir. İsim olarak “yön, taraf, yol” anlamlarını ifade etmektedir.¹⁴ Nahiv kelimesinin terim anlamına gelince, ilk dönem nahiv âlimleri, genellikle gramer kurallarıyla yetinmiş ve nahve dair herhangi bir tanım yapmamışlardır. Nahiv ilmine dair en erken tanım, İbn Cinnî’nin (ö. 392/1002) *el-Hasâis* adlı eserinde görülmektedir. İbn Cinnî, nahiv ilmini şu şekilde tanımlamıştır: هو انتحاء سمت كلام العرب في تصرفه من *Nahiv*, إعراب وغيره كالتثنية والجمع والتحقيق والتكسير والإضافة والنسب والتركيب وغير ذلك *Arapların dillerinde, irâb ve onun dışında tesniye, cemi, tahkîr, teksîr, izâfet, nisbet, cümle oluşturma ve benzeri konularda takip ettikleri yönteme uymaktır.*¹⁵ Bu tanıma göre nahiv, sadece kelimelerin son harfleriyle ilgili değil; dilin yapısal ve anlamsal pek çok yönünü kapsayan geniş bir disiplin olarak görülmektedir. Dolayısıyla, Arap olmayanlar veya Arap oldukları hâlde fasih bir şekilde konuşamayanlar da nahiv ilmi sayesinde Arapça’yı kurallarına uygun ve düzgün bir biçimde kullanabileceklerdir.¹⁶

İbn Cinnî’nin ardından birçok âlim, nahiv ilmini farklı yönleriyle tanımlamışlardır. Suyutî’nin belirttiğine göre İbn Ferhân (ö.?) nahvi şu şekilde tanımlar: “*Nahiv, Arap diline ait ifadelerin, Arapların kullanım biçimine göre nasıl yapılandığını inceleyen bir ilimdir. Bu ilimle, söz dizimi ile anlam yapısı arasındaki ilişki ortaya konur ve biri vasıtasıyla diğerine ulaşılır.*”¹⁷ Bu tanım, nahiv ilminin sadece şekil bilgisiyle değil, aynı zamanda söz dizimi ve anlam yapısı ile de ilgili olduğunu göstermektedir. İbnü’l-Esîr (ö. 637/1239) ise nahiv ilmini şöyle tanımlar: “*Nahiv, Arapların sözlerinin yapı açısından doğru veya bozuk oluş durumlarını*

¹⁴ Cevherî, “nhv”, 6/2503.

¹⁵ Ebu’l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccâr (Mısır: el-Heyetu’l-Mısıriyye, 1431/2009), 1/35.

¹⁶ Abdu’l-Vâris, Mebrûk, *fî- İslâhi’n-Nahvi’l- ‘Arâbi* (Kuveyt: Dâru’l-Kalem, 1904/1985), 4.

¹⁷ Suyutî, Abdurrahman b. Ebu Bekr, Celâlu’d-din, *el-İktirâh fî usuli’n-Nahv*, thk. Alâu’d-din Atiyye (Dimeşk: Dâru’l-Beyrûtî, 1402/1981), 23.

belirlemeye yarayan ilmî bir disiplindir. Bu ilim sayesinde, lafızların birleşiminde doğru olan ile bozuk olan ayırt edilir.”¹⁸ el-Hadrâvî (ö. 646/1248) nahvî, “Arap dili esas alınarak, kelimelerin yapılarında ve sonlarında meydana gelen değişikliklerin ölçü ve kurallarını konu edinen bir ilim dalı” olarak tanımlarken; İbn Usfûr (ö. 669/1279) nahiv ilmini şöyle tanımlar: “Nahiv, Arapların sözlerinin dikkatli bir şekilde incelenmesiyle elde edilen kıyaslara dayanarak ortaya konmuş bir ilimdir. Bu ilim, sözün meydana geldiği öğelerin, hüküm ve kurallarını bilmeye ulaştırır.”¹⁹

Daha sonraki dönemlerde yapılan tanımların büyük çoğunluğunun İbn Cinnî’nin tanımına dayandığı görülmektedir.²⁰ İbn Cinnî’nin tanımında da açıkça görüldüğü gibi, ilk dönemlerde nahiv ilminin kapsamı daha geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Nitekim İbn Cinnî’nin tanımı esas alınarak yapılan bu tür yaklaşımlar, nahvin anlam-şekil ilişkisini gözetken daha kapsamlı bir disiplin olduğunu ortaya koymaktadır.

Ancak ilerleyen dönemlerde, gelişimini büyük ölçüde tamamlamış bir ilmi devralan sonraki dönem dil âlimleri, nahiv ilminin tanımını ve kapsamını daraltarak onu neredeyse yalnızca irâb ile sınırlandırmışlardır.²¹ Nitekim İmam Suyûtî (ö. 911/1505) *el-Behcetü’l-Merdiyye* adlı eserinde nahiv ilmini şöyle tanımlar: “Nahiv, kendisiyle kelimenin sonundaki harfî irâb ve binâ açısından bilmeye yarayan Arapça bir ilimdir.”²² Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, sonraki dönem âlimleri, nahiv ilmini daha çok irâb ekseninde ele almış ve bu yönüyle tanımlamışlardır.²³

Sonuç olarak, nahiv ilminin ilk dönemlerde daha kapsamlı bir yaklaşımla ele alındığı; irâbın yanı sıra anlam, yapı ve bağlamı da içeren bir sistem olarak görüldüğü söylenebilir. Ancak sonraki dönemlerde bu kapsam giderek daraltılmış ve neredeyse kurallara indirgenmiştir.

¹⁸ İbnü’l-Esîr, Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Bedî fî ilmi’l-‘Arâbiyye*, thk. Fethi Ahmed Alâüddin (Mekke: Câmî’atü Ümmi’l-Kurâ, 1420/1999), 1/3.

¹⁹ Suyûtî, *el-İktirâh fî usulî’n-Nahv*, 24.

²⁰ Mebrûk, *fî-İslâhi’n-Nahv*, 4.

²¹ Mebrûk, *fî-İslâhi’n-Nahv*, 6; İbrahim Mustafa, *İhyâu’n-Nahv* (Kahire: Müessese Hindâvî, 1435/2014), 17.

²² Suyûtî, Abdurrahman b. Ebu Bekr, Celâlu’d-din, *el-Behcetü’l-Merdiyye, fî-Şerhi’l-Elfiyye* (Türkiye: el-Mektebetü’l-Hanefiyye, 1425/2005), 18.

²³ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemâlû’d-din el-Ensârî, *Nuketü’l-İ’râb* thk. eş-Şebrâvî b. Ebi’l-Me’âtî (Arabistan: Dârü’r-Riyâde, 1442/2021), 20; Molla Yunus el-Erkatini gibi kimi nahiv âlimleri de nahiv ilmini doğrudan “irâb ilmi” olarak adlandırmışlardır. Bkz. Molla Yunus el-Erkatini, *Zurûf*, thk. (İstanbul: el-Mektebetü’l-Haşimiyye, 1432/2011), 18; İbrahim Mustafa, *İhyâu’n-Nahv*, 17.

Modern dönemde nahiv ilmine klasik tanımların yanında, dilin genel işleyiş sistemini de açıklayan geniş kapsamlı bir takım yeni tanımlar yapılmıştır. Nitekim Rifâa et-Tahtâvî (ö. 1289/1873) nahiv ilmini şöyle tanımlamıştır: “*Nahiv, Arapça konuşmayı yazılı ve sözlü olarak doğru hale getirme sanatıdır.*”²⁴ İbrahim Mustafa (ö. 1381/1962) ise nahiv ilmini şöyle tanımlar: “*Nahiv, sözün terkip (dizilim) kanunudur; kelimenin cümle içindeki yerini, cümlenin diğer cümlelerle ilişkisini belirleyen kuralları açıklar. Böylece ifadenin tutarlılığı sağlanır ve anlamını eksiksiz şekilde iletmesi mümkün olur.*”²⁵

Modern dönemde nahiv ilmine yapılan tanımların, ilk dönemde yapılan tanımlarla kısmen örtüştüğü görülmektedir. Bütün bu tanımlardan yola çıkarak nahiv ilmi şöyle tanımlanabilir: “Nahiv, Arap dilinde kelimelerin cümle içindeki konumlarına göre sonlarındaki irâb ve binâ özelliklerini belirleyen, cümleyi oluşturan öğeler arasındaki yapısal ve anlamsal ilişkileri inceleyen, böylece sözün doğru, açık ve anlamlı bir şekilde kurulmasını sağlayan bir ilim dalıdır.”

Her kelimenin sözlük ve ıstılâhî anlamları arasında ilişki bulunduğu gibi, nahiv kelimesinin de sözlük ile ıstılâhî anlam arasında ilişki olduğu görülmektedir. Şöyle ki bu kelimenin sözlük anlamlarından birisi “bir izi takip etmek” tir. Arap olmayanlar ile Arapçaya tam anlamıyla hâkim olmayan Araplar da irâb, binâ, tesniye, cemi, tahkîr, izafet ve nisbet gibi konularda bu ilmin kurallarını takip ederek Arapçayı doğru bir şekilde kullanmaya gayret etmektedirler.²⁶

Nahiv ilminin isimlendirme konusuna gelince bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir rivayete göre, Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin (ö. 69/688) gramerle ilgili bazı bilgileri öğrencilerine öğrettikten sonra “أنحوا النحو” (Bu yolu takip edin) ifadesiyle talimat vermesi sebebiyle bu ilmin bu şekilde isimlendirildiği nakledilmektedir. Ancak yaygın olan rivayete göre ise Hz. Ali (ö. 40/661) bu ilme dair temel sayılabilecek bazı

²⁴ Rifâa Râfî b. Alî Muhammed et-Tahtâvî, *et-Tuhfetü'l-mekniyye li-takrîbi'l-'Arabiyye* (Kahire: Dâru'l- Me'arif, 1286/1869), 4.

²⁵ İbrahim Mustafa, *İhyâu'n-Nahv*, 17.

²⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “nhv”, 15/310.

kuralları bir sahifeye yazıp Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye verdikten sonra "أنح هذا النحو" (Bu yolu takip et) ifadesini kullandığı için bu ismi almıştır.²⁷

1.2. NAHİV İLMİNİN DOĞUŞU

Nahiv ilminin ortaya çıkışında farklı sebepler zikredilmiştir. Bu sebepleri iki ana başlık altında toplamak mümkündür: Dini etkenler ve sosyal etkenler.

1.2.1. Dini Etkenler

Nahiv ilminin doğuşunda en önemli faktörlerden biri dini sebepler olmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hayatta iken, özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in okunuşunda *lahn* (dil hatası) diyebileceğimiz yanlışlıklar az da olsa meydana gelmeye başlamıştır. Ancak, fetihlerin artmasıyla Arap olmayanlarla Araplar iletişim ve etkileşim içerisine girmişlerdir. Bunun tabii bir neticesi olarak hem Arap diline yabancı kelimeler girmiş hem de cümlelerin yanlış ifade edilmesi artmıştır. Bu durum dilin doğru kullanımı konusunda birtakım sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla *lahn* dediğimiz olayın zamanla Kur'ân'ın yanlış okunmasına da sebep olmuştur. Konuyla ilgili kaynaklarda yer alan meşhur bir rivayete göre, Basra valisi Zeyyâd b. Ebîh (ö. 53/672) halk arasında dil hatalarının yaygınlaştığını fark eder. Bu durumu önlemek amacıyla Ebü'l-Esved'e gelerek ondan dil hatalarının önüne geçecek bir çalışma yapmasını teklif eder. Ancak Ebü'l-Esved başlangıçta bu teklifi kabul etmez. Nihayet halktan biri Kur'ân'da yer alan **أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ** (Allah ve Resûlü Allah'a ortak koşanlardan uzaktır)²⁸ ayetini "ورسوله" şeklinde, yani damme yerine kesra ile

okuyarak ayetin anlamını "Allah müşriklerden ve resûlünden beridir" şeklinde okur. Bundan etkilenen Ebü'l-Esved, "İnsanların bu dereceye geldiğini tahmin etmemiştim" diyerek duruma müdahale etme gereği hisseder. Ardından Zeyyâd'a giderek kendisine bir kâtip vermesini talep eder.²⁹ Bu ve buna benzer sebepler, Kur'ân'ın doğru okunmasını, anlaşılmasını ve her türlü yanlıştan korunmasını sağlamak için birtakım

²⁷ Ebü'l-Kasım ez-Zeccâcî, *el-İzah fî- 'ileli'n-Nahv*, thk. Mâzın el-Mubârek (Kahire: Dâru'n-Nefâis, 1378/1979), 89.

²⁸ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), Tevbe, 9/3.

²⁹ Cemâleddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Kıftî, *İnbihâru'r-Ruvât 'alâ Enbâh'n-Nahât* (Beyrut: Muessetu'l-Kutubi's-Sakâfiyye, 1986), 1/40.

girişimleri zorunlu kılmıştır. Bu sorunların ortadan kaldırılması için ilk teşebbüs, Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunmasını sağlamak amacıyla kelimelerin son harflerine hareke yerine geçecek noktalama şeklinde çalışması olmuştur.³⁰ Ancak zamanla bu girişimin yetersiz olduğu görülmüş ve Hz. Ali, Ebü'l-Esved'e Arap dil kurallarını sistematik bir şekilde derlemesi için talimat vermiştir. Böylelikle, ilk dil çalışmaları başlamış ve nahiv ilminin temelleri atılmıştır.³¹

1.2.2. Toplumsal Etkenler

Nahiv ilminin doğuşunda etkili olan ikinci önemli sebep toplumsal etkenlerdir. İslam topraklarının hızla genişlemesiyle birlikte Arap olmayan birçok millet İslam'ı kabul etti. Bu durum, Arapçanın öğrenilmesini zorunlu kılan bazı faktörleri beraberinde getirdi. Başlıca faktörler şunlardır: İslam'ın temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin Arapça olması, İslam devletinin resmî dili olarak Arapçanın kullanılması, Arapça konuşan kimselerin bazı sosyal ve idarî ayrıcalıklara sahip olmasıdır. Bu nedenlerle Arapça öğrenimi zorunlu hâle gelmiş, bu süreç, Arap dil kurallarının sistematik bir şekilde incelenmesini ve öğretilmesini gerekli kılmıştır. Arapçanın doğru ve kurallarına uygun öğrenilmesi için yürütülen bu çalışmalar zamanla nahiv ilminin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, nahiv üzerine kaleme alınan ilk ve en önemli eserlerden biri Sîbeveyhî'nin *el-Kitâb* adlı eseridir. Bu eser, nahiv ilminin temel kaynaklarından biri olarak kabul edilmiş ve sonraki dil çalışmalarına yön vermiştir.³² Her ne kadar günümüzde bazı Şarkiyatçılar, ilk nahiv çalışmalarının Aristo'nun mantığı ve Yunan gramerinin etkisiyle ortaya çıktığını ileri sürseler de yukarıda bahsedilen dinî ve toplumsal etkenlerin bu ilmin doğuşunda belirleyici olduğunu ifade etmek daha isabetli görülmektedir. Zira nahvin ortaya çıktığı dönemde henüz tercüme faaliyetleri başlamamış ve Müslümanlar mantık ilmiyle tanışmamışlardı. Dolayısıyla, nahiv ilminin oluşum süreci, Arap dilinin

³⁰ Ebü'l-Esved'in Kur'ân-ı Kerîm'le ilgili gerçekleştirdiği bu ilk girişimin, Hz. Ali'nin kendisine nahiv ilmiyle ilgili verdiği talimat, olaydan önce mi sonra mı gerçekleştiği konusunda rivayetlerde farklı görüşler bulunmaktadır. Aynı şekilde, Ebü'l-Esved'in Kur'ân'la ilgili bu faaliyeti, bazı araştırmacılar tarafından nahiv ilminin doğuşu olarak görülürken, kimileri tarafından da bunun sadece kıraat hatalarını önlemeye yönelik bir çalışma olup doğrudan nahiv ilmiyle bir ilgisinin olmadığı savunulmuştur. Ancak kabul gören görüş, nahiv ilminin doğuşunun doğrudan Kur'ân ile ilgili olduğudur. Şimşek, *Arap Gramerinin Kolaylaştırılması*, 16.

³¹ Mebrûk, *fî-İslâhi'n-Nahvi*, 8; Ayrıca geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "Nahiv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/300-306.

³² Şimşek, *Arap Gramerinin Kolaylaştırılması*, 18.

korunması ve doğru öğretilmesi amacıyla gelişen iç sebeplere dayandığı görülmektedir.³³

İlerleyen zaman içerisinde, pek çok şehirde nahivle ilgili malzemeler toplanmış ve Basra ile Kûfe diye iki ana ekol ortaya çıkmıştır.³⁴ Bu iki ekol, nahiv ilminin temellerini atmak ve dilbilimsel kuralları sistemli hale getirmek için önemli katkılar sağlamıştır. Ancak, Basra ve Kûfe âlimleri arasında birtakım ihtilaflar ve tartışmalar yaşanmış, bu da nahiv ilminin karmaşık hale gelmesine yol açmıştır.³⁵

1.3. NAHİV İLMİNİN ZORLUKLARI VE YENİLİKÇİ FİKRİN ORTAYA ÇIKMASI

Nahiv ilminin yenilenmesi ve kolaylaştırılması yönündeki hareketlere geçmeden önce nahiv ilminin zorlukları ve yenilikçi düşüncenin ortaya çıkma sebeplerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Dil bilimcilerin nahiv ilminde kolaylaştırma yaklaşımını benimsemelerinin temel gerekçesi, bu ilmin yapısındaki zorluk ve karmaşıklığıdır. Nahiv ilminin konuları karmaşık ve zor olduğu hem öğrenciler hem de öğreticiler tarafından bilinen bir gerçek olarak kabul edilir. Gerek ilk dönem dilciler gerekse modern dönemdeki dilciler bu karmaşıklığa dikkat çekmişlerdir. Nitekim bu konuda Câhiz, nahiv ilminin karmaşıklığını Ebû'l Hasan el-Ahfeş'e (ö.177/793) hitaben şöyle dile getirmiştir: “*Sen, nahiv ilmi konusunda en bilgili kişi olarak kabul ediliyorsun! Ancak, neden eserlerini daha anlaşılır bir şekilde, tüm yönleriyle yazmıyorsun? Neden tamamını değil de bazı kısımlarını anlayabiliyoruz? Ayrıca, niçin bazı kapalı ifadeleri ön plana çıkarırken, daha açık olanları ertelemeyi tercih ediyorsun?*”³⁶ Câhiz'in el-Ahfeş'e yönelttiği bu eleştiriler, nahiv ilminin konularına ve kitaplarının bu konuları ele alınışının

³³ Geniş bilgi için bk. Durmuş, “Nahiv”, 32/302. Bazı modern dilciler ise, Arap gramerinin doğuşunda yabancı etkilerin bulunmadığını kabul etmekle birlikte, sonraki dönemlerdeki tercüme faaliyetleriyle birlikte yabancı tesirin etkili olmaya başladığını ifade etmişlerdir. Bu etki, özellikle Arap nahvinde şu alanlarda kendini göstermeye başlamıştır: Konuların belirlenmesinde, tanımların ve taksimlerin yapılmasında, kuralların ve sebeplerin açıklanmasında. Bu dönemde, Arap gramerinin yapısının Yunan mantık ve dilbilgisi yaklaşımlarından etkilenmiş olması, dilsel sistemlerin daha sistematik bir şekilde ele alınması ve daha analitik bir biçimde tanımlanması gibi yeniliklere yol açmıştır. Bu süreç, dilin daha fazla teorik bir çerçevede incelenmesine olanak sağlamış ve Arap dilbiliminde yeni kavramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Geniş bilgi için bk. Şimşek, *Arap Gramerinin Kolaylaştırılması*, 19.

³⁴ Doğan, “Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri”, 3.

³⁵ Doğan, “Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri”, 4.

³⁶ Câhiz, Ebû Osman 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *el-Hayavân* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2023), 1/٦٢-63.

anlaşılması güç yapısına dair eleştirilerdir. Dolayısıyla nahiv eserlerinde nahiv konularını ele alırken daha açık ve anlaşılır bir üslupla yazılması gerektiğini vurgulamaktadır.

İbrahim Mustafa ise öğrencinin nahiv ilmine karşı duyduğu rahatsızlığın ve bıkkınlığın temelinde nahiv kurallarının zorluklarının yattığını ifade eder. Bu sorunun, yeni bir mesele olmadığını ve aslında geçmişten gelen köklü bir sorun olduğunu vurgular. Bu bağlamda, *et-Teshil*, *et-Tevdih* ve *et-Takrîb* gibi eserlerin yazılmasının gerekçesini de bu duruma bağlar. Ayrıca, uzun yıllar nahiv dersleri almış bir öğrencinin sonunda, Arapça diline dair çok az bilgi edindiğini ve özellikle konuşma ile yazma becerilerinde istenilen seviyeye ulaşamadığını dile getirir. Tüm bu zorlukların varlığında, dil bilimcilerin çözüm üretmek yerine, daha fazla kural ezberlettiklerini ve gereksiz detaylara girerek tartışmalara yol açtıklarını eleştirir.³⁷

Nahiv ilmindeki bu zorluk ve karmaşıklığın sebepleri arasında, hem nahiv kitaplarının içeriği ve metodolojisi, hem de nahvin kendisinden kaynaklanan güçlükler yer almaktadır. Nahiv kitaplarında tespit edilen eksiklikler ise şunlardır: Konuların düzensizliği, dilin donuk ve karmaşık olması, konuların gereğinden fazla uzatılması ve örneklerin duygusuzluğu. Bu konuda ilk nahiv kitabı sayılan Sîbeveyhi'nin *el-Kitabı* örnek verilebilir.³⁸

Yukarıda saydığımız bu ve benzeri sebepler, bazı dilbilimcilerini nahiv ilminde bir tecdîd hareketine yöneltmiştir. Bu hareket, dilin daha anlaşılır ve sistematik bir şekilde düzenlenmesi ve teorik olarak daha sağlam bir yapıya kavuşturulması amacıyla ortaya çıkmıştır.

1.3.1. Arap Gramerinde Yenilikçi Hareketler

Nahiv ilmini kolaylaştırma fikrini Hicri 3. asra kadar götürmek mümkündür.³⁹ İlk dönemde yazılan nahiv eserlerinin düzensiz, konuların karışık ve fazla detaya inildiğinden bahsettik. Daha sonra Basra ve Kûfe ekolleri arasında çıkan ihtilaflar

³⁷ Mustafa, *İhyâu'n-Nahv*, 13.

³⁸ Mebrûk, *fî-İslâhi'n-Nehv*, 21-23-28.

³⁹ Şevkî Dayf, *Teyssîru'n-Nahv et-Te'limî Kedîmen ve Hadîsen*, (Kahire: Dâru'l- Me'arif, 1409/1993), 11-12; Şevkî Dayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7/3 (Eylül 2007), 211.

nahiv ilmini daha da karmaşık hale getirmiş, yeni başlayan öğrencilere zor gelince bu durum bazı bireysel eleştirileri beraberinde getirmiştir.⁴⁰

Bu konuda yapılan çalışmaları iki başlık altında incelemek mümkündür.

1.3.1.1. İlk Dönem Yenilikçi Hareketler

Nahiv ilmine yönelik eleştiriler erken dönemlere kadar uzanmaktadır. İlk dönem incelendiğinde, nahiv ilmini köklü bir şekilde ıslah etme taleplerinin genel olarak dile getirilmediği, ancak zaman zaman nahvin teorik çerçevesine yönelik eleştirilerin yapıldığı görülmektedir. Yapılan bu eleştiriler, nahiv ilmini tümünden reddetmekten ziyade, nahiv eserlerinin uzun, karmaşık, kapalı olmaları, nahve yeni başlayan öğrencilerin seviyelerini dikkate almamaları ve nahivle doğrudan ilgisi olmayan konuları içermeleri yönünden olmuştur. Bu konuda ilk eleştiriler Sibeveyhi'nin kitabına yapılmıştır.⁴¹

Nahiv ilmine yönelik ilk eleştiriler, Halef el-Ahmer (ö.180/796) ve Câhiz tarafından dile getirilmiştir. Halef el-Ahmer *Mukaddime fi'n-Nahv* adlı eserinde nahiv kitaplarına yönelik eleştirilerini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Nahivcilerin, kitaplarını gereksiz yere uzattıklarını, nahve yeni başlayan öğrencilerin öğrenmeleri ve ezberlemeleri gereken temel bilgileri göz ardı ettiklerini görünce, bu sorunları giderecek bir eser yazmaya karar verdim.*”⁴² Yani el-Ahmer'in eleştirisi, o dönemde yazılmış nahiv eserlerinde bir metodolojik sorun olduğuna yöneliktir.

Nahiv eserlerinin karmaşık ve gereğinden fazla detay içermesi, Câhiz'i eğitimcilere yönelik bazı tavsiyelerde bulunmaya sevk etmiştir. O, bu konudaki eleştirilerini şu şekilde dile getirmiştir: “*Çocuğun zihnini nahivle fazla meşgul etme. Ona, konuşurken yanlış yapmaktan korunmasını sağlayacak veya yazılı bir metni ya da şiiri doğru okuyacak kadarını öğret. Bundan daha fazlası, çocuğu atasözleri, şiir şevahidi, sahih hadisler ve güzel deyimler gibi önemli kültürel unsurları öğrenmekten alıkoyar.*”⁴³ Öğrenci-uzman ayrımını yapan Câhiz'a göre, nahiv eğitiminde yeni başlayan ile uzman olmak isteyen kişiler arasında bir ayırım gözetilmelidir. Uzman olmayan birisi fazla ayrıntıya girmeden dilini doğru ve hatasız kullanabilecek kadar

⁴⁰ Dayf, *Teyssir*, 11-12; Doğan, “Arap Gramerinde İlk Yenilikçi Hareketleri ve Etkileri”, 6.

⁴¹ Mebrûk, *fi-İslâhi'n-Nahv*, 38.

⁴² Halef el-Ahmer, *Mukaddime fi'n-Nahv*, thk. İzzuddîn et-Tennûhî (Dimaşk: İhyâu't-Turâsi'l-Kadîm, 1380/1961), 33-34.

⁴³ Dayf, *Teyssiru'n-Nahv*, 13.

nahiv ilmini öğrenmeli ve gereksiz şeylerle zaman kaybetmemelidir. Uzman olmak isteyen bir kimse için bu konuda herhangi bir sınırlama yoktur, dilediği kadar derinleşebilir.

Câhiz'in nahiv öğretimine yönelik eleştirileri ve sadeleştirme tavsiyeleri, kendisinden sonra gelen bazı dilbilimcileri, gereksiz ayrıntılardan kaçınarak temel konuları ele alan muhtasar (özet) eserler yazmaya yöneltmiştir. Bu doğrultuda kaleme alınan önemli eserlerden bazıları şunlardır: Halef el-Ahmer, *el-Mukaddime fi'n-Nahv*,⁴⁴ el-Kisâi (ö.198/813), *Muhtasar fi'n-Nahv*, Yahya b. Mubarek el-Yezidî (ö. 202/817), *Muhtasaru'n-Nahv*, el-Ahfeş (ö. 215/30), *Kitabu'l-Evsat fi'n-Nahv*, el-Cermî (ö. 225/839), *Muhtasaru'n-Nahvi'l-Müteallimîn*, el-Muberred (ö. 285/898), *el-Medhal fi'n-Nahv*, İbnu's-Serrâc (ö. 316/928), *Kitabu'l-Mûcezz*, İbn Şukayr (ö.317/929), *Muhtasaru'n-Nahv*. İbn Cinnî (ö. 392 1001), *el-Cümel*, Abdulkahir el-Cürcanî (ö. 471/1026), *el-'Avâmil*, İbn Madâ, el-Kurtubî (ö.592/1995), *er-Red 'Ale'n-Nuhât*, İbnü'l-Hacib (ö.646/1248), *el-Kâfiye*. Belki de muhtasar türü eserler arasında en çok şöhret kazananı, İbn Âcurrûm'un (ö.723/132) yazdığı *Acrûmiyye* kitabıdır. Birçok dile tercüme edilen bu eser, pek çok dilbilgini tarafından şerh edilmiştir.⁴⁵ Biz örnek olması açısından bazılarını burada zikrettik. Temel nahiv kurallarının özet niteliğinde sunulduğu bu tür eserler, modern dönemde de kaleme alınmıştır. Örneğin, Ali el-Cârim (ö. 1368/1949) ve Mustafa Emin'in (ö. 1417/1997) nahiv öğretimini kolaylaştırma amacıyla yazdığı *en-Nahvu'l-Vâdih fî Kavâ'idî'l-Luğati'l-'Arabiyye* adlı eser, bu tür çalışmalara örnek olarak gösterilebilir.

Ayrıca, nahiv kitaplarındaki kapalılığı ve muğlâk anlatımı gidermek amacıyla izâh türünde eserler de kaleme alınmıştır. İbnü'l-Enbârî (ö. 327/938), *el-İzâh*, Ebü'l-Kâsım ez-Zeccâcî (ö. 337/949), *el-İzâh fi'n-nahv*, Ebü Ali el-Farisî (ö. 377/987), *el-İzah fi'n-nahv*, Ebû Bekir ez-Zübeydî (ö. 379/989), *el-Vâzih fî ilmi'l-'Arabiyye* bunlardan bazılarıdır.⁴⁶

⁴⁴ Nahiv ilmini yeni öğrenen kişiler için, nahvi kolaylaştırmak amacıyla yazılan ilk muhtasar eser olma özelliğine sahip. Ayrıca nahiv ilmini daha veciz anlatmak için metin ve manzum türü eserlerde yazılmıştır. Ör. İbn Mu't (ö. 628/1231), *ed-Durretu'l-Elfiyye*, İbn Malik (ö. 672), *el-Hulâsa* (Elfiyyetu İbn Malik), 'Alâ Azmî eş-Şirbinî, *Devâi Teysîri'n-Nahv munz Karnî's-Sani el-Hicri*, 39/29, (Eylül 2021), 9-10-11-12.

⁴⁵ Dayf, *Teysîru'n-Nahv*, 13-14-15; eş-Şirbinî, *Devâi Teysîri'n-Nahv*, 9-10.

⁴⁶ Mebrûk, *fi-İslâhi'n-Nahv*, 41.

Ebu Ali el-Farisi’de eserlerini mantıkî üslupla yazan Rummânî’yi⁴⁷ (ö. 384/994) eleştirerek “*Rummânî’nin söyledikleri nahiv ise bizde nahiv adına bir şey yok, bizim söylediklerimiz nahiv ise onda bir şey yoktur*” demiştir.⁴⁸

Yukarıda bahsi geçen çalışmaların nahiv ilmini kısmen kolaylaştırdığı ifade edilse de bu durum tam anlamıyla tecdîd ve teysîr olarak nitelendirilemez. Zira bu eserlere de birçok şerh ve haşiye yazılmıştır. Ayrıca, söz konusu eserlerden bazıları önceki kitapları özetlemek yerine, aynı konuları farklı bir üslupla tekrar ele alarak kendi eserlerine dâhil etmiştir. Dolayısıyla bu çalışmalar da nahiv ilmini zorluk ve karmaşıklığından tam anlamıyla kurtaramamıştır. Nahiv ilmine yeni başlayanları ona karşı olumsuz düşüncelerden uzak tutmamıştır. Fakat bu çalışmalar sonraki çalışmaları etkilemiş ve yeni birtakım çalışmalara yol göstermiştir.⁴⁹

Nahiv ilminde kolaylaştırma amacıyla ortaya konan girişimlerden biri de âmil teorisidir. Nahiv alanında genel kabul gören görüşe göre, Arapça kelimelerin son harflerinde meydana gelen değişim irâb olarak adlandırılmaktadır. Dil bilginlerinin büyük çoğunluğu, bu değişimin sebebini, kelimenin başına gelen ve âmil olarak adlandırılan unsurların etkisine dayandırmaktadır. Ancak, bazı dil âlimleri bu teoriye itiraz etmiş ve âmil kavramının gerekliliğini sorgulamışlardır.

Nahiv ilminin temel konularından biri olan âmil teorisine karşı çıkan âlimlerden biri Kutrub’dur. (ö. 210/825)⁵⁰ Nahiv âlimlerine göre, Arapça cümlelerde isimlere faillik ve mef’ûlluk gibi anlamlar yüklenmekte ve bu anlamları birbirinden ayırt edebilmek için isimlerin sonuna farklı hareketler getirilmektedir. Bu değişime sebep olan unsura ise âmil adı verilmektedir. Ancak Kutrub, bu görüşü kabul etmeyerek, söz konusu hareketlerin kelimelere belirli anlamlar kazandırmak amacıyla değil, geçiş esasında kelimenin sonunun sakın olmaması için getirildiğini savunmuştur. Bu görüşünü şu örnekle açıklar: **لَعَلَّ زَيْدًا أَخُوكَ** (Şüphesiz Zeyd kardeşindir). **إِنَّ زَيْدًا أَخُوكَ** (Herhalde Zeyd kardeşindir.) Bu iki örnekte, kelimenin sonundaki hareketler aynı

⁴⁷ Rummânî, nahivde alanında mantığı çok kullanan Mu‘tezilî bir âlimdir.

⁴⁸ Mebrûk, *fi-İslâhi’n-Nahv*, 47.

⁴⁹ eş-Şirbînî, “*Devâi Teyyîri’n-Nahv*”, 13.

⁵⁰ Tam adı Ebû Ali Kutrub Muhammed b. el-Müstenîr b. Ahmed (ö. 210/825) olan Kutrub, Sibeveyhi ve Ahfeş el-Evsat gibi âlimlerden lügat ve nahiv derslerini almış, Nazzâm’dan da kelimeler derslerini öğrenip daha sonra Mu‘tezile mezhebine intisap eden bir âlimdir. Muharrem Çelebi, “Kutrub”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, TDV Yayınları, 2002), 26/494-495.

olmasına rağmen anlam farklılık göstermektedir. Kutrub'a göre bu durum, hareketlerin belirli bir anlam kazandırmak için değil, konuşmanın akıcılığını sağlamak amacıyla kullanıldığını göstermektedir.⁵¹

Kutrub'dan sonra âmil teorisine karşı çıkan âlimlerden biri de İbn Cinnî olmuştur. Ona göre, nahiv âlimleri her ne kadar kelimelerin sonlarındaki değişimi lafzî ve manevî âmillere bağlamış olsalar da gerçekte bu değişimi meydana getiren unsur mütekellim yani konuşandır.⁵² Ancak İbn Cinnî, âmil fikrini eleştirmesine rağmen, eserlerinde zaman zaman âmil terimini kullanmıştır. Nitekim o, mebnî kelimeleri tanımlarken şu ifadeye yer vermiştir: “*Mebnî kelimeler, herhangi bir âmil sebebiyle sonu değişmeyen kelimelerdir.*”⁵³

İbn Hazm (ö. 456/1064) ve İbn Tûmert (ö. 554/1130) gibi âlimler de nahiv ilmine birtakım eleştiriler yöneltmişlerdir. Fakat bu eleştiriler kapsamlı ve sistematik bir yapıya sahip değildir.⁵⁴ Zira bu âlimler, nahiv ilmine bütünüyle karşı çıkmaktan ziyade, yalnızca belirli noktaları eleştirmişlerdir.

Hicrî VI. yüzyıla gelindiğinde ise nahiv ilminin yöntemleri ve bazı konuları daha sert eleştirilere maruz kalmıştır. Bu dönemde İbn Madâ, nahiv ilmine yönelik eleştirilerini diğer âlimlerden daha kapsamlı ve radikal bir şekilde dile getirmiştir. Birçok nahiv âlimi, nahiv ilminin bazı yönlerini sözlü olarak eleştirirken, İbn Madâ “*er-Redd ‘ale’n-Nuhât*” adlı eserini kaleme alarak eleştirilerini yazılı bir biçimde sistematik hale getirmiş ve bu alandaki kararlılığını ortaya koymuştur. İbn Madâ'nın eserinde nahve yönelik yaptığı eleştirilerden bazıları şunlardır:

1. Âmil nazariyesinin reddi. Zahirî mezhebine mensûb olan İbn Madâ, nahivcilerin Kur'ân'ın zahirini bir tarafa bırakıp gereksiz yorum ve teviller yaptıklarını, bundan dolayı da nahvi zorlaştırdıklarını eleştirmiş ve bu durumun, Kur'ân'ı şahsi yorumlamayı yasaklayan hadislere ters düştüğünü söylemiştir. İbn

⁵¹ Ebu'l-Kasım ez-Zeccacî, *el-İzah fi-‘İleli’n-Nahv*, thki. Mâzin el-Mubârek (Beyrut: Daru'l- Me'arif, 1406/1986), 69-71. Kutrub'un görüşüne karşı şu itiraz ileri sürülebilir: Eğer durum onun iddia ettiği gibi olsaydı, tüm kelimeleri aynı harekeyle okumak caiz olurdu. Ayrıca, fâili mansûb, mef'ûlû ise mecrûr olarak okumak da mümkün hale gelirdi. Ancak, Arap dilinde böyle bir uygulamaya rastlanmaması, hareketlerin yalnızca fonetik bir zorunluluktan kaynaklanmadığını, aynı zamanda nahivsel işlevlere sahip olduğunu göstermektedir.

⁵² İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/110-111.

⁵³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/38.

⁵⁴ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm ez-Zâhirî, *Resâilu İbn Hazm el-Endelüsî*, nşr: İhsan Abbas (Beyrut: el-Müessesetü'l-‘Arabiyye, 1403/1983), 4/66; Şahin Şimşek, “İbrahim Mustafa'nın Nahiv İlminin Islahına Dair Görüşleri”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/12 (Kasım 2018), 3.

Madâ'ya göre bir kelimenin cümle içerisinde merfû, mensûb, mecrûr veya meczûm olması, nahivcilerin söylediğinin aksine herhangi bir âmil ile değil, mütekellimin kendisidir. Yani konuşan öyle okuduğu için o kelime merfû, mensûb, mecrûr veya meczûm olmuştur. Ona göre âmil konuşandır. Buna bağlı olarak İbn Madâ, zarf ve câr-mecrûrun muta'allık ile fiil ve müştak kelimelerde gizli zamir; ayrıca iştiğâl, tenâzu ve tahzîr konularında da herhangi bir amilin takdir edilmemesi gerektiğini söylemiştir. İbn Madâ, bu takdirlere ihtiyacın olmadığı, aksine bu takdirlerin nahiv ilmini daha karmaşık hale getirdiğini söylemektedir.⁵⁵

2. Nahivciler, Fâu's-sebebiyye ile Vâvu'l-ma'yye'den sonra gelen muzâri fiili'nin gizli bir "En"i mastariye ile mansûb olduğunu söylemişlerdir.⁵⁶ İbn Madâ ise böyle bir iddianın gereksiz olduğunu ve anlam karmaşıklığına sebep olduğunu söylemiştir.⁵⁷

3. İbn Madâ, nahivde ikinci ve üçüncü derecedeki illetlerin gereksiz olduğunu savunarak, dilbilgisi kurallarının aşırı detaylandırılmasına karşı çıkmıştır. Örneğin İbn Madâ, قام زيد cümlesinde fâil olan Zeyd, niçin merfu olduğu sorulursa, bu soruya karşılık Zeyd fâil olduğu için merfu olmuştur. Fail olan her şeyde merfu olur diye gerekçe getirmeye gerek olmadığını söyler. Zira bir kişinin böyle bir şey bilmesi kişiyi daha bilgili kılmaz. Ona göre böyle bir soruya verilebilecek cevap şudur: Araplar, bu şekilde okumuş ve bize de tevatür yoluyla nesilden nesile aktarılmıştır. Yani İbn Madâ'ya göre bir kelimenin cümledeki irâb konumunu belirtirken mantıksal gerekçeler üretmenin gereksiz olduğunu, çünkü dilin doğal bir kullanım sonucu şekillendiğini ileri sürmüştür.⁵⁸

4. İbn Madâ, nahivde kıyas yöntemini reddederek, nahivcilerin kurallar türetirken dayandıkları mantıksal benzetmelerin (kıyasların) geçersiz olduğunu savunmuştur. Ona göre, kıyasın geçerli olabilmesi için asıldaki hükmün illetinin fer' de de bulunması gerekir. Ancak nahivcilerin yaptığı kıyaslar bu şartı taşımadığı için doğru kabul

⁵⁵ İbn Medâ, Ahmed b. Abdurrahmân el-Kurtubî, *Kitâbü'r-Red 'ale'n-Nuhât*, thk. Şevki Dayf (Kâhire: Daru'l- Fikr, 1366/1937), 85- 99-100-103-107-118.

⁵⁶ Abdullah b. Abdurrahmân, el-Ukayli, el-Hemadânî, el-Mısrî, *Şerhu İbn Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Kahire: Dâru't-Turâs, 1400/1980), 4/14.

⁵⁷ İbn Medâ, *Kitâbü'r-Red 'ale'n-Nuhât*, 142-147.

⁵⁸ İbn Medâ, *Kitâbü'r-Red 'ale'n-Nuhât*, 151. Bu konuda İbn Madâ şöyle bir nazîre getirir; Nasıl ki fâilin niçin merfu olduğunu bilmek gerekmiyorsa, aynı şekilde bir insanın kesin haram olan bir şeyin hükmünün haram olarak bilmesi için bunun illetini bilmesine gerek yoktur.

edilemez. Örneğin: İsmi, fiile benzemesi nedeniyle amel etmesi: Nahivciler, bazı isimlerin fiile benzediği için amel edebileceğini söylemişlerdir. إِنَّ ve benzerlerinin fiile benzemesi nedeniyle amel etmesi: Nahivciler, bu edatların fiillere benzetildiğini ve bu nedenle isimler üzerinde amel ettiğini ileri sürmüştür. Muzâri fiilin irab açısından isme benzemesi: Nahivciler, muzâri fiilin isim gibi mu‘reb olduğunu belirtmişlerdir.

O, kıyas yoluyla nahiv kuralları türeten nahivcileri cehaletle suçlamış ve onların görüşlerinin kabul edilmemesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁹

5. İbn Madâ, nahivde pratik değeri olmayan, sadece teorik bilgiye dayanan alıştırmaların çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, nahiv kitaplarında yer alan bazı örnekler yapay ve farazidir, günlük dilde bir karşılıkları yoktur. Örneğin البَّيع kelimesinden فَعَلَ vezninde bir örnek getirilmek istense البَّوع denilir. Bunun aslı البَّيع idi.

Bu şekilde okumak ağırdır. Yâ’nın mâ kalbi dammeli olduğu için Vâv’a dönüşmüştür. İbn Madâ’ya göre bu türden misaller, farazi olup kullanılmayan misallerdir. Bunların günlük Arapça kullanımında bir karşılığı yoktur.⁶⁰

İbn Madâ’nın nahvi sadeleştirme ve karmaşıklıktan arındırma amacıyla ortaya koyduğu fikirler, kendi döneminde büyük bir yankı uyandırmamış ve geniş kabul görmemiştir. Onun âmil nazariyesini reddetmesi, kıyas yöntemine karşı çıkması ve gereksiz nahiv konularını atma önerisi, dönemin klasik nahiv anlayışına ters düştüğü için 20. yüzyıla kadar fazla benimsenmemiştir.⁶¹

Ancak, modern dönemde İbrahim Mustafa ve Şevkî Dayf gibi dilbilimciler, İbn Madâ’nın bazı görüşlerine katılarak nahvin yeniden düzenlenmesi ve kolaylaştırılması gerektiğini savunmuşlardır. Özellikle İbrahim Mustafa, İbn Madâ’nın âmil teorisine yönelik eleştirilerini geliştirerek, nahiv kurallarının daha mantıklı ve anlaşılır bir şekilde ele alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Şevkî Dayf ise, İbn Madâ’nın görüşlerini doktora tezi çerçevesinde inceleyerek onun fikirlerinin günümüz dil eğitime etkisini değerlendirmiştir.

⁵⁹ İbn Medâ, *Kitâbü’r-Red ‘ale’n-Nuhât*, 156-159.

⁶⁰ İbn Medâ, *Kitâbü’r-Red ‘ale’n-Nuhât*, 161.

⁶¹ Mebrûk, *fî-İslâhi’n-Nahv*, 23.

Sonuç olarak, İbn Madâ'nın düşünceleri kendi döneminde fazla kabul görmese de modern Arap dilbiliminde bazı önemli isimler tarafından yeniden ele alınarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

1.3.1.2. Modern Dönemde Yenilikçi Hareketler

İlk dönemde yapılan eleştiriler, Arap dilbiliminde yeni metodolojik yaklaşımların ortaya çıkmasına katkı sağlamış ve klasik nahiv anlayışının yeniden değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır.

20. yüzyıla gelindiğinde, önceki dönem dilcilerinin ileri sürdüğü görüşler yeniden değer kazanmış ve önemsenmiştir. Bu dönemde, Arap dilcileri, modern dilbilimle tanışmalarıyla birlikte nahiv ilmini yeniden tartışmaya açmışlardır.⁶²

Modern dönemde nahiv ilminin ıslâhı ve kolaylaştırılması ile ilgili öne çıkan bazı çalışmalar şunlardır:

1.3.1.2.1. İbrahim Mustafa'nın Çalışması

İbrahim Mustafa, Mısır'da 1927-1947 yılları arasında çeşitli eğitim kurumlarında nahiv dersleri vermiş ve bu süreçte tüm okullarda aynı sorunla karşılaştığını ifade etmiştir. Ona göre, öğrencileri nahiv ilminden soğutan ve bu alana karşı ilgisiz hale getiren en büyük etken, nahiv ilminin karmaşık ve detaylı kurallarıdır.

İbrahim Mustafa, bu sorunun yeni bir mesele olmadığını, geçmişten beri var olduğunu belirtir. Bu nedenle, *et-Teshîl*, *et-Tevdîh* ve *et-Takrîb* gibi eserlerin yazıldığını dile getirir. Ancak, yıllarca nahiv eğitimi alan bir öğrencinin Arapça bilgisinin yetersiz kaldığını, özellikle konuşma ve yazma becerilerinde istenilen düzeye ulaşamadığını vurgular. Buna rağmen, dil âlimlerinin bu temel sorunları çözmek yerine, öğrencilere daha fazla kural ezberlettiğini, gereksiz ayrıntılar ve tartışmalarla vakit kaybettiklerini söyler. İbrahim Mustafa'ya göre, mevcut haliyle nahiv eğitimi, öğrenciye fâilin merfû, mef'ûlun ise mansûb olduğunu öğretmekten öteye geçmemektedir. Ancak, öğrenci dili kullanırken zor veya karmaşık bir durumla karşılaştığında, nahiv kurallarının doğruyu yanlıştan ayırt etme konusunda sağlam bir ölçü sunmadığını ifade eder.⁶³

⁶² Doğan, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", 183.

⁶³ Mustafa, *İhyâu 'n-Nahv*, 13-14.

İbrahim Mustafa, nahiv ilmini bütünüyle reddetmemekle birlikte, özellikle kuralların fazlalığını, gereksiz ayrıntılara inilmesini ve aşırı ihtilafların bulunmasını eleştirir. Tüm bu unsurların nahiv öğrenimini zorlaştırdığını ve öğrencilerin dil becerilerini geliştirmesine engel olduğunu savunur.

İbrahim Mustafa, nahiv ilmine yönelik eleştirilerinin ardından, kendi döneminde nahvin öğrenimini kolaylaştırmak amacıyla çeşitli çalışmalar yapıldığını ve yeni öğretim metotlarının geliştirildiğini belirtir. Bu çabaları genel anlamda faydalı bulmakla birlikte, bu girişimlerin asıl soruna, yani nahiv kurallarının mahiyetine ve bu kuralların nasıl tedvin edildiğine yeterince değinmediğini vurgular. Ona göre, nahvin zor olmasının asıl sebebi, nahiv kurallarının oluşturulma sürecinde yapılan metodolojik hatalara dayanmaktadır. Dolayısıyla, sorunun çözümü yalnızca öğretim yöntemlerinin iyileştirilmesiyle değil, aynı zamanda nahiv ilminin ele alınış biçimi ve yönteminin değiştirilmesiyle mümkün olabilir.⁶⁴

Modern dönemde nahiv ilmini teorik açıdan en sert şekilde eleştiren isimlerden biri olan İbrahim Mustafa, bu konudaki görüşlerini *İhyâü'n-Nahv* adlı eserinde detaylı bir şekilde ele almıştır. Eserinde üzerinde en çok durduğu mesele, nahivcilerin iddia ettiği gibi irâb'ın yalnızca bir âmil sonucunda meydana gelmediği, aksine irâb alametlerinin cümlede belirli anlamlar ifade ettiği görüşüdür. İbrahim Mustafa, bin yılı aşkın süredir nahiv eğitimi verilmesine rağmen, nahivcilerin bu anlam boyutunu göz ardı etmelerini sert bir şekilde eleştirmektedir. Ona göre, irâb yalnızca sözdizimsel bir kural olarak ele alınmamalı, aynı zamanda anlamla doğrudan ilişkisi bağlamında yeniden değerlendirilmelidir.⁶⁵

İbrahim Mustafa, *İhyâü'n-Nahv* adlı eserinde nahvin ıslahına yönelik çeşitli konuları ele almıştır. Bu bağlamda, üzerinde durduğu temel meseleler şunlardır: Nahvin tanımı ve konusu, irâb ve irâb hareketlerinin anlamı ve âmil teorisi.

İbrahim Mustafa'nın nahivcileri eleştirdiği konulardan biri, nahvin tanım ve konusudur. Ona göre nahivciler, nahiv ilmini yalnızca irâb ve binâ açısından kelimelerin son harfinin harekesini belirlemeye yönelik bir ilim olarak tanımladıkları için hata yapmaktadırlar. Ona göre, bu tanım nahiv ilminin kapsamını gereğinden fazla

⁶⁴ Mustafa, *İhyâü'n-Nahv*, 14.

⁶⁵ Mebrûk, *fi-İslâhi'n-Nahv*, 99.

daraltmakta, anlam boyutunu göz ardı etmekte ve öğrencilere eksik bir bakış açısı kazandırmaktadır.⁶⁶

İbrahim Mustafa'ya göre, nahvi yalnızca kelimelerin son hareketleri bağlamında tanımlamak, Arapça dilinin ifade üslubunu ve ibareler arasındaki derin anlam ilişkilerini göz ardı etmek anlamına gelir. Bu yaklaşım, nahiv ilminin kapsamını daraltmakta ve asıl amacını gölgelemektedir. İbrahim Mustafa, nahiv ilmini daha geniş bir çerçevede tanımlayarak şu şekilde ifade eder: “*Nahiv ilmi, cümle oluşturma kanunudur; sözün düzgün ve kast edilen manayı ifade edebilmesi için, kelimenin cümle içerisinde nasıl olması gerektiğini ve bir cümlenin başka cümlelerle bağlantısının nasıl olacağını gösteren bir ilimdir.*”⁶⁷

İbrahim Mustafa'nın yaptığı bu tanım, nahiv ilminin yalnızca irâbla sınırlı olmadığını, aynı zamanda anlam ilişkilerini de kapsayan bir ilim olduğunu göstermektedir.

İbrahim Mustafa'nın yaptığı eleştirilerde kısmen haklı olduğu söylenebilir. İlk dönem nahiv âlimleri, nahiv ilmini daha geniş bir anlam çerçevesinde ele alırken, sonraki nahivciler nahvi neredeyse irâb ile sınırlandırmış ve böylece kapsamını daraltmışlardır. Bu durum, irâbın anlamla ve cümle öğeleriyle olan ilişkisini göz ardı etmelerine neden olmuştur. Ancak, İbrahim Mustafa'nın da irâbı yeterince önemsemediği görülmektedir. Çünkü nahiv yalnızca irâbtan ibaret olmasa da irâb nahvin temel unsurlarından biridir. Dolayısıyla, irâbı tamamen göz ardı etmek yerine, anlam ve cümle yapısıyla olan bağlantısını dengeli bir şekilde ele almak daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

İbrahim Mustafa'nın eserinde yenilikçi fikirlerinden biride irâb hareketlerinin ifade ettiği anlam ve buna bağlı olarak nahiv konularını tasnifidir.

İbrahim Mustafa, nahivcilerin irâbı yalnızca bir âmil sonucunda meydana gelen lafzî bir unsur olarak görmelerini ve onun anlamla olan bağını kurmamalarını eleştirmektedir. Ona göre, her bir irâb alameti belirli bir anlam ifade etmektedir ve yalnızca biçimsel bir değişiklik olarak değerlendirilmemelidir.⁶⁸ İbrahim Mustafa, nahiv çalışmalarının irâb merkezli bir tasnif yerine, ispat, nefiy, takdîm, tehîr gibi

⁶⁶ Mustafa, *İhyâu 'n-Nahv*, 17.

⁶⁷ Mustafa, *İhyâu 'n-Nahv*, 17.

⁶⁸ Mustafa, *İhyâu 'n-Nahv*, 41.

Üslup zellikleri esas alınarak düzenlenmesi gerektiğini önermektedir. Ancak o, nahivcilerin bu unsurları göz ardı ederek konuları tamamen irâb odaklı ele aldıklarını ve böylece nahiv meselelerini gereksiz yere dağıttıklarını ileri sürmektedir.⁶⁹ Bu bağlamda İbrahim Mustafa, nahvin anlam ve bağlamı merkeze alan bir sistemle ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

İbrahim Mustafa'nın bu konudaki görüşlerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Damme isnâdın alameti olup, kelimenin merfû olmasının delilidir.
2. Kesre izafetin alametidir ve bir önceki kelimeyle irtibatının olduğunu gösterir.
3. Fetha, irâb alameti olmayıp herhangi bir mana ifade etmez. Dilde kolaylık sağlasın diye getirilir. Sukn gibidir.
4. İrâb, herhangi bir âmilin eseri olmayıp sadece damme ve kesreden ibarettir.⁷⁰
5. "El" takısı nasıl ki ma'rifeliğin alametiye, tenvîn'de nekreliliğin alametidir. Bundan dolayı özel isimlerde nekre manası olmadığında tenvîn getirilmemelidir.⁷¹

İbrahim Mustafa, dağınık olarak gördüğü nahiv konularını irâb alametlerinin manalarından yola çıkarak birleştirebileceğini sylemiştirt. ⁷² O, mübtedâ, fâil ve nâibi fâili, musnedun ileyh bağlığı altına alıp ve onları ayrı ayrı ele almak yerine tek bağlık altında topluyor. Nitekim belâgatçılar da aynı şeyi yapmışlar. Hatta bazı nahiv âlimleri de fâil ve nâibu'l-fâili tek bağlık altında ele almışlardır. Mübtedâ ile fâil arasındaki farkların ise lafzî olduğunu sylemiştirt. ⁷³

İbrahim Mustafa'nın irâb alametlerinin birtakım anlamlar taşıdığı yönündeki görüşleri kısmen haklı olsa da nahiv âlimlerinin anlamı tamamen göz ardı ettiklerini söylemek doğru olmaz. Zira nahiv, esas itibariyle irâb ve şekil ile ilgilenirken; anlam ve üslup ise daha çok belâgat ilminin konusuna girmektedir. İbrahim Mustafa'nın, belâgat konusunu nahiv ilmine yüklediği anlaşılmaktadır. Zira nefi, ispât, emir, nehi ve istifham konuları daha çok belâgatın konularıdır.

İbrahim Mustafa'nın nahvi kolaylaştırma yönündeki görüşleri, özellikle modern dönemde büyük yankı uyandırmıştır. Onun fikirlerinden etkilenen bazı dilciler, nahvi yeni öğrenenler için daha sade ve anlaşılır hale getirmek amacıyla, gereksiz ayrıntılara

⁶⁹ Mustafa, *İhyâu'n-Nahv*, 41.

⁷⁰ Mustafa, *İhyâu'n-Nahv*, 42.

⁷¹ Mustafa, *İhyâu'n-Nahv*, 99.

⁷² Mustafa, *İhyâu'n-Nahv*, 43.

⁷³ Geniş bilgi için bkz, Mustafa, *İhyâu'n-Nahv*, 43-46.

girmeden yeni nahiv kitapları kaleme almışlardır. Bununla birlikte, İbrahim Mustafa'nın eleştirilerinin tamamının haklı olduğu söylenemez. Zira o, nahivcilerin bazı eksiklerini doğru tespit etmekle birlikte, bazı konularda onları haksız yere eleştirmiştir.

1.3.1.2.2. Mısır Eğitim Bakanlığının Çalışması

1938'de Mısır eğitim bakanlığı, nahiv, sarf ve belâgat kurallarını sadeleştirmek ve yeni nesil için daha anlaşılır kılmak için bu alanlara hâkim hocalardan oluşan bir komisyon kurmuştur. Yapılan müzakereler sonunda komisyon, önerilerini bir rapor halinde sunmuştur.⁷⁴ Komisyonun nahiv ve sarf ile ilgili aldığı kararlar özetle şöyledir:

1. Komisyon, nahiv ilmine yeni başlayan öğrencilere herhangi bir fayda sağlamadığı için gerek cümlede gerekse de kelimelerde takdirî ve mahallî irâb'ın dile getirilmemesi görüşünü benimsemiştir.

2. Komisyon, irâb alâmetlerinde asli ve fer'î ayırımını yapmaksızın bütün alâmetleri asli kabul etmiştir. Buna göre hiçbir alâmet diğerinin yerine gelmemiştir. Ayrıca komisyon, Esmâu'l-hamse'nin irâb'ı konusunda İbrahim Mustafa'nın görüşünü benimseyerek söz konusu isimlerin irâb'ının damme, fetha ve kesreyle olduğunu söylemiştir.

3. Komisyon, karışıklığa sebebiyet vermesin diye mu'rab ve mebnî kelimelerdeki hareketler için aynı lakap kullanılması gerektiğini savunmuştur. Mu'rab kelimeler için kullanılan lakap ref, dam, cer ve cezim'dir. Mebni kelimeler için kullanılan isimler ise damme, fatha, kesra ve sukûn'dur. Komisyon, buna gerek olmadığını, mu'rab için mebni hareketlerinin isimleri kullanılmasını savunmuştur.

4. Komisyon, nahvin konularını isnâd, izâfe ve tekmîle diye üç başlık altında toplayarak nahiv ilminin başlıklarını kısaltmayı ön görmüştür. Isnâddan maksat cümlenin temel öğeleri olan “mevzû (özne) ve mahmûl” (yüklem) dır. el-Mevzû başlığı altında Fâil, Nâibu'l-fâil, Mübtedâ, İsm-u Kâne ve İsm-u İnne konularını, el-Mahmûl başlığı altında ise Mübtedânın haberi, Kâne'nin haberi ve İnne'nin haberi ele alınmıştır. Tekmile başlığının altına mevzu ve mahmul başlıklarının altına girmeyen

⁷⁴ Dayf, *Teyşîru'n-Nahv*, 32.

ve harf-i cer veya izafeyle mecrûr olması dışında diğer mansûb (mef'ul, hal, temyiz vb.) öğeleri alınmıştır.

5. Komisyon, İbn Madâ'nın görüşünü benimseyerek, zarf ve câr-mecrûr ifadelerinin irabında, bunların haber, sıfat, hal veya sıla konumunda bulunmaları durumunda herhangi bir muta'allık takdir etmeksizin doğrudan bu fonksiyonları üstlendiklerini kabul etmiştir.

6. Komisyon, fiillerde caiz veya vâcip olarak müstetir/gizli olarak gelen merfû zamirlerin nahivden çıkarılması gerektiğini söylemiştir.

7. Komisyon, nahivde "el-esâlib" / metotlar diye yeni bir başlık açmış, bu başlığın altına da ta'accub, tahzîr ve iğrâ almıştır. Bu konuları işlerken fazla detaya inmeden daha çok kullanım ve manaya yoğunlaşmayı kararlaştırmıştır.

8. Sarf konusunda ise komisyon, başlangıç seviyesinde olanlara i'lâl, ibdâl ve kelimenin farklı vezinlere taşınarak son şeklini alması gibi konuların öğretilmemesi gerektiğini uygun görmüştür. Komisyon, genç neslin bu tür zorluklardan kurtarılması gerektiğine ve sarf öğretiminin aşağıdaki konularla sınırlandırılmasının uygun olacağına karar vermiştir:

- Kelimelerin isim, fiil ve harf olarak sınıflandırılması,
- Fiilin çekimi, temel ve türemiş halleri, sağlam ve illetli fiiller, lazım ve müteaddi fiiller, bina-i malum (etken) ve bina-i meçhul (edilgen) fiil yapıları,
- Fiilden türetilen kelimeler, mastar, örnekler ve kullanım şekilleri,
- İsimlerin müzekker ve müennes olarak ayrılması, dişillik eklerinin belirtilmesi,
- İsimlerin son harfine göre sağlam (sahih) ve illetli (muallel) olarak ayrılması,
- Tekil, tesniye ve çoğul formlarının öğretilmesi; maksûr ve memdûd isimlerin ikil hale getirilmesi ve çoğul yapımı (müzekker ve müennes sağlam çoğullar ile kırık çoğullar),
- Belirsiz nekra ve ma'rife isimlerin öğretilmesi, belirli isim türlerinin açıklanması,
- Üç harfli ve dört harfli isimlerin tasgîr kuralları,

- İsimlerin nisbet ekleriyle türetilmesi.⁷⁵

Mısır Eğitim Bakanlığı'nın nahiv ilmini yenileme, dil öğretimini kolaylaştırma ve öğrencilerin dil becerilerini geliştirme amacıyla aldığı bu kararların nahiv ilmini gerçekten kolaylaştırdığı söylenemez. Zira dönemin eğitim sisteminde bu kararları temel alan ve okullarda okutulmak üzere hazırlanan herhangi bir eser bulunmamaktadır. Bu nedenle söz konusu girişim zamanla unutulduğu söylenebilir. Ayrıca, Şevkî Dayf gibi dil bilimciler de bu kararları bazılarını eleştirmiştir. Nitekim Dayf, üçüncü maddeye karşı çıkmış ve mu'rab kelimelerdeki harekeler için ref, dam, cer ve cezim lakaplarının kullanılmasını savunmuştur.

1.3.1.2.3. Temmâm Hassân'ın Çalışması

Modern dönemde nahiv ilminde yenilikçi fikirleriyle ön plana çıkan dilbilimcilerden biri de Temmâm Hassân'dır. (ö. 1431/2011) Uzun yıllar Batıda eğitim gören Temmâm Hassân, Batı'daki modern dilbilim araştırmalarının etkisiyle Arap gramerine birtakım yeni fikir ve yaklaşımlar getirmeye çalışmıştır. *el-Luġatü'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ* adlı eseri, Arap dili incelemelerinde devrim niteliğinde kabul edilen üç temel kaynaktan biri olarak görülmektedir. Diğer iki kaynak ise Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı ve Abdülkâhir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078), *Delâ'ilü'l-'Î'câz*'ıdır. Sîbeveyhi'nin eserine *el-Kitap* denildiği gibi Temmâm Hassân'ın eseri de Arap diline farklı bir bakış açısı getirdiği için *el-Kitabu'l-Cedîd* olarak nitelenmiştir.⁷⁶

Temmâm Hassân'nın Arap gramerine getirdiği yenilikçi fikirlerini, kelime tasnifi ve karîneler teorisi diye özetlemek mümkündür:

1) Kelime Tasnifi

İlk dönem nahiv âlimleri kelimenin üç kısma ayrılması hususunda hemfikirdirler. Nitekim ilk dönem nahiv âlimlerinden kabul edilen Sîbeveyhî, *el-Kitab* adlı eserinde kelimeyi isim, fiil ve harf diye üç kısma ayırır.⁷⁷ Bu taksim nahiv bilginleri tarafından devam ettirilmiş, öyle ki hicrî dördüncü asırda yaşayan nahiv

⁷⁵ Dayf, *Teyşîru'n-Nahv*, 32-38.

⁷⁶ İsmail Durmuş, "Temmâm Hassan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 3/589-591.

⁷⁷ Ebû Bîşr Sîbeveyhi Amr b. Osmân, *el-Kitab*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâne'î, 1408/1988), 1/12.

âlimi İbn Fâris (ö. 395/1004), kelimenin üç kısma ayrılması hususunda nahiv bilginleri arasında icmâ olduğunu söylemiştir.⁷⁸

Klasik dönemde kelimenin üç kısımda toplanacağı fikri kabul görmüşken modern dönemde ise bu görüş tartışılmıştır. Buna karşı çıkanlardan biri de Temmâm Hassân olmuştur.

Temmâm Hassân'ın nahiv bilginlerine yönelttiği eleştirilerin temelinde yöntem sorunu bulunmaktadır. Ona göre nahiv bilginleri, “kelime; isim, fiil ve harf türlerine ayrılır” şeklindeki ifadeyi değişmez bir kural kabul ederek kelimeyi söz konusu kural üzerinden ele almışlar.⁷⁹ O, böyle bir taksimin eksik olduğunu buna sebep ise bazı kelimelerin bu taksimata girmediğini söylemiştir.⁸⁰

Temmâm Hassân'a göre bazı nahivciler kelimeyi biçimsel (el-mebnâ) bazısı ise anlamsal (el-ma'nâ) açıdan taksim etmişler. O, kelimeyi sadece biçimsel ya da sadece anlamsal açıdan taksim etmenin eksik olduğunu söylemiştir. O, doğru olanın ise kelimeyi taksim ederken ikisini beraber göz önünde bulundurmak olduğunu söyler.⁸¹

Hassân, kelimeyi isim, sıfat, fiil, zamir, havâlif, zarf ve edat olmak üzere yedi türe ayırmıştır.⁸² Klasik dönemde sıfat, zamir ve zarf isim başlığı altında değerlendirilirken, Temmâm Hassân ise bunları müstakil kelime türleri olarak değerlendirmiş, aynı şekilde ta'accüb sıygası, medih-zem ifadeleri, ismü'l-fiil ve ismü's-savt gibi kelimeler havâlif (isim mi fiil mi olduğu tartışılan kelimeler) başlığı altında yeni bir kelime türü olarak ele almıştır. Hassân, edatı ise bazı farklılıklarla beraber, klasik tasnifteki harfe karşılık kullanmıştır.⁸³

2) Karineler Teorisi

İlk dönemden modern döneme kadar Arapça kelâmının anlamının belirlenmesi ve yorumlanması için üç teori ortaya konmuştur. Birincisi âmil teorisi, ikincisi nazm teorisi, üçüncüsü ise karineler teorisidir. İlkini Sibeveyhî ikincisini el-Cürcânî

⁷⁸ İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, *es-Sâhibî fî Fıkhî'l-Lugati'l-'Arabiyye ve Mesâilihâ ve Suneni'l-'Arab fî Kelâmihâ*, thk. Ahmed Said (Beyrut: Mektebetü İsa el-Babî el-Hilmi, 1413/1993), 89.

⁷⁹ Bünyamin Aydın, “Temmâm Hassân'ın Arap Dilinde Kelime Tasnifine Yönelik Eleştirilerinin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/35 (Şubat 2015), 64.

⁸⁰ Temmâm Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, (Fas: Daru's-Sekâfe, 1414/1994), 89.

⁸¹ Geniş bilgi için bkz: Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, 89.

⁸² Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, 90.

⁸³ Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, 90.

üçüncüsünü de Temmâm Hassân temsil etmektedir.⁸⁴ Yani Sîbeveyhî cümledeki irabı belirleyen amillere odaklanırken, Cürçânî kelimelerin dizilişine, Temmâm Hassân ise cümledeki anlamı belirleyen karînelere dikkat çekmiştir.

Hassân, ilk dönem nahivcilerin irâb ve şekle ağırlık verip karineye yeterince önem vermediklerini eleştirir. İbn Madâ ve İbrahim Enîs gibi çağdaş nahiv âlimleri ise âmil nazariyesini reddetmiş, hatta alay konusu hâline getirmişlerdir. Bununla birlikte, âmil teorisini reddederken herhangi bir alternatif teori de geliştirmemişlerdir. İbrahim Mustafa ise âmil teorisini reddederken, bunun yerine Arapça kelâmın manasını belirlemek için irab hareketlerine ayrı bir ehemmiyet atfetmiştir. Zira ona göre irab hareketlerinin her birinin bir manası vardır. Örneğin damme isnadın, kesre izâfetin, fethe ise tahfifliğin bir alametidir. Temmâm Hassân ise kelâmın anlamını belirlemede irâb hareketleriyle beraber ayrıca tedâfuru'l-karâin (karîneler dayanışması) adını verdiği lafız ve anlama yönelik 17 karînenin de dikkate alınmasını gerekli görmüştür. Âmil nazariyesinde kelâmın manasını anlamak için irâb alametleri yeterli iken, Tammâm Hassân ise bunu 17 karineden biri olarak saymıştır.⁸⁵

Temmâm Hassân'a göre Arap gramerinde ilk defa kelimeler arasındaki alakayı açıklamaya çalışan *Delâilu'l-Î'câz* kitabının yazarı Abdulkahir el-Cürçânî'dir.⁸⁶ O, buna nazm teorisi adını vermektedir. Hassân ise el-Cürçânî'nin nazm teorisini geliştirip karîne adını vermiştir. Bu yönüyle Temmâm Hassân, Arap gramerinde el-Cürçânî geleneğini geliştirip devam ettiren bir dilci olarak tanımlanabilir.⁸⁷

Hassân, cümlelerin anlamını tahlil ederken karînelere ayrı bir önem vermektedir. Karîneye en çok vurgu yapan dilcilerden birisidir. Temmâm, karîneye ayrıca bir önem vermekle Arapça'yı, irâb'ın sıkıcılığından kurtarıp, ona yeni bir metot kazandırmaya çalışmıştır. Hassân, Arapça dilinde cümleyi tahlil etmek için anlam ve biçimin birlikte düşünülmesi gerektiğini vurgular. Temmâm Hassân'ın getirdiği yenilikçi yaklaşım, özellikle günümüz dil öğretim metotları açısından büyük bir katkı sağlamaktadır.

⁸⁴ Yaşar Taşkiran, "Temmâm Hassân'ın Dil Anlayışı: Karineler Teorisi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 56/2 (Mart 2015), 2.

⁸⁵ Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, 185.

⁸⁶ Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye*, 186.

⁸⁷ Taşkiran, "Temmâm Hassân'ın Dil Anlayışı", 6.

1.3.1.2.4. Mehdî el-Mahzûmî'nin Çalışması

Modern dönemde nahivdeki yenilikçi yaklaşımlarıyla öne çıkan isimlerden biri de Arap dil bilimcisi Mehdî el-Mahzûmî'dir. (ö. 1412/1994) Nahvin ıslahına yönelik önemli katkılarda bulunan el-Mahzûmî, bu bağlamda iki temel eser kaleme almıştır. Bunlardan ilki *Fî'n-Nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcîh* adlı çalışmadır. Söz konusu eser, klasik Arap nahiv anlayışına yönelik eleştirileri içermekte ve bu anlayışın yeniden yapılandırılmasına dair çeşitli öneriler sunmaktadır. İkinci eseri olan *Fî'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâ'id ve Tatbîkun 'alâ'l-Menheci'l-İlmî'l-Hadîs* ise, nahiv kurallarının çağdaş bilimsel yöntemlere dayalı biçimde nasıl uygulanabileceğini konu edinmektedir. Bu eser, daha çok teorik bilgilerin pratikteki yansımalarına odaklanmakta; nahiv çalışmalarını, dil öğretimi ve uygulamalı dil bilimi bağlamında yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

el-Mahzûmî'ye göre, Arap nahiv ilmi başlangıçta Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılması ve dilsel hatalardan korunması amacıyla gelişen bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde, özellikle felsefi düşüncenin etkisiyle nahiv âlimleri tarafından “âmil”, “ma'mûl”, “nâsıb”, “câzim” gibi soyut ve karmaşık kavramlar ortaya konmuş; bu durum, nahiv ilminde yorum farklılıklarını ve ihtilafları artırmıştır. el-Mahzûmî'ye göre bu süreç, nahiv ilmini temel amacından uzaklaştırmış ve zamanla anlaşılması güç, karmaşık bir yapıya büründürmüştür. Başlangıçta dilin doğru kullanımına hizmet eden bir araç olarak görülen nahiv, böylece kendi içinde bir amaç haline gelmiştir.⁸⁸

el-Mahzûmî, modern dönemde nahvin yenilenmesine yönelik yapılan çalışmaları değerlendirirken, özellikle İbn Madâ ve İbrahim Mustafa'nın katkılarını önemli bulur. Bununla birlikte, bu alanda gerçekleştirilen diğer girişimlerin özgün bir yöntem ortaya koyamaması sebebiyle, gerçek anlamda bir yenileme hareketi teşkil etmediklerini ifade eder.⁸⁹

Mehdî el-Mahzûmî'nin nahiv ilminde yenilik anlayışı, yalnızca klasik metinlerin özetlenmesi veya açıklanmasıyla sınırlı değildir. Ona göre gerçek bir yenileme, özellikle nahiv ilmini yeni öğrenen bireyleri merkeze alarak, usûl, konu ve yöntem

⁸⁸ Mehdî el-Mahzûmî, *fî'n-nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcîh* (Beyrut: Dâru'r-Râid el-Arabî, 1406/1986),13-14.

⁸⁹ el-Mahzûmî, *fî'n-Nahvi'l-'Arabî*, 15.

bakımından yeni bir yaklaşım geliştirmeyi gerektirir. Bu doğrultuda el-Mahzûmî, nahvin yenilenmesinin iki temel esasa gerçekleşebileceğini belirtir: Birincisi, nahiv ilmine zamanla dâhil olmuş ve esasen felsefî düşünce kökenli olan unsurların başta âmil nazariyesi olmak üzere bu ilimden arındırılmasıdır. Zira ona göre bu tür felsefî yaklaşımlar, nahvin sade ve öğretici yapısını karmaşık hale getirmekte ve öğrenmeyi zorlaştırmaktadır. İkincisi ise, nahiv ilmini öğrenmeye yeni başlayanlara rehberlik etmek ve süreci kolaylaştırmak amacıyla, öğretimin belirli bir başlangıç noktasından itibaren sistemli bir şekilde yapılandırılmasıdır. Bu bağlamda el-Mahzûmî, “cümle” konusunu nahiv öğretiminin başlangıç noktası olarak kabul etmiş ve bu doğrultuda bir yöntem geliştirmiştir. Bu yaklaşım hem öğrenmeyi kolaylaştırmakta hem de nahiv ilminin temel kavramlarının daha anlaşılır bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır.⁹⁰

el-Mahzûmî'nin, *fî'n-Nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcih* adlı eserindeki nahvi yenileme ile ilgili düşünceleri kısaca şöyle özetlenebilir:

el-Mahzûmî, nahiv ilmini yenileme konusunda iki konuyu hedeflediğini ifade etmektedir: Birinci konu; Cümlelerin kuruluşu, yapısı ve mahiyeti. Buna bağlı olarak cümle öğelerinin takdîm ve tehîri, açık ve gizli gelme durumları. İkinci konu ise cümledeki amaç ve meramı ortaya çıkaran tekîd, nefî ve istifham edatlarıdır.⁹¹

el-Mahzûmî, bu eserinde felsefe yoluyla nahve karıştığını düşündüğü âmil ve ona bağlı olan tenâzu, iştigâl, iğra, tahzîr, ta'lik, takdiri irâb vb. konuları nahiv ders konusundan çıkarmayı ve böylece nahiv ilmini asıl hüviyetine kavuşturmayı hedeflediğini ifade etmektedir. el-Mahzûmî, dil bilimcileri, nahvin konularını sınırlamadıkları için nahivle pek ilgisi olmayan konuları ona karıştırdıklarını, aynı zamanda musned-musnedun ileyhinin durumları, takdîm durumları, takdîmin amaçları, musnedin isim ve fiil olma durumu gibi nahivle ilgili konuları ihmal ettiklerini ifade etmektedir.⁹²

Nahiv ilminin kolaylaştırılmasına yönelik çalışmalar, sadece yukarda ele alınan şahısların yaptığı çalışmalarla sınırlı değildir. Nitekim bu alanda Emîn el-Hûlî (ö. 1994), İbrâhîm es-Sâmerrâî (ö. 2001), Ahmed Hüseyin ez-Zeyyâd (ö. 1968), Selâme Musa (ö. 1958), Muhammed Kâmil Hüseyin (ö. 1977), Abbas Hasan (ö. 1978), Rifâ'a

⁹⁰ el-Mahzûmî, *fî'n-Nahvi'l-'Arabî*, 15-16.

⁹¹ el-Mahzûmî, *fî'n-Nahvi'l-'Arabî*, 17.

⁹² el-Mahzûmî, *fî'n-Nahvi'l-'Arabî*, 16-17.

et-Tahtâvî (ö. 1873), Hıfî Nâsif (ö. 1918), Ali el-Cârim (ö. 1949) ve Mustafâ Emîn (ö. 1997) gibi birçok dilcinin de nahvi kolaylaştırmaya yönelik önemli katkıları olmuştur. Ancak çalışmamız, bu şahısların nahiv ilmindeki kolaylaştırma girişimlerini tek tek ele alacak kapsamda değildir. Bu nedenle, bu isimlerin görüşlerine burada yer verilmeyecektir. Dolayısıyla yalnızca temel inceleme alanımız olan Şevkî Dayf'ın konuya dair fikirleri bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.3.1.2.5. Klasik ve Modern Dönmelerde Nahiv İlmindeki Yenilikçi Hareketlerin Mukayesesi

Nahiv ilmiyle ilgili gerek klasik dönemde gerekse modern dönemde birtakım yenilikçi hareketler ortaya çıkmıştır. Bu hareketler, farklı zaman ve şartlarda ortaya çıkmalarına rağmen, ortak bir hedef etrafında şekillenmiştir: Nahiv ilminde sadeleştirme, kolaylaştırmak, anlaşılabilirlik ve işlevsellik sağlamak. Ancak bu iki dönemde ortaya konan yenilikçi hareketler, yöntem ve hedef açısından farklılık olduğu görülmektedir.

İlk dönem yenilikçi hareketler, genellikle dönemin nahiv kitaplarında var olduğu düşünülen metodolojik problemlere yöneliktir. Bu eleştiriler, özellikle eserlerin üslup bakımından kapalı, içerik açısından ise dağınık olması üzerine yoğunlaşmıştır. Bu durum, söz konusu eserlerin hem anlaşılmasını hem de öğretimini zorlaştırmıştır. Bu sebeple, söz konusu dönemde nahiv ilminin daha açık ve sistemli biçimde sunulmasını amaçlayan muhtasar ve izah türünde yeni eserler kaleme alınmıştır.⁹³

Modern dönem yenilikçi hareketler ise klasik nahiv öğretiminin öğrenciye ağır geldiği, dil öğreniminde kolaylık sağlamadığı ve Arapçanın çağın ihtiyaçlarına cevap veremediği yönündeki eleştiriler öne çıkmıştır. İbrahim Mustafa, Emin el-Hûlî, Mehdi el-Mahzûmî, Şevkî Dayf, Tâhâ Hüseyin, gibi isimler bu dönemde nahiv öğretiminin sadeleştirilmesi gerektiğini savunmuş ve bu yönde çeşitli teorik ve pratik çalışmalar yapmışlardır. Modern dönem yenilikçilerinin temel amacı, nahiv ilmini hem öğretim açısından sadeleştirmek hem de dili yaşayan, dinamik bir sistem olarak yeniden ele almaktır.

Sonuç olarak, her iki dönemin yenilikçi hareketleri farklı bağlamlarda ortaya çıkmış olsa da nihai amaçları nahiv ilminde kolaylaştırma ve işlevsellik sağlama

⁹³ Şimşek, *Arap Gramerinin Kolaylaştırılması*, 24.

yönünde birleşmektedir. Ancak ilk dönem yenilikçiliği daha çok sistem içi teorik bir eleştiri olarak kalmış, modern dönem yenilikçiliği ise pratikte daha fazla karşılık bulmuş ve özellikle eğitim kurumlarında etkili olmuştur. Bu yönüyle modern hareketlerin etkisi daha geniş çapta olmuş ve günümüz Arapça öğretimini şekillendiren temel yaklaşımlar haline gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEVKÎ DAYF'IN HAYATI, ESERLERİ VE ETKİSİ

2.1. HAYATI

2.1.1. Doğumu ve Eğitim Dönemi

Tam adı Ahmet Şevkî Abdüsselâm Dayf olan ve daha çok Ahmet Şevkî adıyla tanınan müellif, 13 Ocak 1910'da⁹⁴ Mısır'ın kuzeyinde yer alan Dimyat şehrine bağlı Evlâd Hamam köyünde doğmuştur.⁹⁵ Dindar ve ilme değer veren bir aile ortamında yetişen Dayf, ilk eğitimine altı yaşında köyünde başlayıp, orta öğrenimini Dimyat'ta Zekâzîk lisesinde sürdürmüştür.⁹⁶ Erken yaşta Kur'ân okumaya başlayan Dayf, on yaşında Kur'ân'ı ezberledi.⁹⁷ Babasının âlim olması ve evlerinde babasına ait fıkıh, hadis ve tefsir başta olmak üzere çeşitli ilimlerden oluşan zengin bir kütüphanenin bulunması, Şevkî Dayf'ın küçük yaşlarda ilim ve kitapla tanışmasına zemin hazırlamıştır.⁹⁸ Ayrıca, küçük yaşlardayken annesi ve ninesinin kendisine dini hikâyeler anlatması, Dayf'ın karakterinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁹⁹ 1928 yılında girdiği Dârululûm'un hazırlık okulunu 1930'da bitirmiştir.¹⁰⁰ Aynı yıl Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arap Dili Bölümü'ne kaydolmuş ve 1935 yılında mezun olmuştur.¹⁰¹ Bu dönemde Tâhâ Hüseyin, Ahmed Emîn, İbrâhim Mustafa, Emîn el-Hûlî, Ahmed el-İskenderî, Abdülvehhâb Azzâm, Mustafa

⁹⁴ Bazı kaynaklarda doğumu 1907 olarak gösterilmiştir. Bkz. Abdülfettâh es-Se'îdî, *Mine'l-'Asri'l-Cahilî hattâ 2002* (Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye 1424/2003), 3/151.

⁹⁵ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 20.

⁹⁶ Şevkî Dayf, *Ma'i, el-Siretu'z-Zâtiyye* (Kahire: Dâru'l-Me'arif, 1408/1988), 22-29.

⁹⁷ Naim Hank, “*Şevkî Dayf Venazariyyetuhu li'l-hukmi'l-islam'i ke ehdi'l-muessirati'l-'âmme 'ale'l-edebi'l-mu'asire*”, Dâru'l-funûn, İstanbul Üniversitesi, 2019, 30/ 8; Vâdi, *Şevkî Dayf*, 20.

⁹⁸ Robert B. Campbell, *'Alâmu'l-Edebi'l-'Arabî el-Mu'asır* (Beyrut: eş-Şirketü'l-Müttehîde, 1996), 2/831.

⁹⁹ Dayf, *Ma'i*, 30-32; Campbell, *'Alâmu'l-Edebi'l-'Arabî el-Mu'asır*, 831. Ayrıca Dayf'ın hayatını derinden etkileyen olaylardan biri de henüz küçük yaşlardayken geçirdiği başarısız bir ameliyat sonucunda sol gözünü kaybetmesidir. Bu olay, onun hem kişisel gelişiminde hem de eğitim hayatında birtakım zorluklar yaşamasına neden olmuş, ancak aynı zamanda güçlü bir irade ve azimle ilme yönelmesine vesile olmuştur. Görme kaybına rağmen ilim yolundan vazgeçmemesi, onun kararlılığını ve ilmî alandaki üstün gayretini ortaya koymaktadır. Tâhâ İmrân Vâdi, *Şevkî Dayf, Sîre ve Tahîyye* (Kahire: el-Meclisu'l-'A'lâ lis-Sekâfe, 1423/2003), 19.

¹⁰⁰ Dikkat çeken hususlardan biri de Şevkî Dayf'ın Dimyât ilköğretim Enstitüsü'nde henüz öğrenci iken, nahiv alanında bir kitap telif etmiş olmasıdır. Söz konusu eser, İbn Hişâm'a ait *Katru'n-Nedâ* adlı kitabın bir özeti niteliğindedir. Belki de bu kitap, genç yaşta onun zihnine özel bir nahiv anlayışının gerekliliği fikrini yerleştirmiştir. Bu erken farkındalık, nahivde kolaylık ve sadeliğe duyulan ihtiyaca cevap arama yönündeki çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Bu ihtiyaç duygusu, ilerleyen yıllarda da onun ilmi çabalarına yön vermiştir. Vâdi, *Şevkî Dayf*, 21.

¹⁰¹ Sedat Şensoy, “*Şevkî Dayf*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/31.

Abdurrezzak ve Halil Nâmî gibi Arap dili ve edebiyatı sahasında önde gelen âlimlerin derslerine katılan Şevkî Dayf, bu hocalarından ilmî bakımdan önemli ölçüde istifade etmiştir.¹⁰²

Şevkî Dayf, Arap dili alanında geçirdiği dört yıllık öğrenim süresi boyunca keskin zekâsı, üstün gayreti ve akademik başarısıyla üniversitedeki hocalarının dikkatini çekmeyi başarmıştır.¹⁰³ Daha öğrenci iken 1944 yılında, “er-Risâle” dergisinde “*el-Vudûh ve-Ğumûd fi’ş-Şi’r*” (şiiirde kapalılık ve açıklık) konulu ilk makalesi yayımlanmış ve böylece ilmî kariyerine adım atmıştır. Bu makale, onun ilmî yazı hayatının başlangıcı olmuştur.¹⁰⁴ Yine Şevkî Dayf, Arap Dili Enstitüsü bünyesinde hazırlanan *el-Mu‘cemûl-Vasîf*¹⁰⁵ adlı sözlüğün telif ve düzenleme çalışmalarında aktif görev almıştır.

Üniversiteden mezuniyetinin ardından eğitim hayatına ara vermeden devam eden Şevkî Dayf, aynı Üniversitede ilk olarak Arap Dili bölümünde editörlük yapmış; 1936 yılında ise asistan olarak göreve başlamıştır.¹⁰⁶ Burada, 1939 yılında Ahmed Emin’in danışmanlığında “*en-Nakdûl-edebeî fi Kitâbi’l-Eğânî li-Ebi’li-Ferec el-İsfahânî*” adlı yüksek lisans tezini tamamlamıştır. Bu konu, onun güçlü ve kapsamlı bir şekilde, Cahiliye Dönemi’nden üçüncü hicrî asra kadar olan dönemin önde gelen klasik Arap şiiri şahsiyetlerine dair edebî ve eleştirel malzemeyi derinlemesine kavramasına yardımcı olmuştur.¹⁰⁷ 1942’de Tâhâ Hüseyin’in danışmanlığında “*es-Sînâ‘atü’l-fenniyye ve tetavvürühâ fi’ş-Şi’ri’l-Arabî*” başlıklı doktora tezini yüksek onur derecesiyle tamamlamıştır.¹⁰⁸ Danışmanı Taha Hüseyin, Şevkî Dayf’ı övgüyle anmış ve onun hakkında şöyle demiştir: “*Eğer söylenecek bir şey gerekirse, bu sadece Şevki’yi yetiştiren üniversiteye içten şükranlarımı kayda geçirmek ve bu tezi ortaya koyan Dr. Şevki’ye teşekkür etmektir.*”¹⁰⁹ Ardından 1943 yılında öğretim üyesi olmuş, 1948’de doçent, 1956’da ise profesörlük unvanını almıştır.¹¹⁰

¹⁰² Vâdi, *Şevkî Dayf*, 22-23.

¹⁰³ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 25.

¹⁰⁴ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 23.

¹⁰⁵ Bu sözlük, modern Arapçanın kelime hazinesini yansıtmayı hedefleyen ve Arap dilini daha anlaşılır kılmayı amaçlayan temel başvuru kaynaklarından biri olmuştur.

¹⁰⁶ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 25.

¹⁰⁷ Campbell, *A’lâmu’l-Edebi’l-A’rabî el-Mu’asır*, 832.

¹⁰⁸ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 26.

¹⁰⁹ Hank, *Şevkî Dayf Venazariyyetuhu*, 8; Vâdi, *Şevkî Dayf*, 26.

¹¹⁰ Şensoy, “*Şevkî Dayf*”, 39/31.

Şevkî Dayf, uzun süre devam eden akciğer rahatsızlığı nedeniyle 10 Mart 2005 tarihinde Kahire’de vefat etti.¹¹¹

2.1.2. Yürütmüş Olduğu Bilimsel Çalışmalar ve Aldığı Ödüller

Yetiştirdiği çok sayıda talebe ve kaleme aldığı pek çok eserle dikkat çeken Şevkî Dayf, edebiyat incelemeleri ve eleştirisi alanında Arap dünyasının önde gelen isimlerinden biri olmuştur. O, Tâhâ Hüseyin, Abbas Mahmûd el-Akkâd, Muhammed Hüseyin Heykel ve İbrâhim el-Mâzinî gibi öncü edebiyatçılardan sonra gelen kuşağın en etkili ve saygın edebiyatçılarından biri olarak kabul edilmektedir.¹¹² Bu durum, onu hem Mısır’da hem de Arap dünyasında akademik ve resmi makamlarda pek çok resmi görev üstlenmesine zemin hazırlamış ve ödüllere layık görülmesini sağlamıştır. Onun yürüttüğü görevler ve aldığı ödüller kısaca şöyledir:

- 1968-1971 yılları arasında Arap dili bölüm başkanlığı yaptı,
- 1976 yılında Kahire Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı üzerine faaliyet gösteren Mecma‘u’l-lugati’l-‘Arabiyye¹¹³ üyeliğine,
- 1988’de genel sekreterliğine,
- 1992’de başkan yardımcılığına,
- 1996 yılında başkanlığına getirildi.
- Daha sonra İttihâdü’l-mecâmi‘i’l-lugaviyyeti’l-‘Arabiyye başkanlığını yapan Dayf, aynı zamanda Dımaşk Mecma‘u’l-lugati’l-‘Arabiyye üyesi ve Ürdün’deki Mecma‘u’l-ilmiiyyü’l-İrâkî’nin şeref üyesi oldu.¹¹⁴
- 1948 yılında Kahire Mecme‘u’l-lugati’l-‘Arabiyye ödülüne,
- 1955’te *Şevkî şâ‘iru’l-‘asri’l-hadis*, adlı eser dolayısıyla Mısır devlet teşvik ödülüne,

¹¹¹ Şensoy, “*Şevkî Dayf*”, 39/31.

¹¹² Şensoy, “*Şevkî Dayf*”, 39/31.

¹¹³ Şevkî Dayf, henüz resmi görev almadan Mecma‘u’l-lugati’l-‘Arabiyye’de el-Mu‘cemü’l-vasît adlı sözlüğün hazırlık heyetinde görev aldı. Ayrıca Şevkî Dayf, Ürdün Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde iki yıl, Kuveyt Üniversitesi’nde (1957) ise dört yıl görev yaptı. es-Se’idi, *Mene’l-‘A’sri’l-Cahili*, 3/151. Şensoy, “*Şevkî Dayf*”, 39/31.

¹¹⁴ Şensoy, “*Şevkî Dayf*”, 31-32; Vâdi, *Şevkî Dayf*, 28; <https://www.arabicacademy.gov>. Mecme‘u’l-lugati’l-‘Arabiyye bi’l-Kahire.

- 19٧٩'te Devlet edebiyat takdir ödülüne,
- 1983'te Kral Faysal uluslararası Arap dili ve edebiyat ödülüne,
- 2002'te Mısır Cumhurbaşkanlığı ödülüne layık görülmüştür.¹¹⁵

Şevkî Dayf, birçok komisyonda da etkin rol almıştır. Bu komisyonlar arasında Mu'cemu'l-kebir komisyonu, Mu'cemu'l-vasît komisyonu, Usûl komisyonu, Lafız ve Üslûplar komisyonu, Edebiyat komisyonu, Şariat komisyonu ve Jeoloji komisyonu bulunmaktadır. Ayrıca Dayf, Usûl komisyonuna çocuklara yönelik nahiv öğretimini kolaylaştırmaya yönelik bir proje sunmuş, bu proje komisyon tarafından kabul edilmiştir.¹¹⁶

Şevkî Dayf'ın çalışmaları sadece eser yazmakla sınırlı olmayıp aynı zamanda gerek Mısır Üniversitesinde gerekse Filistin, Suriye, Ürdün ve Irak Üniversitelerinde Arap dili ve edebiyat alanında tanınmış onlarca hoca yetiştirmiştir.¹¹⁷

2.1.3. İlmi Kişiliği

Arap dili ve edebiyatı alanında derin etkiler bırakmış önemli ilim adamlarından biri olan Şevkî Dayf, yalnızca bir edip ve şair değil, aynı zamanda kıymetli bir dilci olarak da dikkat çekmektedir. Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü'nde öğrenim gören Dayf, bu süreçte alanın önde gelen isimlerinden olan Tâhâ Hüseyin, Ahmed Emîn, İbrâhim Mustafa, Emîn el-Hûlî, Ahmed el-İskenderî, Abdülvehhâb Azzâm, Mustafa Abdurrezzak ve Halil Nâmî gibi âlimlerin derslerine katılarak ilmî anlamda büyük ölçüde istifade etmiştir. Ayrıca, klasik Arapça ilimlerin yanında modern diller olan İngilizce ve Fransızca üzerine de eğitim almıştır. Bu çok yönlü eğitim, onun düşünsel altyapısının zenginleşmesine katkı sağlamıştır.¹¹⁸

Özellikle Ahmed Emin'in rehberliği, Şevkî Dayf'ın ilmî kimliğinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Yüksek lisans tez danışmanı olan Ahmed Emin, Dayf'a yalnızca akademik anlamda değil, düşünsel ve eleştirel yaklaşım noktasında da önemli katkılarda bulunmuştur. Dayf'ın edebiyat eleştirisi ve tarih yazımında benimsediği yöntemsel tutum, bu etkinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.¹¹⁹

¹¹⁵ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 28.

¹¹⁶ <https://www.arabicacademy.gov.eg>. Mecme'u'l-lugati'l-'Arabiyye bi'l-Kahire.

¹¹⁷ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 27.

¹¹⁸ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 22-23.

¹¹⁹ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 25.

Şevkî Dayf'ın akademik çalışmaları genel olarak câhiliye döneminden çağdaş döneme kadar Arap edebiyatı tarihine, edebî incelemelere ve edebiyat eleştirisine odaklanmaktadır. Edebiyat alanında kaleme aldığı çok sayıda eserle ön plana çıkan Dayf, aynı zamanda Arap gramerinin kolaylaştırılması yönündeki çabalarıyla da bilinmektedir.¹²⁰ Bu bağlamda, nahiv ilmini sadeleştirmeye yönelik çalışmaları, onun Arap diline katkılarının farklı bir yönünü temsil eder.¹²¹

Eserlerinin yanı sıra yetiştirdiği öğrencilerle de ilim dünyasında iz bırakan Dayf, özellikle Arap edebiyatı ve eleştirisi alanında modern dönemin en önemli isimlerinden biri olarak kabul görmektedir. O, Tâhâ Hüseyin, Abbas Mahmûd el-Akkâd, Muhammed Hüseyin Heykel ve İbrâhim el-Mâzinî gibi büyük edebiyatçılardan sonra gelen kuşağın en etkili ve saygın temsilcilerindendir. Mısır başta olmak üzere Filistin, Suriye, Ürdün ve Irak gibi birçok ülkede akademik alanda etkili olmuş, bu ülkelerdeki üniversitelerde Arap dili ve edebiyatı alanında görev yapmış birçok hocanın yetişmesine vesile olmuştur.¹²²

Dayf, yalnızca ilmî yönüyle değil, aynı zamanda ahlaki duruşuyla da temayüz etmiş bir ilim adamıdır. Hayatı boyunca iffet, hayâ, dürüstlük ve nezaket gibi değerlere bağlı kalmış; tartışmalardan uzak durarak her zaman güven telkin eden bir şahsiyet olarak tanınmıştır. Bu yönüyle hem meslektaşları hem de öğrencileri tarafından takdir edilmiş, örnek bir akademisyen görüntüsü sergilemiştir.¹²³

Dayf'ın telif ettiği eserlerdeki dil ve üslup özellikleri de onun ilmi kimliğini güçlendiren unsurlardandır. Son derece sade, açık ve zarif bir anlatımı benimseyen Dayf, bu yönüyle geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Üslubundaki yetkinliği çok okumaya ve özellikle Câhiz gibi edebî şahsiyetlerden etkilenmeye borçlu olduğunu dile getirmiştir.¹²⁴

Akademik kariyerine olan bağlılığı, onun tercihleriyle de kendini göstermiştir. 1956 yılında Mısır Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen bürokratik teklifini reddederek

¹²⁰ Çalışmanın üçüncü bölümünde bu konuya geniş yer verilecektir.

¹²¹ Batur, *Şevkî Dayf ve Arap Dilindeki Yeri*, 21.

¹²² Şensoy, “*Şevkî Dayf*”, 39/31.

¹²³ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 21.

¹²⁴ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 23.

üniversite ortamını ve ilmî çalışmaları tercih etmesi, onun ilme ve Arap dili ile edebiyatına duyduğu sadakatin açık bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.¹²⁵

Arap dili ve edebiyatı alanında önemli başarılarla imza atan Şevkî Dayf, pek çok âlimin övgüsüne mazhar olmuştur. Nitekim Mısırlı âlim Ahmed Heykel onu hakkında düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: *“Arap dili ve İslami ilimlerin hiçbir dalı yoktur ki, onu Şevki Dayf, bu alanda uzmanlaşmış bir bilim adamı gibi incelemiş olmasın. Şevki Dayf, her sanat dalından azar azar alan bir ansiklopedist değildir; aksine, her alanda uzmanlaşmış ansiklopedik bir âlimdir. Her dalda en üst seviyede kitaplar yazmıştır. Bu olağanüstü durumun benzeri başka birinde görmedim. Nahivde özgün, dondurulmuş teorilerden uzak yeni görüşler yazar; tefsirde derinlemesine inceler, İbn Madâ'yı araştırır; edebiyat tarihinde biyografi ve şahsiyetlere dair eserler verir; eleştiri alanında yazar, eleştiri yöntemleri üzerine metinler kaleme alır ve edebî araştırmalarda en yüksek düzeyde çalışmalara imza atar. Hem muhakkikler hem de dilciler arasında en üst seviyededir. Kur'an ilimleri alanında yazan müfessirlerle kıyaslandığında da en üst düzeydedir. O, eşsiz bir yetenek, ayrıcalıklı bir tarza sahip biridir.”*¹²⁶

Yine uzun yıllar Şevkî Dayf'ten ders alan öğrencilerinden biri olan Taha İmrân Vâdi, onun hakkında şöyle der: *“Şevki Dayf, aynı anda hem ansiklopedik hem de uzman bir kişidir. Bu, nadir görülen bir durumdur ve bence pek tekrar edecek bir durum değildir. O, Mısır'ın ve Arap ümmetinin şeref kaynağıdır. Arap ve İslam ümmetinin onunla şereflendiği bir şahsiyettir. Gittiğim her Arap ülkesinde, onu seven öğrencileriyle karşılaştım; onlar Şevki Dayf'ın çevresinde oturur, elini öper, yakınında ya da uzaktan ona bağlılık gösterirler. Ben de bu öğrencilerden biriyim. Onun elini öpmekle mutlu olan, onunla buluşmakla gurur duyan bu kimselerdenim. Allah ömrünü uzun etsin; onunla ümmetimiz daha da onurlansın ve güçlensin.”*¹²⁷

2.2. ESERLERİ VE TELİF ÇALIŞMALARI

Şevkî Dayf, ansiklopedik bir âlim olarak yalnızca Arap dili ve edebiyatı sahasında değil, aynı zamanda şiir, tefsir ve siyer gibi farklı ilmî alanlarda elliden fazla

¹²⁵ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 28.

¹²⁶ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 11.

¹²⁷ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 12.

kitap ve yüzün üzerinde makale kaleme almasının yanı sıra, birçok klasik eserin tahkik ve ilmî neşrini gerçekleştirmiştir.¹²⁸

2.2.1. Telif Eserleri

Şevkî Dayf'ın yazmış olduğu eserleri dört başlık altında incelenebilir.¹²⁹

2.2.1.1. Edebiyat

1. *el-Fen ve Mezâhibuhû fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Kahire 1943¹³⁰
2. *Mecma'u'l-Lugâti'l-'Arabiyye fî Hamsîne 'Âmen*, Kahire 1943
3. *el-Fen ve Mezâhibû fi'n-Nesri'l-'Arabî*, Kahire 1946
4. *et-Tetavur ve't-Tecdîd fi 'ş-Şi'ri'l-Ümevi*, Kahire 1952
5. *eş-Şi'rül-Ğinâ'i fi'l-Medîne*, Kahire 1952
6. *eş-Şi'rül-Ğinâ'i fî Mekke*, Kahire 1952
7. *Dirâsât fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabîy'il-Mu'âsır*, Kahire 1953
8. *İbn Zeydûn*, Kahire 1953
9. *el-Edebu'l-'Arabiyyü'l-Mu'âsır fî-Mısır*, Kahire 1958
10. *el-Fükâhe fî Mısır*, 1958
11. *Târîhu'l Edebi'l-'Arabî*, Kahire 1960¹³¹
12. *Ma'a'l-Akkâd*, Kahire 1964
13. *el-Bârûdî: Râidü 'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Kahire 1964

¹²⁸ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 9. Eserler için bkz. Dayf, *Ma'i*, 178; Campbell, *A'lâmu'l-Edebi'l-'Arabî el-Mu'âsır*, 833; Vâdi, *Şevkî Dayf, Sîre ve Tahîyye*, 29; Hank, *Şevkî Dayf ve nazariyyetuhu li'l-hukmi'l-islam'i ke ehdi'l muessirati'l-âmme 'ale'l-edebi'l-mu'asire*, 9; *es-Se'idî, Mene'l-a'sri'l-Cahilî*, 3/151; *Mecme'u'l-lugati'l-'Arabiyye bi'l-Kahire*; İslam Batur, *Şevkî Dayf ve Arap Dilindeki Yeri*, 10; Şensoy, "Şevkî Dayf", DİA, 39/31.

¹²⁹ Burada konunun çok uzamaması adına önemli görülen ve konumuzla ilgili olan bazı eserler kısaca tanıtılacaktır.

¹³⁰ Bu eser, Şevkî Dayf'ın "*es-Sinâ'âtu'l-Fenniyye ve Tatavvuruhâ fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabî*" adlı doktora tezi olup, daha sonra isim değişikliğiyle yayımlanmış eseridir.

¹³¹ Bu eser, Şevkî Dayf'ın en meşhur ve kapsamlı eseri olup, Arap Edebiyatı Tarihi'ni cahiliye dönemi edebiyatından modern edebiyata kadar uzanan geniş bir yelpazede ele alır. Eser, dokuz kitaptan oluşmaktadır: 1. *el-'Asru'l-Câhilî*, Kahire 1960. 2. *el-'Asru'l-İslâmî*, Kahire 1963. 3. *el-'Asru'l-Abbâsiyyu'l-Evvel*, Kahire 1966. 4. *el-'Asru'l-Abbâsiyyu's-Sânî*, Kahire 1973. 5. *'Asru'l-Duvel ve'l-Îmârât: el-Cezîretu'l-'Arabiyye el-İrak*, el-İran Kahire 1980. 6. *'Asru'l-Duvel ve'l-Îmârât: Mısır, eş-Şâm* Kahire 1984. 7. *'Asru'l-Duvel ve'l-Îmârât: Endulus* Kahire 1989. 8. *'Asru'l-Duvel ve'l-Îmârât: Libyâ, Tûnus, Sikiliyye* Kahire 1992. 9. *'Asru'l-Duvel ve'l-Îmârât: el-Cezâir, el-Mağribu'l-Akşâ, Mûritânyâ, es-Sûdân* Kahire 1995. Şevkî Dayf, *Ma'i*, 178.

14. *el-Butûle fî 'ş-Şi 'ri 'l- 'Arabî*, Kahire 1969
15. *Târîhû 'l edebi 'l-Fusûlün fî 'ş-Şi 'ri 'l- 'Arabî*, Kahire 1971
16. *eş-Şi 'r ve Tevâbiuhu 'ş-Şi 'biyye 'alâ Merri 'l- 'usûr*, Kahire 1977
17. *Mine 'l-Meşrik ve 'l-Mağrib Buhûs fî 'l-Edeb*, Kahire 1998
18. *Fi 'ş-Şi 'ri ve 'l-Fükâhe fî Mısr*, Kahire 1999
19. *el-Hubbu 'l-Uzrî indel- 'Arab*, Kahire 1999
20. *'Acâib ve Esâtîr*, Kahire 2004.

2.2.1.2. Belâgat ve Edebi Eleştiri Alanında

1. *en-Nakdü 'l-edebî fî Kitâbi 'l-Eğânî*, Kahire 1939
2. *el-Fen ve Mezâhibuhu fî 'ş-Şi 'ri 'l- 'Arabî*, Kahire 1943
3. *el-Fen ve Mezâhibuhu fî 'n-nesri 'l- 'Arabî*, Kahire 1946
4. *en-Nakd*, Kahire 1954
5. *el-Makâme*, Kahire 1954
6. *er-Risâ*, Kahire 1955
7. *et-Tercemetü 'ş-Şahsiyye*, Kahire 1956
8. *er-Rihlât*, Kahire 1956
9. *Fi 'n-Nakdi 'l-edebi*, Kahire 1962
10. *el-Belâğa: Tetavvur ve Târîh*, Kahire 1965
11. *Fusûl fî 'ş-Şi 'ri ve Nakdih*, Kahire 1971
12. *el-Bahsü 'l-edebi Tabi 'atühû, Menâhicühû, Usûlühû, Mesâdiruhû*, Kahire 1972
13. *Fi 't-Türâs ve 'ş-Şi 'r ve 'l-Luğa*, Kahire 1990
14. *Fi 'l-Edebî ve 'n-Nakd*, Kahire 1999.

2.2.1.3. Dil Bilgisi

1. *el-Medârisü 'n-Nahviyye*, Kahire 1968
2. *Tecdîdu 'n-Nahv*, Kahire 1982¹³²

¹³² Eser ilk olarak 1982 yılında Kahire’de basılmıştır. Kitapta ön plana çıkan konu başlıklarına ve Şevkî Dayf’ın nahiv ilmini yenileme hakkındaki yaklaşımlarına tezin üçüncü bölümünde detaylı bir şekilde değinilecektir.

3. *Teysîrû'n-Nahvi't-Ta'limî Kadîmen ve Hadîsen me'a Nehci Tecdîdih*, Kahire 1986¹³³

4. *Teysîrât Lugaviyye*, Kahire 1990¹³⁴

5. *Tahrîfâtü'l-Âmmiyye li'l-Fushâ*, Kahire 1997.

2.2.1.4. Tefsîr ve Diğer İslâmî Konular

1. *Sûretü'r-Rahmân ve Suverun Kısârûn Ard ve Dîrâse*, Kahire 1971

2. *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kur'ân i'l-Kerîm*, Kahire 1993¹³⁵

3. *Âlemiyyetü'l-İslâm*, Kahire 1997

4. *el-Hadâratu'l-İslâmiyye mine'l-Kur'ân ve's-Sünne*, Kahire 1997

5. *Muhammed Hâtem'l-Mürselîn*, Kahire 2000

6. *el-Kasem fî'l-Kur'ân*, Kahire 2001

7. *Mu'cizâtü'l-Kur'ân*, Kahire 2001.

2.2.2. Tahkikler

3. *Kitâbu'r-Red'ale'n-Nuhât*, İbn Madâ Kahire 1947¹³⁶

4. *Resâ'ilu's-Sâhib b. Abbâd*, Sâhib b. Abbâd Kahire 1947

5. *Harîdetu'l-Kasr ve Cerîdetu'l-Asr*, İmâduddîn el-İsfehânî Kahire 1951

6. *Hutetü'l-Arûs fî Tevârîhi'l-Hulefâ*, İbn Hâzım Kahire 1951

7. *el-Muğrib fî Hule'l-Mağrib*, İbn Saîd el-Mağribî Kahire 1951

8. *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-Arabiyye*, Cûrcî Zeydân Kahire 1957

9. *ed-Dürer fî ihtisâri'l-Meğâzî ve's-Siyer*, İbn Abdülber en-Nemerî Kahire

1966

¹³³ Bu eser, eğitim amaçlı yazılan gramer kitaplarının nahiv ilmini, nasıl kolaylaştırılabileceğini gösteriyor. Bu durum, nahivcilerin uzun süredir özellikle Kisâî'den itibaren modern döneme kadar dile getirilen bir talep olduğunu ve bu amaca yönelik otuza yakın muhtasar eserin yazıldığını ifade etmektedir. Ayrıca eser, İbn Madâ'dan modern döneme kadar nahvin yenilenmesi ilgili yapılan çalışmaları ele almaktadır. Şevkî Dayf, *Teysîru'n-Nahv et-Ta'limî Kadîmen ve Hadîsen*, Daru'l-Me'ârif, Kahire, 1986.

¹³⁴ Eser üç bölüme ayrılmaktadır: Birinci bölümde sülâsî bir fiillinin lazimî ve mute'addî olarak kullanılmasının kuralları ve ma'lum-meçhûl fiillerinin faili ve naib-i faili istememe durumları ele alınır. İkinci bölümde حيث، بينما، فيما ve حتى gibi edatların kullanımları ele alınır. Üçüncü bölümde ise halk arasında kullanılan bazı amice kelimelerin fasih bir Arapça olduğunu ispatlamaya çalışılır. Örneğin الإجازة (izin), العطلة (tatil) التحري (düzenleme) gibi. Dayf, *Teysîrât Lugaviyye*, 1990.

¹³⁵ Dayf, bu eserinde Kur'ân'ın tüm surelerinin tefsiri hakkında kısaca bilgi vermektedir.

¹³⁶ İbn Madâ el-Kurtubî'nin nahiv âlimlerini âmil, takdiri ve mahallî irâb, tenâzu ve iştiğâl gibi konularda eleştirdiği meşhur bu eserini, Şevkî Dayf, 1947 yılında eserin başına yaklaşık kırk sayfalık önemli bir mukaddime yazarak tahkik edip neşretmiştir. Dayf bu mukaddime nahvin kolaylaştırılması ile ilgili önemli açıklamalarda bulunur. İbn Madâ, Ahmed b. Abdurrahmân el-Kurtubî, *Kitâbü'r-Red'ale'n-Nuhât* (nşr. Şevki Dayf), Daru'l-Fikr, Kâhire, 1947.

10. *es-Seb'a fi'l-Kirâ'ât*, İbn Mucâhid Kahire 1972.

2.2.3. Hakkında Yapılan Çalışmalar

1. *Vemîdu'l-Fikr*, Ahmed Yûsuf Ali, Kahire 1989

2. *Şevkî Dayf Sîre ve Tahîyye: Dirâsât fi'l-Edeb ve'n-Nakd ve'l-Luğa ve't-Turâs*, Tâhâ Vâdî, Kahire 1992¹³⁷

3. *Şevkî Dayf fi Uyûni Safvetin mine'l- 'Alâm*, Semîre Sâdik Sa'îlân, Kahire 2003

4. *Şevkî Dayf ve Tarîhu'l-Edebi'l- 'Arabî*, Mustafa Abduşşafi Mustafa, Kahire 2006

5. *Şevkî Dayf: Lemehât ve Kelimât*, Mahmûd Fevzî el-Munâvî, Kahire 2007

6. *Şevkî Dayf ve Arap Dilindeki Yeri*, İslam Batur, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017

7. *Şevkî Dayf'ın en-Nakd ve Fi'n-Nakdi'l-Edebi Adlı Eserlerinin İncelenmesi*, Hülya Yüksek, Lisans Tezi, Adana 2013

8. *Ma'î*, Kahire 1988.¹³⁸

2.3. İLMÎ KATKISI VE BOYUTLARI

Şevkî Dayf, farklı ilmî alanlara katkıda bulunmuş olsa da özellikle Arap edebiyat tarihi, edebî tenkit ve nahvin kolaylaştırma konularında öne çıkan çalışmalarıyla tanınmaktadır.

Şevkî Dayf, Arap edebiyatını cahiliye döneminden modern döneme kadar uzanan süreci bütün merhaleleriyle ele aldığı on altı ciltlik “*Târîu'l-edebi'l- 'Arabî*” adlı serisiyle bu alanda çığır açan bir isim olmuştur. Eser, edebiyatın dönemsel gelişimini hem tarihsel hem de edebî bağlamda sistematik bir şekilde incelemektedir.¹³⁹

Edebî tenkit alanında da temayüz eden Şevkî Dayf, bu sahada iki önemli eser kaleme almıştır. Bunlardan ilki *en-Nakd* adlı eseridir. Söz konusu eser, genel olarak

¹³⁷Bu eser, Şevkî Dayf'ın öğrenciliğini yapmış bazı akademisyenler tarafından Dayf ile ilgili birtakım çalışmalardan ele almaktadır. Eser Tâhâ İmrân Vâdî tarafından yayına hazırlanmıştır. Tâhâ İmrân Vâdî, *Sîre ve Tahîyye*, el-Meclisu'l-'Alâ lis-Sekâfe, Kahire, 2003. Bu çalışmamızda bu eserden çok yararlandık.

¹³⁸ Bu eser, Şevkî Dayf'ın kendi hayat hikâyesini ve hatıralarını kaleme aldığı iki ciltten oluşan otobiyografik bir çalışmadır. İlk ciltte, yazarın çocukluğu, şahsiyeti, ilmî gelişim süreci ve yetişme ortamı ele alınır, ikinci ciltte ise yazarın akademik hayatı ve sonrası ele alınır. Şevkî Dayf'ın hayatını geniş bir şekilde ele alması bakımından son derece önemli bir kaynaktır. Şevkî Dayf, *Ma'î*, *el-Siretu'z-Zatiyye*, Dâru'l-Ma'arif, Kahire, 1988. *Şevkî Dayf, Sîre ve Tahîyye*, 62.

¹³⁹ Vâdî, *Şevkî Dayf*, 36.

edebî eleştiri (nakd) konusunu ele almakta olup; müellif, bu eserde edebî eleştiri kavramının kelime anlamı, Batılıların nazarında edebî eleştiri, Câhiliye ve İslam dönemlerinde eleştiri, eleştirinin gelişmesi ve Abbasîler döneminde edebî eleştiri gibi konuların yanı sıra, felsefî ve karşılaştırmalı eleştiri gibi edebî eleştirinin türlerine de temas etmektedir. Dayf'ın bu alandaki ikinci mühim eseri ise *Târîhu'n-Nakd el-Edebî* adlı eseridir. Dayf bu eserinde, klasik ve modern tenkit anlayışlarını mukayeseli bir şekilde değerlendirmiş; edebi tenkidin tarihî seyrini ve metodolojik gelişimini ortaya koymuştur.¹⁴⁰

Şevki Dayf'ın dil ile ilgili çalışmaları¹⁴¹ ise iki gruba ayrılır: Biri tatbiki (uygulamalı) olup nahiv öğretimini kolaylaştırmakla ilgilidir; diğeri ise nahvin mirasını ele alan tarihî ve araştırmaya dayalıdır.¹⁴²

1938 yılında Mısır Eğitim Bakanlığı, nahiv öğretimini yeni başlayan öğrenciler için kolaylaştırmak amacıyla bir komisyon kurmuş ve bu doğrultuda çeşitli kararlar alarak uygulamaya koymuştur. Ancak bu girişim, beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Uzun yıllar üniversitede nahiv dersleri veren ve aynı zorluklarla karşılaşan Şevkî Dayf, Arap gramerindeki karmaşık yapıların sadeleştirilmesi ve dil öğretiminin kolaylaştırılması gerektiğini; bu çerçevede İbn Madâ el-Kurtubî'nin nahiv eleştirilerinin yer aldığı *Kitabu'r-Red 'ala'n-Nuhhât* adlı eserini 1947 yılında tahkik etmiş ve onun görüşlerinden etkilenerек nahivdeki bazı konuların yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Dayf, İbn Madâ'nın çizgisinde hareket ederek nahiv ilmini sadeleştirmek amacıyla bazı konuların çıkarılmasını, kalanların ise yeni bir sistematik içinde sınıflandırılmasını teklif etmiştir. 1976 yılında Mecma'u'l-Luğati'l-Arabiyye (Arap Dili Akademisi) üyeliğine seçilmesinin ardından bu teklifini resmî olarak sunmuş ve teklif kabul edilmiştir. Bu sürecin ardından 1982 yılında "*Tecdîdu'n-Nahv*" adlı eserini kaleme alan Dayf, bu kitabında nahiv ilminin yeniden yapılandırılması gerekliliğini güçlü delillerle savunmuş; karmaşık yapıları sadeleştirerek anlam merkezli bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Yine bu amaca yönelik 1986 yılında *Teysîru'n-Nahvi't-Ta'limî Kadîmen ve Hadîsen*

¹⁴⁰ Batur, *Şevkî Dayf ve Arap Dilindeki Yeri*, 23.

¹⁴¹ Şevkî Dayf, dil ile ilgili beş tane önemli eser yazmıştır. Bunlar: 1. *Kitabu'r-Red 'ala'n-Nuhhât* 1947, 2. *el-Medârisü'n-Nahviyye* 1968, 3. *Tecdîdu'n-Nahv* 1982, 4. *Teysîrü'n-Nahvi't-Ta'limî Kadîmen ve Hadîsen* ma'a Nehci Tecdidih 1986, 5. *Teysîrât Lugaviyye* 1990. Vâdi, *Şevkî Dayf, Sîre ve Tahîyye*, s. 41.

¹⁴² Vâdi, *Şevkî Dayf*, 207.

me'a Nehci Tecdîdih adlı eseri kaleme alarak, teklif ettiği maddeleri tartışmıştır. Dayf, bu konuda sadece kitap yazmakla kalmamış, aynı zamanda Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde derslerini bu yeni formatla vermeye başlamış ve öğrencileri arasında nahiv öğreniminde önemli başarılar gözlemlenmiş; bu durum, Dayf'ın teklif ettiği yöntemin uygulamadaki başarısını da teyit etmiştir.¹⁴³

Şevki Dayf'ın dil ile ilgili çalışmalarının ikinci yönü ise nahiv ilminin tarihsel gelişimiyle ilgilidir. Bu bağlamda 1968 yılında kaleme aldığı en önemli eserlerden biri *el-Medârsü'n-Nahviyye* adlı çalışmasıdır. Dayf, bu eserinde nahvin doğuşunu ve gelişimini ayrıntılı biçimde ele almakta; Basra, Kûfe ve Endülüs nahiv ekollerini geniş bir şekilde incelemektedir. Bu ekollerin kurucuları, temsilcileri ve ihtilaf ettikleri konuları detaylandırarak aktaran Dayf, yalnızca tarihsel bilgileri vermekle kalmaz; aynı zamanda onların gereksiz tartışmalar nedeniyle, nahiv ilmini karmaşık ve anlaşılması güç bir hale getirmekle eleştirir. Bu sebeple Dayf, nahvin katı kurallardan arındırılması ve daha anlaşılır bir hale getirilmesi gerektiğini savunur.¹⁴⁴

¹⁴³ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 127-128-129.

¹⁴⁴ Vâdi, *Şevkî Dayf*, 212-213-214; Batur, *Şevkî Dayf ve Arap Dilindeki Yeri*, 10.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TECDÎDU'N-NAHV ADLI ESERDE YENİLİKÇİ FİKİRLER

Eserdeki yenilikçi fikirlere geçmeden önce eserin tanıtımı ve muhtevasına kısaca değinmek faydalı olacaktır.

3.1. Eserin Tanıtımı ve Muhtevası

Eser ilk defa 1968 yılında Kahire'de yayımlanmıştır. 284 sayfadan oluşan bu eser, Şevkî Dayf'ın nahve yenilik getirmek amacıyla kaleme aldığı ve ilmi hayatında önemli bir yere sahip olan çalışmalarındandır. Aynı zamanda bu eser, yazarın nahvin kolaylaştırılmasına yönelik düşünce ve yaklaşımlarını ilmî çevrelere sunduğu ilk müstakil eser olması açısından da ayrı bir önem arz etmektedir.¹⁴⁵

Arapça nahiv ilminin yenilemesi esasına dayanan bu eser, bir mukaddime ile başlamakta, ardından bir giriş bölümü yer almaktadır. Giriş kısmında nahvin yenilenmesine dair altı temel başlığa yer verilmiştir. Bu başlıklar şu şekildedir: 1. Nahiv baplarının yeniden düzenlenmesi 2. Takdîrî ve mahallî irâbın kaldırılması 3. Düzgün konuşmaya faydası olmayan kelimelerin irâbının yapılmaması 4. Bazı konuların yeniden tanımlanması 5. İhtiyaç duyulmayan bazı konuların çıkarılması 6. Yeni birtakım eklemelerin yapılması. Bu maddeler, Şevkî Dayf'ın nahiv ilminde sadeleştirme yönündeki yaklaşımının temel dayanaklarını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Müellif, giriş bölümünde yukarıda zikredilen altı temel konuyu tek tek ele almakta ve bu başlıklar çerçevesinde nahiv ilmine dair yenilikçi fikirlerini ayrıntılı bir biçimde ortaya koymaktadır. Biz de bir sonraki başlıkta bu altı maddeyi ayrıntılı biçimde inceleyeceğiz. Eserin geri kalan kısmı ise altı ana bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Birinci ve ikinci bölümler sarf ilminin konularına ayrılmıştır. Birinci bölümde kelimelerin telaffuz şekilleri, fiillerin türleri ve çekimleri ile harflerin sıfatları kısaca ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise isimlerin türleri, çekimleri ve çeşitleri üzerinde durulmaktadır. Üçüncü bölüm, merfû'ât konusuna tahsis edilmiştir. Bu bölümde mübtedâ ve haber, inne ve kardeşleri, lâ nâfiyetun li'l-cins, fâil ve nâibü'l-fâil konuları işlenmektedir. Dördüncü bölüm mensûbât konularını kapsamaktadır. Bu bölümde mef'ûller, istisnâ, hâl, temyîz ve nidâ konuları ele alınmaktadır. Beşinci

¹⁴⁵ Batur, *Şevkî Dayf ve Arap Dilindeki Yeri*, 11.

bölüm, tekmlât (tamamlayıcı unsurlar) başlığı altında incelenmiştir. Bu kısımda fiil kalıpları, sayılar, gayr-i münzarif kelimeler, masdar ve müştakların amel özellikleri ile zaitler konuları işlenmektedir. Altıncı bölüm ise izâfât başlığını taşımaktadır. Bu bölümde zikr-hazf, takdîm-tehîr ve cümleler ile ilgi konular ele alınır.¹⁴⁶

3.2. Eserde Geçen Yenilikçi Fikirlerin Temel Esasları

Şevkî Dayf, *Tecdîdü'n-Nahv* adlı eserinde, nahiv ilminin yenilenmesine dair görüşlerini altı temel başlık altında ele almıştır. Eserinde nahiv konularını bu başlıklara göre düzenlemiştir. Biz de çalışmamızda bu temel başlıkları esas alarak Şevkî Dayf'in görüşlerini, konuya dair fikirlerini ayrıntılı bir şekilde irdelemeye çalışacağız.

3.2.1. Nahiv Bâblarının Yeniden Düzenlenmesi

Şevkî Dayf'in nahiv alanındaki yenilik düşüncesindeki temel konu, nahiv konularının yeniden tertip edilmesidir. Dayf, *Tecdîdü'n-Nahv* adlı eserinde klasik nahiv kitaplarında yer alan konuların karmaşık ve öğretim açısından zorlaştırmacı bir şekilde sunulmasını eleştirmektedir. Bu nedenle nahiv konularının yeniden öğretimi açısından uygun bir düzene konulması gerektiğini savunmaktadır. Bu amaçla, eserinde nahiv konularını altı ana bölüme ayırarak yeni bir formatta ele almıştır. Dayf, bu yeni formatta bazı konuları ana başlıklara dâhil etmiş, bazılarını ise gereksiz bularak tamamen çıkarmıştır. Dayf'in ana başlıklarda toplanması gerektiğini savunduğu alt başlıklar toplamda 18 tanedir.¹⁴⁷

Bu konular şunlardır: 1) Kâne ve kardeşleri 2) Leyse'ye benzeyen mâ, lâ ve lâte 3) Zanne ve kardeşleri 4) Kâde ve kardeşleri 5) A'leme ve kardeşleri 6) Tenâzu 7) İştigâl 8) Sıfat-ı müşebbehe 9) Ta'accub üslubu 10) Medih ve zemm fiilleri 11) İsm-i tafdîl 12) Kinayeli sayılar 13) İhtisâs 14) Tahzîr 15) İğrâ 16) Tarhîm 17) İstigâse 18) Nudbe.

3.2.1.1. Mef'ûl Bih Başlığına Dâhil Edilmesi Gereken Konular

Şevkî Dayf, *Tecdîdü'n-Nahv* adlı eserinde klasik nahiv anlayışından farklı olarak özellikle Kâne ve kardeşleri, Leyse'ye benzeyen mâ, lâ ve lâte, Zanne ve kardeşleri, Kâde ve kardeşleri, A'leme ve kardeşleri gibi konuları merfû'ât başlığından çıkarıp, mef'ûl bih başlığı altına alarak yeni bir yöntem takip etmiştir. Aşağıda Dayf'in klasik

¹⁴⁶ Dayf, *Tecdîdü'n-Nahv*, 3-4-5-6-7-8.

¹⁴⁷ Dayf, *Tecdîdü'n-Nahv*, 11.

yaklaşımın dışına çıkararak yeniden konumlandığı başlıca konular ve gerekçeleri sıralanmıştır:

3.2.1.1.1. Kâne ve Kardeşleri (كان وأخواتها)

Basra ekolü, كان زيد مسافرا (Zeyd yolcu idi) gibi cümlelerde “kâne” ve kardeşlerini¹⁴⁸ nâkıs fiil olarak değerlendirir. Bu yaklaşıma göre merfû olarak gelen kelime kâne’nin ismi, mansûb olarak gelen kelime ise haber olarak kabul edilir. Ayrıca Basra dilcileri bu iki ismi aslında mübtedâ ve haber ilişkisi içinde olduğunu da belirtirler.¹⁴⁹ Buna karşılık Kûfe ekolü farklı bir yaklaşım sergiler. Onlara göre “kâne” ve onun kardeşleri lâzım fiil olarak kabul edilir, sonra gelen merfû isim fâil, mansûb isim ise hâl olarak değerlendirilir.¹⁵⁰ Bu iki ekol arasında fark, Basra ekolü “kâne” ve kardeşlerini nahivde isim başlığı altında ayrı bir konu olarak değerlendirirken, Kûfe ekolü ise bunu ayrı bir konu olarak almayıp lâzım fiiller başlığı altında değerlendirir.

Şevkî Dayf, Basralı dilcilerin, kâne ve kardeşlerini fiil olarak kabul etmelerine rağmen, bu fiilleri isimler (merfû’ât) başlığı altında ele almalarını eleştirmektedir. Ayrıca, bu fiillerden sonra gelen merfû kelimeyi “fâil” olarak kabul etmemelerini de problemli bulmaktadır. Dayf’e göre bu yaklaşım fiil cümlesi sisteminde üç karışıklığa yol açmaktadır: 1) Fiillerin “tâmme” ve “nâkıs” diye ayrılması fiil sistematliğini gereksiz yere bozmaktadır. 2) Fiilden sonra her zaman fâilin gelmemesi, fiil-fail ilişkisini zayıflatmakta ve kural dışına çıkmaya neden olmaktadır. 3) Haberin bazen mansûb olarak gelmesi de kafa karışıklığına neden olmaktadır. Şevkî Dayf’e göre, Kûfi yaklaşım benimsendiğinde yukarıda belirtilen üç sorun da ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle Dayf, Kûfeli dilcilerin yaklaşımını daha tutarlı bulmaktadır. Bundan dolayı da bu konuyu isimler başlığı altında ayrı olarak ele almayıp, lâzım fiiller konusunda zikretmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁸ Yani, amel (işlev) yönüyle birbirine benzeyenler.

¹⁴⁹ Halid b. Abdullah b. Ebu Bekr b. Muhammed el-Cercâvî el-Ezherî, *Şerhu’t-tesrîh ‘alâ’t-tevdîh* (Beyrut: Dârü’l-kutubu’l-ilmiyye 1421/2000), 1/233.

¹⁵⁰ Ebu’l Bekâ el-Abkerî, *et-Tebyîn an Mezâhibi’l-Nahviyyîne el-Besriyyîne ve’l-Besriyyîne*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Usîmine (Beyrut: Dâru’l-Ğarb el-İslâmî 1406/1986), 295. Dayf hâl fikrine yapılan ihtirazlara tek tek cevap verir. Geniş bilgi için bkz. Dayf, *Tecdîdu’n-Nahv*, 13.

¹⁵¹ Dayf, *Tecdîdu’n-Nahv*, 13.

Şevkî Dayf'ın kâne ve kardeşleri ile ilgili görüşleri özellikle fiil-fâil bütünlüğü açısından yerinde ve tutarlı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Dayf'ın görüşü nahve yeni başlayanlar açısından nahvi sadeleştirdiği ve öğrencilerin konuyu daha kolay kavramasını mümkün kıldığı söylenebilir. Bununla birlikte Şevkî Dayf'ın kâne kardeşleri konusunda Kûfe dilcilerinin görüşünü benimsemesi, bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Nitekim (تَكْنَةُ) ifadesinde geçen zamiri hâl olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Zira Kûfelilerin de kabul ettiği üzere, zamirler hiçbir zaman hâl konumunda yer alamaz.¹⁵² Bu durum, Kûfelilerin kâne ve kardeşlerinden sonra gelen mensûb ismi hal olarak değerlendirmeleriyle çelişmektedir. Kûfelilerin ve Şevkî Dayf'ın kâne ve kardeşleri konusundaki görüşlerine yöneltilen önemli bir ihtiraz da şudur: Söz konusu fiillerin tâm ve lâzım fiil olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Çünkü bu fiillerin anlamı, dilcilerin genel kabulüne göre diğer fiillerin anlamından farklılık arz etmektedir. Kâne ve kardeşleri sadece zaman bildirirken, diğer fiiller hem zamanı hem de olayı ifade eder. Bu nedenle kâne ve kardeşlerinin lâzım fiiller sınıfına dâhil edilmesi yerine, anlam ve işlev açısından farklı bir kategoride ele almak daha isabetli olacaktır.¹⁵³

3.2.1.1.2. Leyse (ليس) ye Benzeyen Mâ (ما) Lâ (لا) ve Lâte (لات)

Şevkî Dayf'ın *Tecdîdü'n-Nahv* adlı eserinde müstakil olarak ele almadığı konulardan biri de “Leyse” fiiline benzeyen “Mâ, Lâ ve Lâte” edatlarıdır. Dayf, bu edatları mübtedâ haber konusu altında ele almıştır. Basralı dil âlimleri, bu üç edatı hem anlam hem de işlev yönünden “Leyse” fiiline benzetmiş ve bu edatların da isimlerini ref, haberlerini nasb edeceklerini söylemişler. Bu görüşlerini desteklemek için Kur'an'dan şu ayetleri delil olarak sunmuşlardır: Birinci ayet, ما هذا بشرا (bu bir beşer değildir).¹⁵⁴ Basralılara göre bu ayette "ما" edatının ismi "هذا" haberi ise "بشرا" dır.

İkinci ayet, ما هنَّ أمهاتهم (Onlar, onların anneleri değildir).¹⁵⁵ Burada da "هنَّ"

¹⁵² İbnu'l-Enbârî Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Said, *el-İnsâf fi mesâilî'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn el-Besriyyîn ve'l-Kofîyyîn* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1423/2003), 2/679.

¹⁵³ Hâmiş, *Cuhûdu Şevkî Dayf*, 62.

¹⁵⁴ Yûsuf, 12/31.

¹⁵⁵ Mûcadele, 58/2.

kelimesinin isim, "أمهات" kelimesinin ise haber olduğunu söylemişlerdir. Üçüncü ayet

ولات حين مناص (Zaman kurtuluş zamanı değildir.)¹⁵⁶ Bu ayette ise Basralı dilciler ayeti

şöyle takdîr ederler: الحين حين مناص yani ismin mahzûf olduğunu ve haberin حين "

" olduğunu ifade ederler.¹⁵⁷

Şevkî Dayf, yukarıda geçtiği üzere *kâne ve kardeşleri* konusunun nahiv ilminde müstakil olarak ele alınmasına karşı çıkmasının doğal bir sonucu olarak “mâ”, “la” ve “lâte” edatlarının da ayrı ayrı olarak ele alınmaması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü “leyse” de kâne’nin kardeşlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dayf’e göre “leyse”nin özel statüsü ortadan kaldırıldığında, amelde ona benzetilen bu edatların da öğretim kolaylığı açısından artık ayrı bir konu olarak ele alınmalarına gerek kalmamaktadır.¹⁵⁸

Şevkî Dayf, "ما" edatıyla ilgili olarak Kûfeli âlimlerin görüşünü benimsemiştir.

Onlara göre ما زيد عالما (Zeyd âlim değildir) cümlesinde “Zeyd” kelimesi mübtedâ

“âlim” kelimesi ise aslında harf-i cerrin hazf edilmiş şekliyle¹⁵⁹ "بعالم" olup haber olarak değerlendirilir. Zira nefî edatından sonra harf-i cerrin zâid olarak gelmesi Arap dilinde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Dayf, bu görüşü tercih ederek, haberin her zaman merfû gelmesi gereklidir kaidesini bozmuştur. Ayrıca bu görüş ile günlük konuşma dili arasında da uyum sağladığı görülmektedir.¹⁶⁰

"لا" edatına gelince, Şevkî Dayf bu konuda şöyle der: Nahiv âlimlerinin büyük çoğunluğu, “lâ” edatını bir âmil olarak değerlendirmez; sadece bir şiir örneğinde amel yaptığını kabul edilir. Bu nedenle, kullanımı son derece nadir olan böyle bir âmili nahiv kitaplarında ayrı bir konu olarak ele almanın bir anlamı ve faydası olmadığını

¹⁵⁶ Sâd, 38/3.

¹⁵⁷ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 1/302.

¹⁵⁸ Dayf, *Tecdîdu’n-Nahv*, 14.

¹⁵⁹ منصوب بنزع الخاض

¹⁶⁰ Dayf, *Tecdîdu’n-Nahv*, 14.

ifade etmektedir. Dolayısıyla “lâ” dan sonra gelen kelimeleri, mübtedâ ve haber olarak değerlendirmenin daha isabetli olacağını vurgulamaktadır.¹⁶¹

Şevkî Dayf, *مناص* "لات" edatının bir nefi edatı olduğunu belirtir. "حين" kelimesinin ise mansûb bir zarf konumunda olduğunu belirtmektedir.

Dayf'e göre bu örnekte farklı bir takdir yapmak, zorlamadan öteye geçmemektedir. Bu nedenle “Lâte” edatı için nahiv kitaplarında ayrı bir başlık açılmasının uygun olmadığını savunmaktadır.¹⁶²

Şevkî Dayf, ما, لا, ve لات edatları hakkındaki yaklaşımının amacı, nahivdeki ayrıntıların azaltılmasını, özellikle de kullanım açısından istisna olan yapıların müstakil konular hâline getirilmemesini savunmaktadır. Ancak kanaatimize göre “lâ” edatı hariç, özellikle diğer iki edatların anlam ve işlevi bakımından nahiv kitaplarında ayrı olarak ele alınması, daha isabetli olacaktır.

3.2.1.1.3. Kâde ve Kardeşleri (كاد واخواتها)

Şevkî Dayf'ın *Tecdîdü'n-Nahv* adlı eserinden çıkarılmasını önerdiği konulardan biri de Kâde ve kardeşleridir. Bu fiiller nahiv kitaplarında üç guruba ayrılmaktadır. 1) أفعال الرجعي 2. كاد, كرب, أوشك (Yakınlık anlamını ifade eden fiiller): أفعال المقاربة (Başlama anlamını ifade eden fiiller): 3) عسى, حرى, إخلولق (Ummak anlamını ifade eden fiiller): جعل, طفق, أخذ, شرع, جعل fiilleridir. Bu fiillerden sonra bir isim ve muzâri fiil gelir. "عسى الحق أن يظهر" (Umulur ki hak ortaya çıkar), "جعل عمرو يكتب" (Amr yazmaya başladı) Bu fiiller, örneklerde görüldüğü üzere, kullanım açısından bazıları "أن" edatıyla kullanırken, bazıları da, "أن" edatı olmadan kullanılır.¹⁶³

¹⁶¹ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 14.

¹⁶² Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 15.

¹⁶³ İbnu'l-Hâcib, Cemâlû'd-Din, Osman b. Ömer, el-Mısrî, *el-Kâfiye fî 'İlmi'n-Nahv*, thk. Dr. Salih Abdulazim (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1431/2010), 48.

Basralı dil âlimleri, söz konusu fiillerin mübtedâ ve haberin başına gelerek, mübtedâyı kendilerine isim, haberi de nasb edip kendilerine haber yaptıklarını savunurlar. Örneğin "عسى الحق أن يظهر" (Umulur ki hak ortaya çıkar) bu cümlede Basralılar, "الحق" kelimesini "عسى" fiili için isim, "أن يظهر" ifadesini ise haberi olarak değerlendirirler. Yani onlara göre “Kâde ve kardeşleri” “Kâne ve kardeşleri” gibi amel ederler.¹⁶⁴

Şevkî Dayf, kâde ve kardeşleri ile ilgili Basralıların bu yaklaşımını eleştirmektedir. Ona göre bu fiillerden sonra gelen muzâri fiil "أن" kullanıldığında Basralı dilcilerin önerdiği irâbın doğru olmayacağını söyler. Örneğin, "عسى زيد أن يقوم" cümlesinde "عسى" fiili hazfedilip geriye "زيد أن يقوم" kaldığında, Basralılara göre bu yapının câiz olması gerekir. Zira onlara göre bu fiiller mübtedâ ve habere dâhil olurlar. Oysa böyle bir kullanım doğru değildir. Çünkü ism-i manâ ism-i zatâ haber olmaz.¹⁶⁵ Dayf bu problemten dolayı Basralı dilcilerin görüşünün problemli olduğunu ifade eder. Dayf, bu noktadan hareketle, bu fiilleri ayrı bir konuda incelemek yerine, diğer normal fiiller gibi değerlendirmenin daha isabetli olacağını aktarır. Ona göre bu fiillerden sonra gelen murfû kelime fâil, muzâri fiil ve failiyle birlikte muevvel masdar olarak mef'ûl olması daha doğrudur. Bundan dolayı da Dayf bu konunun örneklerini mef'ûl bih altında zikretmiştir.¹⁶⁶ Ayrıca Dayf, Sibeveyhi'nin de bu fiilleri normal müte'addi fiiller gibi ele aldığına dikkat çekmiştir.¹⁶⁷

Sonuç olarak Şevkî Dayf, nahvin sadeleştirilmesi ve öğretim kolaylığı ilkesi doğrultusunda Kâde ve kardeşleri gibi yapıları ayrı başlıklar altında detaylandırmanın gereksiz olduğunu, bunun yerine daha sade bir tasnifin benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Şevkî Dayf'ın Kâde ve kardeşleri konusundaki yaklaşımı, nahiv öğrenimini kolaylaştırma yönüyle kısmen faydalı görülse de kadim dil âlimlerinin yaptığı gibi bu

¹⁶⁴ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 1/324.

¹⁶⁵ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 1/213.

¹⁶⁶ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 16.

¹⁶⁷ Geniş bilgi için bkz. Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/160.

fiilleri ayrı gramer konusu olarak ele almanın daha isabetli olacağının kanaatindeyiz. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere: bu fiillerin anlam yönünden üç guruba ayrılması, kullanım biçimleri bakımından diğer fiillerden farklı özellikler taşımaları, onları müstakil bir konu olarak değerlendirmeyi gerektirmektedir. Ayrıca Şevkî Dayf'e şöyle bir itiraz yöneltilebilir: Dayf, genel olarak nahivde takdîr ve tevîle karşı olan bir âlimdir. Ancak burada, Kâde ve kardeşleriyle birlikte gelen muzâri cümleyi mef'ûl bih kabul ederek aslında takdîri bir yoruma başvurmaktadır. Oysa nahivde genel kabul, mef'ûl bihi'nin müfred olması yönündedir. Böylece Dayf, bu yaklaşımıyla kendi ilkeleriyle çelişkiye düştüğü görülmektedir.

3.2.1.1.4. Zanne ve Kardeşler (ظن وأخواتها)

Arapçada fiiller, mef'ûl bih alıp almamaları yönünden lâzım ve müteaddî¹⁶⁸ diye ikiye ayrılır. Müteaddî fiiller ise aldıkları mef'ûl sayısına göre ayrıca sınıflandırılır: Bir mef'ûl alan fiiller, iki mef'ûl alan fiiller ve üç mef'ûl alan fiiller.¹⁶⁹ Nahivde genel kabule göre iki mef'ûl alan fiiller, anlam ve yapı bakımından iki gruba ayrılır: 1) Mef'ûlleri aslı mübtedâ-hâber olanlar, "ظننت زيدا عالما" (Zeyd'i âlim zannettim) örneğinin olduğu gibi. Bu cümlelerin aslı زيد عالم¹⁷⁰ dur. Burada "زيد" aslında mübtedâ olup birinci mef'ûl, "عالما" ise aslında haber olup ikinci mef'ûl konumundadır. 2) Mef'ûlleri aslı mübtedâ-hâber olmayanlar, "أعطيت زيدا درهما" (Zeyd'e dirhem verdim) Burada "زيدا" birinci mef'ûl, "درهما" ise ikinci mef'ûl'dur.¹⁷⁰

Nahiv âlimleri, Zanne ve kardeşleri olarak bilinen fiilleri, Kâne ve kardeşleri gibi yapısal ve anlam bakımından aslında mübtedâ ve haberden oluşan cümlelerin başına gelip, onları mef'ûle dönüştürdükleri gerekçesiyle, diğer normal müteaddî fiillerden ayırmış ve ayrı bir grupta incelemişlerdir. Şevkî Dayf, ise söz konusu fiillerden sonra gelen iki isimin mef'ûl olduklarını kabul etmekle birlikte, klasik nahivcilerin

¹⁶⁸ Lâzım fiiller, mef'ûl bihi'ye harf-i cer ile ulaşan fiillerdir. Mütaddî fiiller ise mef'ûl bihi'ye harf-i cersiz ulaşan fiillerdir. İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 2/145.

¹⁶⁹ İbn Cinni Ebu'l-Feth, Osman b. Cinnî, *el-Liima fi'l-'Arabiyye*. thk. Fâiz Fâris (Kuveyt: Dâru'l-kutubi's-Sekâfe, 1431/2009), 51-53; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 2/148.

¹⁷⁰ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 2/148.

düşündüğü gibi bu ismin aslında mübtedâ-haber ilişkisi içinde olduğunu reddetmektedir. Dayf'e göre nahivcilerin temel gerekçeleri, bu fiillerin hazfedilebileceği söylemidir. Örneğin "ظننت زيدا مسافرا" (Zeyd'in yolcu olduğunu zannettim) bu cümlede "ظننت" fiili hazfedildiğinde geriye "زيد مسافر" kalır bu ifade ise anlam açısından doğru bir ifadedir yani (Zeyd Yolcudur). Bu yüzden nahivciler, bu iki ismin mübtedâ haber olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak Şevkî Dayf, bu görüşün her zaman geçerli olmadığını belirtmektedir. Endülüslü dil âlimi Süheylî'den yaptığı bir alıntıyla bu görüşe karşı çıkar. Örneğin: ظننت زيدا عمرا (Zeyd'i Amr sandım) cümlesinde ظننت fiili hazfedilince geriye زيد عمرو kalmaktadır. Bu yapı ancak mecazi (teşbih) bir anlam taşıyabilir. Ancak ظننت زيدا عمرا ifadesini kullanan kişi böyle bir mecazı kastetmemiş olabilir.¹⁷¹

3.2.1.1.5. Erâ ve A'leme (أرى وأعلم)

Şevkî Dayf'ın kitabında mef'ûl bihi başlığı altında ele aldığı konulardan biride, üç me'fûl alan fiillerdir. Bunlar أرى, أعلم, أنبا, نبأ, أخبر, خبر fiiller olup, klasik nahivciler tarafından özel başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bunun sebebi ise bu fiillerin ikinci ve üçüncü mef'ûllerinin, "ظن" nin iki mef'ûlleri gibi aslında mübtedâ-haber olduğu düşüncesidir. Zira anlara göre ta'diye hemzesi nasıl ki lazım fiillerin başına gelince onları müteaddî yapıyorsa, "أرى" gibi iki mef'ûl alan fiillere geldiğinde de bir mef'ûl daha gerekmektedir. Örneğin أرى زيد عمرا مسافرا (Zeyd, Amr'ın yolcu olduğunu bildi) cümlesin başına hemze getirildiğinde أرى علي زيدا عمرا مسافرا (Ali, Zeyd'e Amr'ın yolcu olduğunu bildirdi) bir mef'ûl fazlalaşır böylece anlam değişir.¹⁷² Ancak Şevkî Dayf, Zanne ve kardeşlerinde olduğu gibi burada da bu fiillerin ardından gelen kelimelerin

¹⁷¹ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 16-17.

¹⁷² İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 2/64.

mübteda-haber olarak değerlendirilmesine karşıdır. Bu nedenle, klasik nahiv kitaplarında olduğu gibi bu fiilleri ayrı bir başlık altında değil, mef'ûl bih başlığı altında değerlendirmiştir.¹⁷³

Sonuç olarak Dayf ظن ve أرى fiillerin mef'ûllerini aslında mübteda-haber olduğunu kabul etmemektedir. Bu nedenle o, bu fiilleri ayrı bir başlık altında değerlendirmeyip, normal müteaddî fiil başlığı altında değerlendirmiştir. Nahvin kolaylaştırılması açısından, bu fiilleri ister ayrı başlıkta inceleyelim ister mef'ûl bih başlığı altında ele alalım, temel bilgi değişmediği için öğretim açısından önemli bir fark doğurmamaktadır. Bu, daha çok tercih edilen öğretim metoduna bağlı bir tercihtir.

Böylece Dayf, merfû'ât başlığı altına sadece mübtedâ-haber, İnne ve kardeşleri, Cinsi nefyeden Lâ, Fâil ve nâibi fâil konularını almıştır.

3.2.1.2. Zikr ve Hazf Konusuna Dâhil Edilmesi Gereken Konular

Şevkî Dayf, klasik nahiv kitaplarından farklı olarak nahivdeki bazı konuları Zikr-Hazf başlığı altında değerlendirmiştir. Dayf'ın bu başlık altında zikrettiği başlıca konular şunlardır.

3.2.1.2.1. Tenâzu (التنازع)

Tenâzu "تنازع" kavramı, (تفاعل) vezninde olup نازع fiilinin mastarıdır. Sözlükte “çekişmek, tartışmak, galip gelmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁴ Terim olarak ise önce gelen iki veya daha fazla âmilin, sonra gelen bir veya daha fazla ma'mûlde amel yapmayı istemeleri anlamında kullanılmaktadır. Örnek: أتوني أفرغ عليه قطرا (Bana erimiş bakır getirin, bunun üzerine boşaltayım)¹⁷⁵ ayetinde yer alan "أتوني" fiili iki mef'ûl alan bir fiildir. Birinci mef'ûl mütekellim yâ'sı "ني" dir. İkinci mef'ûl "قطرا" kelimesidir. "أفرغ" fiili ise bir mef'ûl alır ve o da yine "قطرا" kelimesini mef'ûl yapmak istemektedir.

¹⁷³ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 17.

¹⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “nzg”, 8/352.

¹⁷⁵ Kehf, 18/96.

Burada iki fiil de (أتوني . أفرغ) mef'ûl gerekir. İşte bu yapı “tenâzu” olarak adlandırılır.

Kûfeli dilciler, bu tür durumlarda birinci amili amel ettirmeyi tercih ederken, Basralı dilciler ise ikinci âmili tercih etmektedir.¹⁷⁶

Şevkî Dayf, tenâzu meselesine yaklaşımında, İbn Madâ ile aynı görüşü benimseyerek, Basra ve Kûfe’li dilcilerin bu konudaki görüşlerini açıkça reddetmiştir. Dayf’e göre tenâzu konusu tamamen klasik dilcilerin kurgulamış olduğu bir konudur. Zira Dayfe göre Arap dilinde tenâzu’ a dair herhangi bir örneğe rastlanılmamaktadır. Dayf, nahivcilerin öne sürdüğü örneklerin tamamının farazî örnekler olduğunu belirtir. Ona göre Arapçada iki amilin aynı anda bir ma‘mûlü isteme gibi bir durum söz konusu olamaz. Nitekim Sibeveyhi’nin de belirttiği gibi, böyle durumlarda daima ikinci amil amel edici kabul edilir. Hatta birinci âmîl fâil dahi istese hazf edildiğine hükmedilir. Şevki Dayf, bu gerekçelere dayanarak tenâzu konusunu kitabına almamış, sadece “ez-Zikr-ve’l-Hazf” başlığı altında konuyla ilgili misallerle yetinmiştir.¹⁷⁷

Şevkî Dayf’ın tenâzu konusundaki eleştirilerinin kısmen haklı olduğu söylenebilir. Nitekim Basra ve Kûfe dilcilerinin bu konudaki tartışmaları meseleyi iyice karmaşık hale getirmiştir. Ancak Dayf’ın tenâzu konusunu tümünden reddetmesi isabetli değildir. Bu konuda Dayf’e bazı eleştiriler yöneltilebilir. Mesela Dayf’ın iddia ettiği gibi fâilin hazf edilebileceği düşüncesi, nahivcilerin genel kabulüyle çelişmektedir. Zira genel kabule göre fâil, cümlede “umde” (aslî unsur) sayıldığı için hazfı câiz değildir. Ayrıca Dayf birinci âmîlin amel ettiğine dair Arapçada hiçbir örneğin olmadığını iddia etse de Arap kelimasında az da olsa birinci amilin amel ettiği ile ilgili örneklere rastlanmaktadır. Bu bağlamda, tenâzu konusunun nahivden tamamen çıkarılması yerine, özellikle okul kitaplarında gereksiz detaylardan arındırılmış bir şekilde öğrencilere sade bir anlatımla sunulması, nahvin kolaylaştırılması açısından daha yerinde bir yaklaşım olacaktır.

¹⁷⁶ İbn Hişâm, Ebû Mahammed Abdullah Cemâlû’d-dîn el-Ensârî, *Şerh Katri’n-Nedâ ve Belli’s-Sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Kahire: el-Mektebetü’l-Ticariyye, 1383/1963), 199.

¹⁷⁷ Dayf, *Tecdîdu’n-Nahv*, 18.

3.2.1.2.2. İştigâl (الإشتغال)

İştigâl "إشتغال" kavramı, إفعال vezninde olup, "إشتغل" fiilinin mastarıdır. Sözlükte "bir şeyle meşgul olup, başkasından yüz çevirmek" anlamına gelir.¹⁷⁸ Terimsel anlamı ise, bir ismin cümlede öne geçerek, ardından gelen bir âmilin, onun zamirinde amel etme durumudur. Öyle ki, eğer bu fiil, zamirde etmeseydi ve doğrudan önceki isme yönelseydi, onu nasb ederdi. Bu duruma örnek زيد ضربته (Zeydi dövdüm) cümlesi örnek verilebilir. Bu örnekte "ضرب" fiili, "هـ" zamirinde amel ettiğinden, artık "زيد" kelimesinde amel edemez. Ancak "هـ" zamiri hazf edilip fiil doğrudan "زيد" ismine yöneltileseydi, onu nasb ederdi.¹⁷⁹ Klasik nahivcilere göre, bu tür örneklerde önce gelen isim, iki şekil irâb edilebilir: 1) Merfû okunabilir ki bu durum önceki isim mübtedâ, sonra gelen cümle ise haber olur, 2) Mensûb okunabilir, bu durumda da gizli bir fiil ile mansûb olup, ona mef'ûl olur. Zikredilen fiil ise gizli olan fiili tefsîri kabul edilir. Yani (زيدا ضربته) cümlesinin takdiri: (ضربت زيدا ضربته) şeklinde olur.¹⁸⁰ Nahiv âlimleri önce geçen isim için beş durum belirlemişler: 1) Vâcibü'r-Ref (Ref zorunludur) 2) Tercîhü'r-Ref (Ref tercih edilir) 3) Vâcibü'n-Nasb (Nasb zorunludur) 4) Tercîhü'n-Nasb (Nasb tercih edilir) 5) Müstevi't-Tarefeyn (Ref ve nesb eşittir). Nahivciler bu beş durumun her biri için örnekler vererek kurallar ortaya koymuşlardır.¹⁸¹

Şevkî Dayf, İbn Madâ, Mustafa İbrahim, Mehdî el-Mahzûmî gibi iştigâl konusunun nahiv kitaplarından çıkarılmasını savunmuşlardır.¹⁸² Dayf, klasik nahivcilerin bu konuda zikrettikleri örneklerin zorlama olduğunu söyler. O, iştigâl konusuyla ilgili olarak sadece "أَلَكْتَابَ قَرَأْتُهُ" (kitabı okudum) gibi örneklerin (ref ve nasbın caiz olduğu) dilde doğal olduğunu, diğer örneklerin ise nahivciler tarafından

¹⁷⁸ Zeynu'd-Din er-Errâzî, *Muhtâru's-Sihâh*, "şğl", 166.

¹⁷⁹ İbn Hişâm, *Şerh Katri'n-Nedâ*, 192.

¹⁸⁰ İbn Hişâm, *Şerh Katri'n-Nedâ*, 193.

¹⁸¹ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 2/132.

¹⁸² Şimşek, *Arap Gramerinin Kolaylaştırılması*, 167.

uydurulduğunu ifade eder. Dayfe göre bu örnekte geçen "الكتاب" kelimesi hem merfû hem de mansûb okunabilir. Merfû okunursa mübteda olur, cümle bir isim cümlesi olur. Bu durumda mübteda-haber bahsine dâhil edilir. Mensûb okunduğunda ise amili hazf olmuş mef'ûl olur. Dayfe göre, iştigâl konusunu ayrı bir başlık altında ele almak yerine, fazla detaya inmeden ya mübtedâ-haber ya da mef'ûl konusuna dâhil etmenin daha isabetli olduğunu savunur. Nitekim o, bu konuyu da ez-zikr ve'l-hazf konusunda ele almıştır.¹⁸³

Klasik dilcilerin iştigâl konusuna dair tasavvurları ve bu meseleyi ele alış biçimleri incelendiğinde, söz konusu meselenin oldukça karmaşık bir yapıya sahip olduğu ve öğretim açısından zor bir alan teşkil ettiği görülmektedir. Bu durum, özellikle nahiv ilmine yeni başlayan öğrenciler açısından, nahve karşı olumsuz bir tutuma sebep olabilir. Bu çerçevede, bazı modern dilcilerin yaptığı gibi iştigâl konusunu tümüyle reddetmek yerine, onu ders kitaplarından çıkarıp kaynak eserlerde bırakmak daha yerinde bir yaklaşım olabilir.

3.2.1.2.3. İğrâ (الإغراء) ve Tahzîr (التحذير)

İğrâ "إغراء" kavramı, إفعال vezninde olup "أغرى" fiilinin mastarıdır. Sözlükte “bir kimseyi iyi ve doğru olana teşvik etmek” anlamına gelmektedir.¹⁸⁴ Genel olarak nahiv ıstılahında ise şöyledir: Bir ismin, teşvik ifade eden gizli bir fiil ile mansûb olmasıdır. Bu yapının amacı ise, muhatabı güzel alana yönlendirmek ve teşvik etmektir. Örneğin: الصدق الصدق (Doğruluktan ayrılma) ifadesinde geçen "الصدق" kelimesi "الزَّم" (sarıl, yapış) gibi teşvik ifade eden gizli bir fiille mef'ûl bih olarak nasb olduğu kabul edilmektedir.¹⁸⁵

Tahzîr "تحذير" kavramı ise, تفعیل vezninde olup "حذر" fiilinin mastarıdır. Sözlükte “bir şeyi sakındırmak, uzak tutmak” anlamlarını taşımaktadır.¹⁸⁶ Terim anlamı ise, bir

¹⁸³ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 19.

¹⁸⁴ İbn Mânzûr, *Lisanu'l-'Arab*, “ğra”, 15/121.

¹⁸⁵ İbn Hişâm, Ebû Mahammed Abdullah Cemâlû'd-din el-Ensârî, *Evdehu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Berekât Yûsuf Hebûde (Riyâd: Dârü'l-Fikr 1432/2011), 4/75; Mustafa b. Muhammed Selîm el-Ğalâyînî, *Câm'i'd-Durûsü'l-'Arabîyye*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993), 3/16.

¹⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “hızr”, 4/176.

ismin, sakındırma anlamı taşıyan gizli bir fiil ile mansûb olma durumudur. Tahzîrin amacı, muhatabı kötü durumlara karşı uyarmaktır. Örneğin: أَلْشَّرُّ أَلْشَّرُّ (Kötülükten uzak dur!) Buruda "أَلْشَّرُّ" kelimesi "بَاعِدْ" (uzak dur) gibi sakındırma ifade eden gizli bir fiil ile mef'ûl bih olarak nasb edildiği, nahiv âlimleri tarafından kabul edilir.¹⁸⁷

Klasik nahiv kitaplarında iğrâ ve tahzîr konuları genellikle birbirinden ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır.¹⁸⁸ Dayf ise bu iki konuyu klasik anlayıştan farklı bir şekilde değerlendirmiştir. Dayf söz konusu konuları özel başlıklar altına almamış, bunun yerine bu tür yapıları, âmili hazf edilmiş mef'ûl bih örnekleri olarak değerlendirmiştir. Nitekim o, *Tecdîdu'n-Nahv* adlı eserinde bu iki konuyu “ez-zıkr ve'l-hazf” başlığı altında yer vermiştir.¹⁸⁹

Şevkî Dayf'ın yaptığı gibi bu iki konuyu mef'ûl bih başlığı altına almak, kolaylık açısından kabul edilebilir. Ancak söz konusu bu iki konunun göz ardı edilmemesi gerekir. Zira bu yapıların kendilerine özgü anlamları ve üslupları vardır. Bu anlamlar ve üsluplar normal mef'ûl bihte bulunan anlam ve üsluplardan farklıdır. Belki de nahivcileri bu iki konuyu özel bir başlık altında değerlendirmeye sevk eden şey, onların bu farklılığıdır. Dolayısıyla bu iki başlığı mef'ûl bih başlığına dâhil etmek, bu iki üslubun sahip olduğu yapısal özellikleri göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Kanaatimize göre bu iki konuyu mef'ûl bih başlığından ayrı olarak ele alınması daha isabetli olacaktır.

3.2.1.3. Temyîz Konusuna Dâhil Edilmesi Gereken Konular

Temyîz "تمييز" kavramı, تفعیل vezninde olup "ميز" fiilinin mastarıdır. Sözlükte “iki şeyi birbirinden ayırmak” anlamına gelmektedir.¹⁹⁰ Terimsel anlamı ise, zatta veya cümledeki ibhâmı (kapalılığı) gideren, nekre bir isimdir. Temyiz ikiye ayrılır: 1) Temyîzü'l-müfret (kelimedeki kapalılığı açıklayan temyîz) örnek عندي عشرون درهما

¹⁸⁷ İbn Hişâm, *Evdehu'l-Mesâlik*, 4/70.

¹⁸⁸ İbn Mâlik, Ebu Muhammed Muhammed b. Abdullah et-Tâî, *Teshîlü'l-fevâid ve Tekmilü'l-Mekâsid*, thk. Muhammed Kâmil Berekât (Kahire: Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, 1387/1967), 192.

¹⁸⁹ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 22.

¹⁹⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, “myz”, 3/897.

(Yanımda yirmi dirhem var, 2) Temyîzü'l-cümle (cümledeki kapalılığı gideren temyîz) örnek طاب زيد نفسا (Zeyd sevindi).¹⁹¹

Şevkî Dayf, temyîz konusunu klasik nahiv kitaplarından farklı bir yaklaşımla ele almış ve bu konuyu oldukça geniş bir çerçevede incelemiştir. Dayf'ın ortaya koyduğu yeni düzenlemede, klasik eserlerde ayrı ayrı başlıklar altında değerlendirilen; ism-i tafdil, sıfat-ı müşebbehe, fiil-i ta'accüb, medh ve zem fiilleri, ihtisas ve sayı konularını temyîz başlığı altında toplanmıştır. Dayf, bu konuları temyîz çerçevesine dâhil etme gerekçesini ise şöyle açıklar: Klasik nahiv kitaplarında bu alt başlıklar, gereksiz tartışmalara yol açmakta ve öğrenmeyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca, bu tür yapıların çoğunda temyîz unsurunun doğal olarak yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu sebeple Dayf, söz konusu konuların temyîz başlığı altında bir araya getirilmesinin nahvi kolaylaştırılması ve öğretimi açısından daha isabetli olacağını savunur.¹⁹²

Şevkî Dayf, yukarıda belirtilen altı konuyu temyîz başlığı altında birleştirmeyi, nahiv ilmini kolaylaştırma çabasının bir parçası olarak değerlendirmiştir. Ancak bu tutum, özellikle nahiv ilmine yeni başlayanlar açısından bakıldığında nahvi kolaylaştırmaktan çok, daha da karmaşık hale getirir. Zira söz konusu altı konu gerek anlam bakımından gerekse yapısal özellikleri açısından birbirinden farklıdır. Birbirinden farklı olan bu konuların bir başlık altında toplanması hem öğretici hem de öğrenci açısından kafa karışıklığına yol açabilir. Bu sebeple, klasik nahiv anlayışında olduğu gibi, bu konuları ayrı başlıklar halinde ele alınması öğretim açısından daha isabetli bir yaklaşım olacaktır.

3.2.1.4. Nidâ Konusuna Dâhil Edilmesi Gereken Konular

Şevkî Dayf nidâ başlığının altına *terhîm*, *istiğâse* ve *nudbe* konularını almıştır.

3.2.1.4.1. Terhîm (الترخيم), İstiğâse (الإستغاثة) ve Nudbe (الندبة)

Terhîm "ترخيم" kavramı تفعيل vezninde olup "رحم" fiilinin mastarıdır. Sözlükte "bir şeyi inceltmek yumuşatmak" anlamına gelir.¹⁹³ Terim anlamı ise nida edilen

¹⁹¹ Geniş bilgi için bkz. İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 2/287.

¹⁹² Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 20-21.

¹⁹³ Cevherî, *es-Sihâh*, "rhm", 5/1930.

nahiv kitaplarından çıkarılması gerektiğini savunsa da bu yaklaşım tam anlamıyla isabetli değildir. Zira terhîm yapısına, özellikle kadim Arap şiirlerinde sıkça rastlanmaktadır. Bu sebeple, sadece günümüzde kullanımda olmaması gerekçesiyle terhîm konusunu tamamen nahiv eserlerinde çıkarmak, klasik metinlerin doğru anlaşılmasını zorlaştırabilir. Dolayısıyla bu yapının, öğrencilere öz bir şekilde tanıtılması faydalı olacaktır.¹⁹⁸ Diğer iki konuya gelince, Dayf'ın belirttiği gibi, istiğâse ve nudbe konularının nidâ başlığı altında işlenmesi yerinde bir yaklaşımdır. Nitekim klasik dönem nahiv âlimleri de bu tür ifadeleri genellikle nidâ çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, söz konusu yapıların normal nidâ'dan anlam ve irâb açısından bazı farklılıkların olduğudur. Bu çerçevede biz de söz konusu konuların nidâ başlığı altında değerlendirilmesi gerektiği görüşüne katılmakla beraber, detaylarının da tamamen göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Böylece Dayf, mensûbât başlığı altına sadece beş mef'ûl, istisnâ, hâl, temyîz ve nidâ konularını almıştır.

3.2.2. Takdîrî ve Mahallî Irâb'ın Kaldırılması

Nahiv ilminde irâb türleri lafzî, takdîrî ve mahallî olmak üzere üçe ayrılır. Lâfzî irâb, irâb alametinin kelimenin sonunda açıkça bulunduğu irâb türüdür. Örneğin جاء زيد cümlesinde "زيد" kelimesinin irâb alameti olan zamme açıktan olduğu için bu kelimenin irâbı lafzîdir. Takdîrî irâb, irâb alametinin kelimenin sonunda açıkça bulunmadığı irâb türüdür. Örneğin جاء الفتى cümlesinde "الفتى" kelimesinin irâb alameti olan zamme gizli olduğu için bu kelimenin irâbı takdîrîdir. Takdîrî irab, üç yerde ortaya çıkar:

1) İsm-i maksûr (المقصور) sonu elifle biten kelimelerde "جاء الفتى" gibi. Bu örnekte elif hareke kabul etmediği için irâb alameti gizli gelmiştir.

¹⁹⁸ Hâmiş, *Cuhûdu Şevkî Dayf*, 77.

2) İsm-i mankûs (المنقوص) sonu yâ ile biten kelimelerde "جاء القاضي" gibi. Bu örnekte de irâb alameti yâ'nın özerine ağır geldiği için irâb alameti gizli gelmiştir.

3) Mütেকellim yâ'sına izafe edilen "جاء إِبْنِي" gibi. Bu örnekte ise mütেকellim yâ'sının harekesinden dolayı irâb alameti gizli gelmiştir. Bu tür kelimelerde irâb takdîren yapılır.

Lafzî ve takdîrî irâb mu'rab kelimelerde bulunur. Mahallî irâb ise mebnî kelimelerde olur ve âmîle bağılı olarak itibârî bir değişimdir. Örneğin: جاء هؤلاء التلاميذ.

(Şu öğrenciler geldi) cümlesinde "هؤلاء" kelimesi faildir. Fâil olduğu için alması gereken irâb ref irâbıdır. Ancak bu kelime mebni olduğu için irâb'ı mahallendir.¹⁹⁹ 1938 yılında Mısır Millî Eğitim Bakanlığı, nahiv öğretimini kolaylaştırmak için Ezher Üniversitesi ve Edebiyat Fakültesi'nden aralarında Şevkî Dayf'ın da yer aldığı dil ve edebiyat uzmanlarından oluşan bir komisyon kurar. Komisyon, bu bağlamda birtakım önerilerde bulunur; bu önerilerden biri de nahivde geleneksel olarak öğretilen takdîrî ve mahallî irâb konularının kaldırılması olmuştur.²⁰⁰ Bu teklif doğrultusunda, örneğin فاعل مرفوع (Delikanlı geldi) cümlesindeki "الفتى" kelimesinin irâbı öğretilirken

بضمة مقدرة منع من ظهورها التعذر şeklinde ayrıntılı biçimde irâb etmek yerine, sadece

هذا زيد (Bu Zeyd'tir) demenin yeterli olacağı savunulmuştur. Aynı şekilde فاعل

هذا: مبتدأ مبني على السكون في محل رفع kelimesini هذا cümlesindeki

زيد يكتب الدرس (Zeyd dersi

yazıyor) cümlesinde geçen "يكتب الدرس" cümlesini زيد

زيد خبر لزيد şeklinde belirtilmesi yeterli görülmüştür. Bu öneriler, 1945

yılında Mısır Dil Kurumu tarafından kabul edilmiş ve öğretim programlarına

¹⁹⁹ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 1/81; el-Ğalâyinî, *Câm'i'd-Durûsü'l-Ârabiyye*, 1/22-27.

²⁰⁰ Dayf, *Nahvin Kolaylaştırılması*, 216.

yansıtılmıştır. Ancak bu yaklaşım zamanla eleştirilmiş ve nihayet 1979 yılında, Mısır Dil Kurumu, öğrencilerin anlamasını kolaylaştırmak amacıyla, ta'illere girmeksizin takdîrî ve mahallî irâbın geleneksel şekliyle kalması şeklinde yeni bir karar alır. Bu karara göre örneğin: جاء الداعي (Davetçi geldi) cümlesindeki "الداعي" kelimesi فاعل (Bu Zeyd' tir) cümlesindeki "هذا" kelimesi de مبتدا محلله الرفع şeklinde irâb edilmesi benimsenir.²⁰¹ Şevki Dayf ise takdîrî ve mahallî irâb konusunda İbn Madâ'nın görüşünü benimsemiş ve bu doğrultuda özgün bir tutum sergilemiştir. Zira o, mankûs, maksûr ve mebni kelimelerde, irâb hareketlerini takdîr etmeyi ve gerekçelendirmeyi gereksiz görmüştür. Bu bağlamda Dayf, müfred kelimelere yönelik olarak "mahallî irâb" tabirini genişleterek, kelimenin mu'reb ya da mebnî olduğuna bakmaksızın, kelimenin merfû, mensûb ya da mecrûr olduğunu belirtmenin yeterli ve daha yararlı olacağını savunmuştur. Buna göre جاء الفتي cümlesindeki "الفتي" kelimesi فاعل محلله الرفع şeklinde irâb edilmesini uygun görmüştür. Benzer şekilde هذا cümlesindeki "هذا" kelimesi مبتدا محلله الرفع denilmesi yeterlidir. Öte yandan Dayf cümlelerin irâb'ında mahal tabirini tamamıyla terk etmiş, yalnızca cümlelerin irâbtaki konumunu belirtmeyi yeterli görmüştür. Buna göre يكتب الدرس زيد cümlesinde geçen "يكتب الدرس" cümlesi için "خير" denilmesi yeterlidir.²⁰²

Şevkî Dayf'ın takdîrî ve mahallî irâb konularındaki yaklaşımı, özellikle nahiv ilmine yeni başlayan öğrencilerin zihinlerinin karışmaması açısından kabul edilebilir. Ancak bu yaklaşım bazı yönlerden eleştiriye açıktır. Nitekim Dayf bu yaklaşımıyla, kadim dilcilerin mu'reb ve mebni kelimeler arasında yaptığı ayrımı dikkate almamış, her iki gurubu aynı kategoride değerlendirmiştir. Oysa mu'reb ve mebnî kelimeler, yapı bakımından tamamen farklıdır. Aynı şekilde Dayf'ın bu yaklaşımında nahivde

²⁰¹ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 23. Dayf, nahiv ilmine yeni başlayan öğrenciler için ilk yaklaşımın daha isabetli olduğunu savunur.

²⁰² Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 24; Dayf, *Teyisîrû'n-Nahv*, 57.

önemli bir yer alan îrâb alâmetlerinin göz ardı edildiği de dikkat çekmektedir.²⁰³ Bu bağlamda Dayf'ın takdîrî ve mahallî îrâb konusundaki yaklaşımı, konuyu basitleştirmekten çok, zihinlerde karışıklığa sebep olduğu söylenebilir. Bu nedenle, takdîrî ve mahallî îrâb konularının klasik yöntemle öğretilmesi daha isabetli bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Şevkî Dayf, zarf ve câr-mecrûrların mütallakları meselesinde de geleneksel anlayıştan farklı düşünmektedir. Klasik nahiv bilginleri, زيد عندك, زيد في الدار gibi örneklerde zarf ve câr-mecrûr ifadeleri, cümlede haber, sıfat, hâl ve sılâ olarak geldiğinde kendilerini doğrudan haber, sıfat, hâl veya sılâ yapmazlar. Bunun yerine onları, gizli kabul edilen "حصل" ya da "حاصل" kelimelerine mütâ'allik ederek bu ikisini haber kabul ederler.²⁰⁴ Şevkî Dayf ise bu yaklaşımı eleştirmiş ve bu yorumun gereksiz bir zorlama olduğunu ifade etmiştir. Dayf bu konuda İbn Madâ'nın görüşünü benimseyerek, bu tür yapılarda zarf ve câr-mecrûr öğelerin doğrudan haber, sıfat, hâl ya da sılâ olarak değerlendirilmesinin daha doğru bir yaklaşım olduğunu savunur.²⁰⁵

Her iki görüş de değerlendirilebilir. Ancak özellikle nahiv ilmine yeni başlayan öğrencilerin konuyu daha sağlıklı kavrayabilmeleri adına klasik görüşü esas almak daha uygun görünmektedir. Zira her zarf ve câr-mecrûrun bir mütâ'llaka ihtiyacı vardır. İşin başında öğrencinin zihninde bu kuralın yerleşmesi için klasik görüşün öğretilmesi daha faydalı olacaktır. Öte yandan nahiv ilminde belli bir seviyeye ulaşmış öğrenciler için Dayf'ın görüşü de tercih edilebilir.

Şevkî Dayf'ın nahiv ilmini kolaylaştırma yönünde üzerinde en fazla durduğu konu, nahiv ilmini takdîr ve tevillerden arındırmaktır. Bu bağlamda klasik nahiv âlimlerinden farklı düşündüğü konulardan biri de fâ-i sebebiyye ile vâv-ı ma'îyyeden sonra gelen muzâri fiilin mansûb olma konusudur. Klasik nahiv âlimlerine göre “ما

ما “ لا تأكل السمكة وتشرب اللبن” ve “تأتينا فتحدثنا” gibi cümlelerde, fâ-i sebebiyye (ف) ve

²⁰³ Hâmiş, *Cuhûdu Şevkî Dayf*, 81.

²⁰⁴ İbn Hişâm, Ebû Mahammed Abdullah Cemâlû'd-dîn el-Ensârî, *Kavâidü'l-Îrâb*, thk. eş-Şebrâvî b. Ebi'l-Mu'atî (Riyâd: Dârü'r-Riyâde 1442/2021), 41.

²⁰⁵ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 24.

vâv-ı ma'îyye (و) harflerinden sonra gelen muzâri fiil, gizli bir "أ" harfiyle mensûb kabul edilir. Bu yaklaşımda, söz konusu harflerden sonra gelen muzâri fiilin mensûb olması için gizli bir âmîle ihtiyaç duyulduğu kabul edilir.²⁰⁶ İbn Madâ bu görüşe karşı çıkmış ve nahiv âlimlerinin bu konuda herhangi bir sağlam delile dayanmadığını ifade etmiştir. Ona göre, bu tür yapılarda fiilin mensûb sayılması için gizli bir "أ" takdirine gitmek gereksizdir. Şevkî Dayf'da bu konuda İbn Madâ gibi düşünür. Dayf'a göre, fâ-i sebebiyye veya vâv-ı ma'îyye'den sonra gelen muzâri fiilin mensûb olması için gizli bir "أ" takdirine gerek yoktur. Bu tür yapılarda fiil, herhangi bir aracıya ihtiyaç duymaksızın doğrudan mensûb olur.²⁰⁷

Şevkî Dayf'ın klasik nahiv âlimlerinden farklı düşündüğü bir diğer konu da irâb alâmetleridir. Klasik nahiv âlimleri, irâb alâmetlerini aslî ve fer'î olmak üzere iki ayırırlar. Aslî irâb, kelimenin raf hâlinin damme, nesb hâlinin fetha ve cer hâlinin kesra ile olmasıdır. Bu üç temel alâmetin dışındaki irâb şekilleri ise fer'î kabul edilir.²⁰⁸ Dayf, fer'î irâb türlerini eleştirir ve reddeder ve bütün irâb alâmetlerini asıl olarak değerlendirir. Dayf'ın reddettiği fer'î irâb alâmetleri şunlardır:

1. Fetha, gayr-i munsarif isimlerde kesranın yerine geçmemiştir.
2. Kesra, cem-i müennes sâlim kelimelerde fethanın yerini tutamaz.
3. Vâv, esmâ-yı hamsede ve cem-i müzekker salimde, elif'de tesniyede zammenin yerine yerine geçmemiştir.
4. Elif, esmâ-i hamse de fethanın; yâ, kesranın yerine geçemez.
5. Tesniye ve cem-i müzekker sâlim kelimelerde yâ, fetha ve kesranın yerine naib gösterilemez.

Bu görüşler, 1945 yılında Mısır Dil Kurumu tarafından da benimsenmiştir. Şevkî Dayf'da *Tecdîdu'n-Nahv* adlı eserinde bu görüşleri esas almıştır.²⁰⁹ Şevkî Dayf, İbn Madâ'dan etkilenecek, takdîr ve tevile karşı olduğundan dolayı, bu üç konuda klasik nahiv dâimilerinden farklı bir görüş benimsemiştir. Bahsi geçen bu üç mesele de Şevkî

²⁰⁶ İbn Hişâm, *Şerh Katri'n-Nedâ*, 61.

²⁰⁷ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 25.

²⁰⁸ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 1/43.

²⁰⁹ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 26.

Dayf'ın yaklaşımı, nahiv ilmine yeni başlayan öğrenciler açısından ele alındığında, öğretimi kolaylaştırma adına makul görülebilir.

3.2.3. Öğrenciye Faydası Olmayan Bazı Kelimelerin İrâb'ının Ders Kitaplarına Alınmaması

Şevkî Dayf'ın nahiv ilmini kolaylaştırmaya yönelik savunduğu ilkelerden biri de irâbın nihai bir amaç değil; kelimelerin doğru telaffuzunu sağlamaya yönelik bir araç olduğu düşüncesidir. Bu bağlamda Dayf, nahiv eğitiminde yalnızca telaffuzun doğruluğuna doğrudan katkı sağlayan kelimelerin irâb edilmesini savunur. Telaffuz açısından herhangi bir işlevi bulunmayan kelimelerin irâbına ise gerek olmadığını belirtir. Bu görüşten hareketle Dayf, başlangıç seviyesindeki gramer kitaplarında yer alan ve okunuşu etkilemeyen bazı yapılar üzerinde durmanın gereksizliğini vurgular. Nitekim bu ilkeye bağlı olarak, “لا سيما” “كم” , bazı istisnâ ve şart edatları ile tahfif edilen “أن” ve “كان” gibi edatların irâbının tamamen kaldırılması gerektiğini ileri sürer.²¹⁰ Dayf'ın bu edatlar hakkındaki yaklaşımı kısaca şöyledir:

”أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا” O şeyin, kendilerine hiçbir sözle mukabele edemeyeceğini, kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda vermek gücünde olmadığını görmezler mi?”²¹¹ Bu ayette “أن” edatından sonra gelen muzârî fiili merfû olarak gelmiştir. Nahiv âlimleri, ayette geçen أُن harfinin, sakîleden tahfif edilmiş bir “أن” olduğu ve isminin mahzûf bir şân zamiri, haberinin ise “أن” den sonra gelen fiil cümlesi olduğunu ileri sürmüşler. Ayrıca nahiv âlimleri, tahfif edilmiş “أن” için bazı şartlar zikretmişler.²¹² Ancak Şevkî Dayf, yapılan bu değerlendirmeyi eleştirerek, buradaki أُن harfinin herhangi bir âmil olmayıp, sadece bir bağlaç olduğunu savunur. Ona göre nahivcilerin tahfif edilmiş “أن” i bu şekilde irâb etmeleri bir zorlamadır ve

²¹⁰ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 27.

²¹¹ Tâhâ, 20/89.

²¹² İbn Hişâm, *Şerh Katri'n-Nedâ*, 154.

konuşmada herhangi bir fayda sağlamamaktadır. Bu gerekçeyle Dayf, eserlerinde tahfif edilmiş "أن" nin irâbına yer vermemiştir. Dayf aynı değerlendirmeyi tahfif olmuş "كأن" edatı için de yapar.²¹³

سيما لا edatına gelince, “أكثرُوا من الضحك لا سيما خالد” (Çok güldüler, özellikle de Hâlid) gibi örneklerde bu edatın irâbı hakkında klasik nahiv alimleri arasında farklı yaklaşımlar ileri sürmüşlerdir. Nitekim Ebu Ali el-Farisî, bu tür yapılarda "سي" kelimesini hâl olarak değerlendirmiştir. İbn Hişâm ise "لا" yı cinsi nefî eden "سي" kelimesini onun ismi, "ما" nın zâid, "خالد" kelimesini ise mecrûr ve "سي" nin muzâfun ileyh olarak değerlendirmiştir. Ayrıca İbn Hişâm örnekte geçen "خالد" kelimesinin merfû da okunabileceğini, bu durumda farklı irâb şekillerinin ortaya çıkacağını belirtmiştir. Bazı dilciler ise سيما لا nin istisna edatı olarak kabul etmiş ve sonradan gelen ismin mensûb ve müstesna olduğunu söylemişlerdir.²¹⁴

Şevkî Dayf, سيما لا nin irâbı için yapılan bu farklı yaklaşımları zorlamalı yorumlar olarak değerlendirir. Ona göre madem سيما لا'dan sonra gelen isim merfû, mensûb ve mecrûr olarak okunabilmesi caiz ise bu yapının irâbı konusunda ihtilafa gerek olmadığını göstermektedir. Dayf, bundan dolayı da سيما لا ifadesinin irâbından tamamen vazgeçilmesi gerektiğini ifade eder.²¹⁵

Arapçada سوى, غير, حاشا, خلا, ما عدا, ما خلا gibi kelimeler “hariç, dışında” anlamında kullanılan istisnâ edatları olarak kullanılır. Klasik nahiv eserlerinde bu edatlar ve onların ardından gelen kelimelerin irâbı konusunda çeşitli ihtilaflar bulunmaktadır. Ancak Şevkî Dayf, bu edatların irâbının oldukça karmaşık ve fasih

²¹³ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 27.

²¹⁴ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 1/166-167.

²¹⁵ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 27.

konuşma açısından faydasız olduğunu savunmaktadır. Ona göre, bu tür gramer ayrıntılar Arapçanın öğrenimini zorlaştırmakta, öğrenciyi gereksiz detaylarla meşgul etmektedir. Bu nedenle, söz konusu istisnâ edatlarının ardından gelen müstesnânın, doğrudan mansûb kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir.²¹⁶

Arapçada "کم" istifhâmiyye ve haberiyye diye iki kısma ayrılmaktadır. İstifhamiyye, soru anlamı taşır ve "kaç" anlamına gelir. Haberiyye ise "çok" anlamında kullanılır. کم cümledeki konumuna göre farklı şekillerde irâb edilmektedir. Örneğin: کم زهرة قطعتها, mübtedâ, "کم" (Kaç öğrenci kazandı?) cümlesinde کم طالبا نجح (Kaç çiçek kopardın?) cümlesinde mef'ûl bih, کم جلسة جمست (Kaç defa oturdun?) cümlesinde mef'ûl mutlak, کم يوما غبت (Kaç gün kayıptın?) cümlesinde mef'ûl fih, کم بلدة مررت (Kaç şehir gezdin?) cümlesinde ise mecrûr olarak değerlendirilir. Aynı durum کم i haberiyye içinde geçerlidir.²¹⁷ Ancak Şevkî Dayf, کم için yapılan bu irâb çeşitlerini gereksiz bulmaktadır. Zira bu şekilde irâb yapmanın öğrenciye doğru konuşmada hiçbir faydası yoktur. Bu nedenle Dayf, کم edatının nahiv kitaplarında irâb edilmemesini savunmaktadır. Bunun yerine, sadece "کم" edatının istifhâmiyye mi yoksa haberiyye mi olduğunu ve ardından gelen kelimeyi temyiz olduğunu belirtmenin yeterli olacağına ifade etmektedir.²¹⁸

Şevkî Dayf'ın, irâb edilmesini gereksiz gördüğü yapılardan biri de şart isimleridir. Bu edatlar, متى, إذا, كيفما, أين, أنى, حيثما, متى, edatları olup cümleye şart anlamını katarlar. Nahiv âlimleri bu edatları cümledeki konumlarına göre farklı şekillerde irâb etmişlerdir. Örneğin: من يزرنى أكرمه (Kim beni ziyaret ederse, ona

²¹⁶ Dayf, *Tecdîdu 'n-Nahv*, 28.

²¹⁷ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 4/83.

²¹⁸ Dayf, *Tecdîdu 'n-Nahv*, 29.

ikram ederim) cümlesinde "من" mübtedâ, أزره (Kimi ziyaret edersen bende onu ziyaret ederim) cümlesinde ise mef'ûl bih konumundadır. Ancak Şevkî Dayf, bu tür edatların irâb edilmesinin konuşma diline herhangi bir katkı sağlamadığını ifade etmektedir. Bu sebeple söz konusu edatların nahiv kitaplarında irâb edilmemesini savunmaktadır.²¹⁹

Şevkî Dayf, yukarıda zikredilen edatların da nahiv kitaplarında irâb edilmeksizin ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Dayf'ın bu görüşü, özellikle başlangıç seviyesindeki öğrenciler için nahiv öğretiminde bir kolaylık sağladığı söylenebilir. Bununla birlikte söz konusu görüş bazı açılardan eleştiriye açıktır. Öncelikle Dayf'ın "irâb yalnızca kelimeyi doğru telaffuz etmek içindir" yaklaşımı esas alınır, bu durumda mebnî ve irâbı takdiri olan kelimelerin de irâb edilmemesi gerekir. Zira bu tür kelimelerde de irâb alâmetleri gizli gelir. Bu durumda onların da irâbını terk etmemiz gerekir ki bu da nahiv eğitiminde ciddi sıkıntılara yol açacaktır.²²⁰ İkinci olarak, irâb sadece kelimenin doğru telaffuzunu sağlamaya yönelik bir araç değildir. Aynı zamanda ifade edilmek istenen anlamın doğru kavranılmasını sağlar. Bu nedenle irâbın, öğretimden tamamen çıkarılması anlam çözümlemelerinde zorluklara neden olabilir. Ayrıca klasik nahiv âlimlerinin uzun ve titiz çalışmalarla irâblarını belirlediği bu tür edatların, doğrudan göz ardı edilmesi isabetli bir yaklaşım değildir. Buradan hareketle Şevkî Dayf'ın bu edatların irâbını tamamen göz ardı etmemesi daha yerinde bir yaklaşım olurdu.

3.2.4. Yeni Bazı Tanımlamalar

Şevkî Dayf, nahiv ilminin bazı konularında tanımların yetersiz ve belirsiz olduğunu, bunun da bu ilmi öğrenenler için konuların anlama güçlülüğünü doğurduğunu söylemektedir. Bu doğrultuda Dayf, mef'ûl mutlak, mef'ûl ma'ahu ve hâl konularına dair açık ve kapsayıcı tanımlar ortaya koyma gereği duymuştur.

1) Mef'ûl-u Mutlâk

Şevkî Dayf, mef'ûl-u mutlâk'a yeni bir tanım yapmadan önce, İbn Hişâm'ın *Evdehü'l-Mesâlik* adlı eserinde getirdiği tanıma ele alır ve bu tanımın eksikliklerini

²¹⁹ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 30.

²²⁰ Hâmiş, *Cuhûdu Şevkî Dayf*, 89.

ortaya koymaya çalışır. İbn Hişâm mef'ûl-u mutlâk'ı şöyle tanımlar: *اسم يُؤكّد عامله*,

”*‘Âmilini tekid eden ya da çeşidini ve sayısını*

açıklayan; haber ve hâl olmayan bir isimdir”.²²¹ Dayf, tanımda geçen “*haber ve hâl*

olmayan” kaydını eleştirir. Çünkü mef'ûl-u mutlâk ile haber ve hâl yapıları birbirinden

farklı şeylerdir. Dayf, tanımda bu kaydın bulunması nahivcilerin zihnini bulandırdığını

ifade etmiştir. Ayrıca Dayf, bu tanımın kapsam itibariyle yetersiz olduğunu, yani

câmi'ü'l-efrâd olmadığını ifade eder. Örneğin, aşağıdaki cümlelerde geçen yapılar,

mef'ûl-u mutlâk'ın yerine geçen unsurlardır, fakat İbn Hişâm'ın tanımına göre bu

örnekler kapsama alınmamaktadır: "قرأ كثيرا" (Çok okudu), "وصاه تلك الوصية" (Ona bu

vasiyeti yaptı), "ضربه سوطا" (Onu kamçıyla vurdu) bu nedenle Dayf, mef'ûl-u mutlâk'ın

daha kuşatıcı bir biçimde yeniden tanımlanması gerektiğini savunur. Nitekim o,

mef'ûl-u mutlâk'ın şöyle tanımlanması gerektiğine inanır: *اسم منصوب يؤكد عامله أو*

”*‘Âmilini tekit eden ya da niteleyen ya da anlamca hangi tür*

olduğunu gösteren isimdir”. Ona göre “*anlamca hangi tür olduğunu gösteren*” ifadesi

mef'ûl-u mutlâk'ın yerine geçen bütün yapıları kuşattığını ifade etmektedir.²²²

Şevkî Dayf, İbn Hişâm'ın mef'ûl-u mutlâk'a yaptığı tanımı, câmi'ü'l-efrâd

olmamakla eleştirmişti. Ancak Şevkî Dayf'n bu eleştirisi tartışmaya açıktır. Zira

mef'ûl-u mutlâk'ın yerine kullanılan yapılarda, çoğu zaman gerçek mef'ûl-u mutlâk

hazf olmuştur. Örneğin: *سرت سيرا كثيرا* cümlesinin takdiri "سرت كثيرا" şeklindedir.

Dolayısıyla İbn Hişâm'ın tanımı bu tür yapıları da kapsadığı söylenebilir. Ayrıca

Dayf'in önerdiği tanımda da bazı belirsizliklerin olduğu görülmektedir. Özellikle

tanımda geçen "أو يبينه ضربا من التبيين" ifadesi, kapsam açısından oldukça geniştir. Bu

ifade, sadece mef'ûl-u mutlâk yapılarıyla sınırlı kalmayıp, hâl gibi başka yapıları da

kapsadığı söylenebilir. Örneğin: *جاء عمر مسرعا* (Ömer koşarak geldi) cümlesinde

²²¹ İbn Hişâm, *Evdehu 'l-Mesâlik*, 2/181.

²²² Dayf, *Tecdîdu 'n-Nahv*, 31.

"مسرعا" kelimesi, Ömer'in geliş şeklini açıklayan bir hâl örneğidir. Bu tür yapılar Dayf'ın önerdiği tanımın kapsamında değerlendirilebilir ki, bu da tanımın mâni' u'l-eğyâr olmadığını gösterir.

2) Mef'ûl-u Ma'ah

Şevkî Dayf'ın tanımında eksiklik gördüğü ve yeniden tanımlanması gerektiğini savunduğu konulardan biri de mef'ûl ma'ah konusudur. Dayf, nahiv âlimlerinin mef'ûl ma'ah için yaptıkları tanımı eksik bulmakta ve özellikle İbn Hişâm'ın yaptığı tanımı eleştirmektedir. İbn Hişâm mef'ûl ma'ah'ı şöyle tanımlar: اسم، فضلة، تالٍ لواو بمعنى مع،

Fiil ya da fiilimsi almış bir cümleden sonra gelen, تالٍ لواو anlamı taşıyan vâv'dan sonra gelen, fazlalık bir isimdir" Nahiv âlimleri,

"vâv" harfinden sonra gelen isimin irâbıyla ilgili beş farklı durumdan bahsederler. 1)

Atfin vücubiyeti: *أشترك زيد وعمرو* (Zeyd ile Amr ortak oldu) 2) Atfin tercih oluşu: جاء

جأت ومحمدا (Muhammed'le Zeyd ile Amr geldi) 3) Ma'iiyyetin tercih oluşu: *جأت ومحمدا*

beraber geldim) 4) İkisinin mümkün olmaması: *شربت ماءً وطعاماً* (Su içtim ve yemek

yedim) 5) Ma'iiyyetin vücubiyeti: *سرت والجامعة* (Üniversite boyunca yürüdüm).²²³ Şevki

Dayf'e göre bu örneklerden ilk dört tanesi mef'ûl ma'ah'a dahîl edilemez. Ona göre mef'ûl ma'ah kavramı, yalnızca "vâv" harfinin "beraberlik" anlamında kullanıldığı ve

aynı zamanda zarfiyet anlamı içeren yapılara özgüdür. Örneğin: *سرت والجامعة*

(Üniversite boyunca yani önünden yürüdüm), *إستيقظت وطلوع الشمس* (Güneş doğarken

uyandım). Bu iki örnekte "vâv" harfinden sonra gelen ismin, öncesine atfı mümkün

değildir. Bu değerlendirmeler neticesinde Dayf, mef'ûl ma'ah için yeni ve açık bir tarif

önermiştir: *مع "مع" (beraberlik) "Atıf edatı olmayan" اسم منصوب تالٍ لواو غير عاطفة بمعنى مع*

anlamındaki vâv harfinden sonra gelen mensûb bir isimdir". Dayf'e göre nahivcilerin

²²³ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, 2/212-215.

bazı yapıları mef'ûl ma'ah kapsamında değerlendirmenin temel nedeni, tanımdaki “مع anlamındaki vâv'dan sonra gelen” ibaresidir. Bu ifade, yanlış bir şekilde örneklerdeki vâv'ın "مع" anlamı taşıyabileceği vehmini doğurmuş, böylece atıf yoluyla oluşturulan cümleler de mef'ûl ma'ah kapsamında değerlendirilmiştir.²²⁴

Dayf'ın, mef'ûl ma'ah'a dair yaptığı bu yeni tanımda, konuyu basitleştirdiği söylenebilir. Ancak başka bir açıdan bakıldığında, Dayf tanımında yalnızca “beraberlik” anlamına yoğunlaştığı ve nahivcilerin mef'ûl ma'ah için belirttiği diğer şartları barındırmadığı görülmektedir. Zira nahivcilerin tanımında mef'ûl ma'ah, “cümleden sonra gelen ve fazlalık bir isimdir” olarak nitelendirilmiştir. Oysa Dayf'ın tanımında bu şartların dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan İbn Hişâm'ın tanımı, câmi'u'l-efrâd mâni'u'l-eğyâr nitelikleri bakımından daha isabetli olduğu söylenebilir.

3) Hâl

Şevki Dayf'ın eleştirdiği tanımlardan biride hâl konusudur. Dayf yine İbn Hişâm'ın tanımını örnek göstererek hâl için yapılan tanımı eleştirir. İbn Hişâm hâl'ı şöyle tanıtır: *Hâl, durumu açıklamak için gelen fazlalık bir niteliktir*. İbn Hişâm, bu tarifi şöyle açıklar: “Vasıf kaydıyla mef'ulu mutlâk, fazlalık kaydıyla haber ve tanımın geri kalan kısmıyla da temyîz ile sıfat tanımın altından çıktı”.²²⁵ Şevki Dayf ise bu tanımın kapalı ve yetersiz olduğunu belirtir. Dayf'e göre sanki İbn Hişâm söyle demiş oluyor: *الحال إسم ليس مفعولا مطلقا ولا خبرا ولا*

تميزا ولا نعتا “Hal, mef'ulu mutlâk, haber, temyîz ve sıfat olmayan bir isimdir”. Oysa böyle bir tarif hâl'in mahiyetini açıklayamaz. Ayrıca hâl, bir zamana bağlı vasıftır. Yukarıda geçen tanımda hâl'in bu özelliğine değinilmediği için hâl ile sıfatın karışma ihtimali vardır. Dayf, hâl'in bu özelliğine dikkat çekerek şöyle bir tanım yapar: *الحال*

²²⁴ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 33-34.

²²⁵ İbn Hişâm, *Evdâhu'l-mesâlik*, 2/239.

صفة لصاحبها نكرة مؤقتة منصوبة “Hal, sahibi için nekire ve mansûb bir vasıf olup vakit bildirir”.²²⁶

Dayf, nahiv âlimlerinin hâl tanımına yaptığı eleştirisinde kısmen haklı olduğu görülmektedir. Zira Sibeveyhi ve Muberrid gibi klasik dilcilerde hâl’i, zamanla bağlı bir vasıf olarak değerlendirmişler. Bu nedenle hâl’in tanımında söz konusu kaydın olması gerekir.

3.2.5. Nahiv Kitaplarından Fazlalıkların Çıkarılması

Şevkî Dayf, bu başlığında, Arap dili öğretiminde öğrenciye doğrudan bir katkı sağlamadığını düşündüğü, gereksiz ve fazlalık olarak gördüğü bazı sarf ve nahiv konuları ile şartlarının, özellikle giriş seviyesindeki ders kitaplarından çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Zira Dayf’e göre bu tür ayrıntılar ve şartlara dayalı kurallar, öğrencilerin zihnini gereksiz yere yormakta ve nahiv ilmine karşı ilgi ve hevesini azaltmaktadır. Dayf’e göre, bu şartların ezberletilmesi yerine, konuların bol örneklerle sunulması ve bu örnekler üzerinde kıyas edilerek öğrenilmesi daha da faydalı olacaktır.

Dayf, bu yaklaşımla, sarf ilmine ait olup nahiv ders kitaplarında gereksiz yere yer verilen bazı konuların çıkarılmasını önermektedir. Bu konular şunlardır:

- İsm-i tafdîli’n türeme şartları.
- Ta‘accüb fiilinin türeme şartları.
- İsm-i âletin türeme şartları.
- İsm-i tasğîrin şartları.
- İsm-i mansûbun şartları.

Bu türden sarf konularının ayrıntılarıyla nahiv kitaplarında yer alması, Dayf’a göre, öğretimi güçleştirmektedir. Bu sebeple o, *Tecdîdü’n-Nahv* adlı eserinde bu konularla ilgili kuralları zikretmek yerine, örnekler üzerinden konuyu öğretmeyi tercih etmiştir.

Nahiv konuları açısından ise, Şevkî Dayf’ın fazlalık olarak değerlendirdiği ve ders kitaplarından çıkarılması gerektiğini savunduğu başlıca konular şunlardır:

- Mübtedâ ve haberin zorunlu olarak takdîm ve tehîr edilme şartları.²²⁷

²²⁶ Dayf, *Tecdîdü’n-Nahv*, 33-34.

²²⁷ Dayf, bu konunun örneklerini “takdîm-tahîr” başlığı altında zikretmiştir.

- Mübteda ve haberin hazfedilme şartları.²²⁸
- Tahfif edilmiş كَأَنَّ ve كَأَنَّ 'nin amel etme durumları.
- Kâffe "ما الكافة" ile birliktelik eden ليت nin amel etme durumu.
- إِنَّ ve ismine atıf edilen kelimenin irâbı ile ilgili meseleler.
- Cinsi nefî eden لا'nın isim ve haberiyle ilgili irâb durumu.
- Mef'ûl ma'ah ile ilgili tafsilatlı açıklamalar.
- Hâl ve zû'l-hâlde bulunması gereken şartları.
- Munadânın tâbileri ile ilgili kurallar.
- Mastarın amel etme şartları.
- Nefî ve istifhâm edatlarından sonra gelen ism-i fâil ve ism-i mef'ûlun durumları.²²⁹

Şevkî Dayf'e göre yakarıda sayılan ve tarafından gereksiz görülen konuların ders kitaplarından çıkarılması hâlinde, nahiv öğretiminde yıllardır süregelen karmaşa büyük ölçüde ortadan kalkacaktır. Zira bu tür ayrıntılı meseleler, öğrenci zihninde bir bilmeceye dönüşmekte ve dili öğrenmeyi güçleştirmektedir. Bu noktada ayrıntılı ve tartışmalı nahiv meselelerinin, sadece alanın uzmanları tarafından ele alınmak üzere hacimli nahiv kitaplarında yer alması yeterlidir. Nahiv ilmiyle ilk defa tanışan öğrenciler açısından esas olan, dillerini düzgün kullanmalarını sağlayacak kadar bir bilgiye sahip olmalarıdır. Bu da onları dil hatalarından koruyacak ve Arapçayı doğru bir şekilde kullanmalarına imkân tanıyacaktır.²³⁰

3.2.6. Ders Kitaplarına Eklenmesi Gereken Bazı Konular

Şevkî Dayf'ın nahiv ilmini yenilemeye yönelik sunduğu son öneri, ders kitaplarına bazı konuların eklenmesi gerekliliğidir. Dayf bu başlık altında, Arap gramerinin çeşitli bablarına dâhil olan çok sayıda meseleyi toplamaktadır. Dayf, eserinde bu meseleleri bir araya getirerek, onları düzenlemeye ve öğrencilerin çalışmalarını kolaylaştırmaya hedeflemiştir. Bu meselelerden bazılarının şunlardır.

²²⁸ Aynı şekilde Dayf, bu konunun örneklerini "ez-zikr ve'l hazf" başlığı altında zikretmiştir.

²²⁹ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 34-41.

²³⁰ Dayf, *Nahvin Kolaylaştırılması*, 225.

3.2.6.1. Tecvîd Konuları

Şevkî Dayf'e göre öncelikli olarak ders kitaplarına eklenmesi gereken konu, Kur'ân-ı Kerîm'in doğru ve güzel okunmasını sağlayan tecvîd ilmidir. Dayf, Arapçayı öğrenmeye başlayan bir öğrencinin ilk olarak, harflerin mahreçleri, sıfatları, harekeleri, şedde, tenvîn, lîn harfleri, med harfleri gibi konuları öğrenmesinin zorunlu olduğunu savunur. Zira bu konular, öğrencinin Arap harflerini doğru seslendirmesini ve dolayısıyla Arapçayı düzgün bir şekilde telaffuz edebilmesini sağlar. Dayf, klasik dönemde yazılan nahiv kitaplarında bu konuya yer verilmemesinin sebebini, o dönemde öğrencilerin ilme Kur'ân'ı ezberleyerek başlamalarıyla açıklar. Ancak günümüzde durum değişmiştir. Pek çok öğrenci Kur'ân'ı ezberlemeden, hatta doğru okuyamadan Arap dili eğitimine başlamaktadır. Bu sebeple Dayf'e göre ders kitaplarına yeni başlayan öğrenciler için, Arapçayı düzgün okumalarını sağlayacak konular eklenmelidir.²³¹

3.2.6.2. Fiil Çekim Tabloları

Şevkî Dayf'e göre öğrencinin zihninde fiil yapılarının daha sağlam yer etmesini sağlamak amacıyla, nahiv ders kitaplarına fiil çekimlerini içeren tabloların eklenmesi önem arz etmektedir. Zira klasik nahiv kitaplarında fiillerin çekimlerine yer verilmemektedir. Bu bağlamda Dayf, özellikle *sâlim*, *muzâaf*, *misâl*, *ecvef* ve *nakıs* fiillerin müttasıl zamirlerle birlikte çekimlerini içeren tabloların hazırlanması gerektiğini savunur. Aynı şekilde Dayf, muzârî ve emir fiillerin tekîd nûnu ile birlikte çekimlerini gösteren tabloların da bu kitaplarda yer almasını önemli bulur.²³²

Dayf'ın fiil çekimlerinin tablolar halinde sunulmasıyla ilgili önerisi önemlidir. Zira sâlim ve gayrî sâlim fiilleri çekimleri birbirinden farklıdır. Bu durum, birçok öğrencinin fiil çekimlerinde karışıklık yaşamasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte, fiil çekimleri daha çok sarf ilmiyle alakalı olduğu için söz konusu çekim tablolarının sarf kitaplarında ele alınması daha isabetli olacaktır.

²³¹ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 42.

²³² Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 42.

3.2.6.3. Zikr (الذكر) Hazf (الحذف)

Şevkî Dayf'ın klasik nahiv kitaplarından farklı olarak *Tecdîdü'n-Nahv* adlı eserine eklediği konulardan biri de zikr ve hazf konusudur. Klasik nahiv âlimleri hazf konusunu ilgili olduğu konularda ayrı olarak ele almışlardır. Ancak hazf konusu, Arap kelimasında kapsamı geniş olduğu için Dayf, konunun bütünlüğünü sağlamak amacıyla hazf ile ilgili bütün konuları tek başlık altında ele alarak farklı bir metod takip etmiştir. Dayf, bu başlık altında özellikle şu unsurların hazf edilebilme durumlarını ele almıştır: mübtedâ ve haber, inne ve benzerlerinin haberi, cinsi nefiyden lâ'nın haberi, fâil, mef'ûl, temyîz, muzâf ileyh vb. cümle unsurları.²³³

3.2.6.4. Takdîm (التقديم) Te'hîr (التأخير)

Şevkî Dayf'ın kitabına eklediği konulardan biri de takdîm ve tehîr meselesidir. Dayf, bu başlık altında cümle öğeleri arasında yer alan öğelerin birbirine takdîm ve tehîr edilme ilişkisini ele almıştır. Dayf bu başlık altında özellikle cümlelerin öğeleri arasında takdîm edilen şu öğeleri ele almıştır: Mübtedâ ve haber, fiil, fâil ve mef'ûl bih.²³⁴

Dayf'ın kitabına dâhil ettiği bir değer konu ise “cümleler ve harfler” başlığıdır. Cümleler başlığı altında, cümlelerin kısımları, cümle türleri arasındaki farklar ile irâbta yeri olan ve olmayan cümleler ele alınmıştır. Harfler başlığı altında ise harflerin kısımları, aslî ve zâid harfler ile bu harflerin cümle içerisindeki görevleri ele alınmıştır.²³⁵ Dayf, bu sayede öğrencinin, cümle ve harfleri analiz etmeye dair genel bir bakış açısı kazanmasını hedeflemiştir.

²³³ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 235.

²³⁴ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 246.

²³⁵ Dayf, *Tecdîdu'n-Nahv*, 256.

SONUÇ

Arap dili grameri (nahiv), İslâmî ilimlerin en temel disiplinlerinden biri olarak doğmuş ve gelişmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunması ve anlaşılması zarureti, bu ilmin teşekkülünde en güçlü saik olmuştur. Nitekim daha Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken lahn (dil hatası) görülmeye başlanmış, fetihlerin artmasıyla birlikte Arapçanın farklı coğrafyalarda farklı dillerle temas etmesi bu hataların yayılmasına sebep olmuştur. Bu durum, dilin korunması ve Kur'ân'ın doğru okunması için ciddi tedbirler alınmasını zorunlu kılmıştır. Ebü'l-Esved ed-Düeli'nin çalışmalarıyla başlayan nahiv ilmi, kısa sürede sistemleşmiş ve Basra ile Kûfe merkezlerinde ekolleşmiştir. Ancak bu ekoller arasındaki ihtilaflar, nahvin gittikçe daha karmaşık ve zorlayıcı bir hâl almasına sebep olmuştur.

Nahiv ilminin zorluğu ve karmaşıklığı, erken dönemden itibaren çeşitli dilcilerin dikkatini çekmiş ve bazı eleştirilere konu olmuştur. Halef el-Ahmer, Câhiz ve özellikle İbn Madâ, nahivdeki bazı kuramsal meseleleri sorgulamış; sadeleştirme, özetleme ve faydasız konuların çıkarılması yönünde önerilerde bulunmuşlardır. İbn Madâ'nın *Kitâbu'r-Red 'ale'n-Nuhhât* adlı eseri bu bağlamda öne çıkan en önemli örnektir. İbn Madâ, âmil teorisi başta olmak üzere tenâzu, iştiğâl, ta'lîl ve kıyas gibi konuların nahivden çıkarılmasını önermiştir. Bu yaklaşımı, klasik dönemde mevcut geleneğe karşı radikal bir tavır olarak görülse de sonraki asırlarda nahiv ilminin gidişatına etkide bulunmuştur. Ancak bu dönemdeki girişimlerin etkisi sınırlı kalmış, nahiv daha çok geleneksel çizgisini korumuştur.

Modern döneme gelindiğinde ise Arap dünyasında toplumsal, kültürel ve eğitimsel gelişmeler nahiv ilminin yeniden değerlendirilmesini gündeme getirmiştir. Eğitim kurumlarında dil öğretiminde karşılaşılan güçlükler, öğrencilerin nahivden uzaklaşmasına yol açmış; bu da ilmin fonksiyonunu kaybetme tehlikesiyle yüz yüze gelmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda, modern dilcilerden İbrahim Mustafa, Temmâm Hassân, Mehdi el-Mahzûmî ve Şevkî Dayf gibi isimler nahivde kolaylaştırma ve yenileştirme yönünde çeşitli teorik yaklaşımlar geliştirmişlerdir.

Şevkî Dayf, bu noktada özel bir yere sahiptir. Onun çalışmaları üç aşamada değerlendirilebilir: İlk olarak, İbn Madâ'nın *Kitâbu'r-Red*'ini tahkik etmesi ve bu eser üzerine yazdığı girişle kendi görüşlerini ortaya koymasıdır. İkinci aşama, 1977–1981 yılları arasında Arap Dil Akademisi'ne sunduğu nahvi kolaylaştırma projesiyle temsil

edilir. Üçüncü aşama ise, 1982’de yayımlanan *Tecdîdü’n-Nahv* adlı eseridir. Bu eser, onun nahiv ilminde sadeleştirme yönündeki fikirlerini sistematik biçimde ortaya koyduğu en önemli çalışmadır. Dayf’ın önerileri şu başlıklar altında özetlenebilir: Nahiv baplarının yeniden düzenlenmesi; Takdirî ve mahallî irâbın kaldırılması; Düzgün konuşmaya faydası olmayan kelimelerin irâbının yapılmaması; Bazı konuların yeniden tanımlanması, İhtiyaç duyulmayan konuların çıkarılması; Yeni bazı eklemelerin yapılması. Bu öneriler, nahiv ilmini öğrenciler için daha anlaşılır hâle getirmeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte Dayf’ın zaman zaman *Tecdîdü’n-Nahv* adlı eserinde kendi yaklaşımıyla çeliştiği de görülmektedir. Örneğin o, takdîr ve tevîl yöntemlerini kaldırmayı savunurken bazı konularda bunlara başvurmuştur. Kâde ve benzeri fiillerinden sonra gelen cümleyi mef’ûl bih olarak değerlendirmesi bunu örnek olarak verilebilir.

Şevkî Dayf, “kâne ve kardeşleri” konusunda olduğu gibi nahvin birçok konusunda Kûfe ekolünün görüşünün tercih ettiği görülmektedir. Bazı konularda da hem Basra hem de Kûfe ekollerine karşı olmuştur. Şevkî Dayf’ın birçok nahiv meselesinde sadeleştirmeye ve özetlemeye meyilli olduğu görülmüştür. Şevkî Dayf’ın bu yeni formatta tecvîd ve sarf konularının nahiv kitaplarına eklenmesini önermesi ve irâb ile binâ gibi nahiv konularını sarf konularıyla birlikte ele alması, onun nahvi sadeleştirme prensibiyle çelişen yönlerinden biri olarak görülmektedir.

Aynı şekilde zikr ve hazf başlığı, tevîl ve takdîri reddetmeye dayalı yeni yönteminin temelleriyle çeliştiği görülmektedir. Çünkü bu konu, onun modern nahiv yaklaşımıyla uyumlu değildir. Aksine bu konu, kadim nahiv eserlerinden derlenip özet bir şekilde zikredilmiş ve nahivcilerin görüşlerinden sadece bir kısmını içermektedir.

Bütün bunlarla birlikte Dayf’ın nahvi kolaylaştırmaya yönelik önerileri, özellikle nahiv ilmine yeni başlayan öğrenciler için faydalı olduğu değerlendirilebilir.

Sonuç olarak hem klasik dönemde hem de modern dönemde nahiv ilmini sadeleştirmeye yönelik yapılan çalışmaların önemli ve değerli olduğu açıktır. Ancak bu çabaların, nahiv ilminde arzu edilen düzeyde bir kolaylık sağladığı henüz söylenemez. Bu sebeple, kanaatimizce günümüz şartlarına uygun, daha kapsamlı ve sistemli dilbilimsel çalışmaların yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmer, Halef. *Mukaddime fi'n-Nahv*. thk. İzzuddîn et-Tennûhî. Dimaşk: İhyâu't-Turâsi'l-Kadîm, 1380/1961.

Aydın, Bünyamin. “Temâm Hassân'ın Arap Dilinde Kelime Tasnifine Yönelik Eleştirilerinin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/35 (2015), 57-78.

B. Campbell, Robert. *'Alâmu'l-Edebi'l-'Arabî el-Mu'asır*. Cilt 2. Beyrut: eş-Şirketü'l-Müttehîde, 1996.

Batur, İslam. *Şevkî Dayf ve Arap Dilindeki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-Hayavân*. Cilt 1. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2023.

Cemâleddîn, Ebû'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Kıftî, *İnbiâru'r-Ruvvât 'alâ Enbâhi'n-Nahhât*. Beyrut: Muessetu'l-Kutubi's-Sakâfiyye, 1986.

Cercâvî, Halid b. Abdullah b. Ebu Bekr el-Ezherî. *Şerhu't-tesrîh 'alâ't-tevdîh* Beyrut:Dârü'l-kutubu'l-ilmiyye, 1421/2000.

Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh Tacü'l-Lüğe ve Sihâhü'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğaffâr Attâr. 6 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1987.

Çelebi, Muharrem. “Kutrub”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/494-495. Ankara, TDV Yayınları, 2002.

Dayf, Şevkî, “Nahvin Kolaylaştırılması”, çev. Ali Bulut. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7/3 (2007), 211-229.

Dayf, Şevkî. *Teysîru'n-Nahv et-Te'limî Kedîmen ve Hadisen*. Kahire: Dâru'l-Ma'arif, 1409/1993.

Dayf, Şevkî. *Ma'i, el-Siretu'z-Zâtiyye*. Kahire: Dâru'l-Ma'arif, 1408/1988.

Doğan, Yusuf. “Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 8/2 (2008), 184-213.

Durmuş, İsmail. “Nahiv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/300-306. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Durmuş, İsmail. “Temmâm Hassan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 3/589-591. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Ebû Bişr, Sibeveyhi Amr b. Osmân. *el-Kitab*. thk. Abdusselam Muhammed Hârun. Cilt 1. Kahire: Mektebetü'l-Hâneî, 1408/1988.

Ebu'l-Feth, Osman b. Cinnî. *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Kahire: el-Heyetu'l-Mısıriyye, 1406/1986.

Ebu'l-Feth, Osman b. Cinnî. *el-Lüma fî'l-'Arabiyye*. thk. Fâiz Fâris Kuveyt: Dâru'l-kutubi's-Sekâfe, 1431/2009.

Ebu'l-Kasım, ez-Zeccâî. *el-İzâh fî- 'ileli 'n-Nahv*, thk. Dr. Mâzın el-Mubârek. Kahire: Dâru'n-Nefâis, 1378/1979.

Erkatini, Molla Yunus. *Zurûf*. İstanbul: el-Mektebetü'l-Haşimiyye, 1432/2011.

Ğalâyinî, Mustafa b. Muhammed Selîm. *Câm 'i 'd-Durûsü 'l- 'Arabiyye*. Cilt 3. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993.

Hamîş, Halil. *Cuhûdu Şevkî Dayf et-Tecdîdiyye fî 'n-Nahvi 'l- 'Arabiyy Dirâseten fî 'l-Ususi ve 'l-Menheci*. Cezair: Câmi'at Mevlûd Ma'meri, 2014.

Hank, Naim. “Şevkî Dayf Venazariyyetuhu li'l-hukmi'l-islam'i ke ehdi'l-muessirati'l-âmmе 'ale'l-edebi'l-mu'asire”, *Dâru 'l-funûn, İstanbul Üniversitesi*, 30/ 8 (2019).

Hassân, Temmâm. *el-Lugatu 'l- 'Arabiyye Ma 'nâhâ ve Mebnâhâ*. Fas: Daru's-Sekâfe, 1414/1994.

İbn 'Akîl, Abdullah b. Abdrrahmân, el-Ukayli. *Şerhu İbn 'Akîl alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Cilt 1. Kahire: Dâru't-Turâs, 1400/1980.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed. *es-Sâhibî fî Fıkhî 'l-Lugati 'l-Arabiyye ve Mesâilihâ ve Suneni 'l- 'Arab fî Kelâmihâ*. thk. Ahmed Said. Beyrut: Mektebetü İsa el-Babi el-Hilmi, 1413/1993.

İbn Hazm ez-Zâhirî Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *Resâilu İbn Hazm el-Endelüsî*. thk: İhsan Abbas. Beyrut: el-Müessesetü'l-'Arabiyye, 1403/1983.

İbn Hişâm, Ebû Mahammed Abdullah Cemâlû'd-din. *Kavâidü'l-İ'râb*. thk. eş-Şebrâvî b. Ebi'l-Me'âtî. Riyâd: Dârü'r-Riyâde 1442/2021.

İbn Hişâm, Ebû Mahammed Abdullah Cemâlû'd-din. *Nüketü'l-İ'râb* thk. eş-Şebrâvî b. Ebi'l-Me'âtî. Arabistan: Dârü'r-Riyâde, 1442/2021.

İbn Hişâm, Ebû Mahammed Abdullah Cemâlû'd-din. *Şerh Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Kahire: el-Mektebetü'l-Ticariyye, 1383/1963.

İbn Hişâm, Ebû Mahammed Abdullah Cemâlû'd-din. *Evdehu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Berekât Yûsuf Hebûde. Cilt 2. Riyâd: Dârü'l-Fikr 1432/2011.

İbn Mâlik, Ebu Muhammed Muhammed b. Abdullah et-Tâî, *Teshîlü'l-fevâid ve Tekmîlü'l-Mekâsid*, thk. Muhammed Kâmil Berekât. Kahire: Dârü'l-Kâtibi'l-'Arabî, 1387/1967.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemaleddin b. Muhammed. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dârü Sâder, 1414/1993.

İbn Medâ, Ahmed b. Abdurrahmân el-Kurtubî. *Kitâbü'r-Red 'ale'n-Nuhât*. thk. Şevki Dayf. Kâhire: Daru'l- Fikr, 1366/1937.

İbnu'l-Enbârî Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Said el-Enbârî, *el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn el-Besriyyîn ve'l- Kofîyyîn* Cilt 2. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1423/2003.

İbnu'l-Hâcib. Cemâlû'd-Din, Osman b. Ömer. *el-Kâfiye fî İlmi'n-Nahv*. thk. Dr. Salih Abdulazim. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1431/2010.

İbnü'l-Esîr, Mecdü'd-din Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Bedîfi ilmi'l-'Arâbiyye*. thk. Fethi Ahmed Alâû'd-din. 2 Cilt. Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, 1420/1999.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.

Khaznawî, Mohammed Malek. *Modern Dönemde Nahivde Yenilik Hareketler*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Komisyon, el-mu‘cemü’l-Vesît. Cilt 1. Kahire: Mecm‘u’l-Lügati’l-Arabiyye, 1391/1972.

Mahzûmî, Mehdî. *fî’n-nahvi’l- ‘Arabî Nakd ve Tevcîh*. Beyrut: Dâru’r-Râid el- ‘Arabî, 1406/1986.

Mebrûk, Abdu’l-Vâris. *fî-İslâhi’n-Nehvi’l- ‘Arabiyyi*, Kuveyt: Dâru’l-Kalem, 1904/1985.

Mecme‘u’l-lugati’l- ‘Arabiyye bi’l-Kahire. <https://www.arabicacademy.gov>. (Erişim tarihi: 08.05.2025)

Mustafa, İbrahim. *İhyâu’n-Nahv*. Kahire: Müessese Hindâvî, 1435/2014.

Râzî, Zeynü’d-din Muhammed b. Ebubekir b. Abdulkadir *Muhtâru’s-sihâh*. Beyrut: el-Mektebetü’l- ‘Asriyye, 1420/1999.

Se‘idî, Abdülfettâh. *Mine’l- ‘A’sri’l-Cahilî hattâ 2002*. Cilt 3. Beyrut: Dâru’l Kutubi’l-İlmiyye 1424/2003.

Suyutî, Abdurrahman b. Ebu Bekr, Celâlu’d-din. *el-Behcetü’l-Merdiyye, fî-Şerhi’l-Elfiyye*. Türkiye: el-Mektebetü’l-Hanefiyye, 1425/2005.

Suyutî, Abdurrahman b. Ebu Bekr, Celâlu’d-din. *el-İktirâh fî usuli’n-Nahv*. thk. Alâu’d-din Atiyye. Dimeşk: Dâru’l-Beyrûtî, 1927/2006.

Şensoy, Sedat “Şevkî Dayf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/31-33. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Şimşek Şahin. “İbrahim Mustafa’nın Nahiv İlminin Islahına Dair Görüşleri”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/12 (2018), 430-456.

Şimşek Şahin. *Arap Gramerinin Kolaylaştırılması Bağlamında Yenilikçi Hareketleri ve Arapça Öğretimine Etkileri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Şirbinî, Alâ ‘Azmî. *Devâi Teyisîri’n-Nahv mnz Karni’s-Sani el-Hicri*. 39/29, (Eylül 2021)

Tahtâvî, Rifâa Râfî b. Alî Muhammd. *et-Tuhfetü’l-mekniyye lî-takrîbi’l- ‘Arabiyye*. Kahire: Dâru’l- Mearif, 1286/1869.

Taşkıran, Yaşar. “Temmâm Hassân’ın Dil Anlayışı: Karineler Teorisi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 56/2 (2015), 149-163.

Vâdi, Tâhâ İmrân. *Şevkî Dayf, Sîre ve Tahîyye*. Kahire: el-Meclisu’l-‘Alâ lis-Sekâfe, 1423/2003.